jules vallès

«BIBLIOTECA PENTRU TOȚI» VĂ OFERĂ
ÎN SĂPTĂMÎNILE VIITOARE:

Zaharia Stancu	— *Șatra*, roman
* * *	— *Vitejii din Sasun*, epopee populară armeană
Anton Doncev	— *Vremuri de răscruce*, roman istoric
Perpessicius	— *Eminesciana*, studii de istorie literară («Cultură generală»)
Camil Petrescu	— *Teze și antiteze*, eseuri («Cultură generală»)
Sénancour	— *Obermann*, roman epistolar
Fănuș Neagu	— *În văpaia lunii*, nuvele
Ben. Corlaciu	— *Cazul doctor Udrea*, roman, 2 vol.
* * *	— *Cartea celor O mie și una de nopți*, vol. V: *Povestea lui Sindbad-marinarul*
Alfred de Vigny	— *Cinq Mars*, roman istoric, 2 vol.
F. Gundolf	— *Goethe*, monografie, 3 vol. («Cultură generală»)

editura minerva

Vol. I, II, III, Lei 15

637

jules vallès

jules vallès
jacques vingtras
III. RĂZVRĂTITUL

Ilustrația copertei : *Emilia Boboca*

jules vallès

jacques vingtras

★★★

RĂZVRĂTITUL

ROMAN

TRADUCERE DE
AL. PHILIPPIDE

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1971
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

Celor care au murit în 1871, tuturor acelora care, victime ale nedreptății sociale, au luat armele împotriva unei lumi rău alcătuite și au format sub drapelul Comunei marea federație a durerilor, închin această carte.

JULES VALLÈS

Paris, 1885.

I

Poate că sînt într-adevăr un laș, așa cum au spus prin galeriile Odeonului tichiile roșii revoluționare și călcîile negre ale reacțiunii !

Sînt cîteva săptămîni acuma de cînd sînt pedagog și nu-s nici necăjit, nici îndurerat ; nu simt nici mînie, nici rușine.

Mă supărasem cîndva pe fasolele de la internatul liceului. Se vede că aici fasolele sînt mai bune fiindcă mănînc cîte două-trei porții și curăț farfuria că nu mai rămîne nimic.

Deunăzi, în sala de mîncare am strigat ca altădată la Richefeu :

— Băiete, încă o porție !

Toți au întors capul către mine și au rîs.

Am rîs și eu. Încet-încet capăt nepăsarea ocnașilor, cinismul prizonierilor, încep să mă obișnuiesc cu temnița, și să-mi înec inima într-o strachină de supă ; cu timpul are să-mi fie dragă troaca din care mănînc !

Dar am și răbdat de foame atîta vreme !

De atîtea ori m-am ținut de coaste ca să-mi înăbuș foamea care îmi mușca mațele și le făcea să

ghiorăie de-atîtea ori am mîncat răbdări prăjite, încît acuma, cu o voluptate de urs tolănit sub o boltă de viță, îmi pomăduiesc cu sos cald mațele mele uscate.

Aproape că simt bucuria pe care o ai cînd îți mîngîi o rană vindecată.

Nu mai sînt verde la față și nu mai am ochii în fundul capului ; și de multe ori barba mi-i murdară de ou.

Altădată nu-mi pieptănam barba ; o frămîntam și o greblam cu degetele cînd mă gîndeam la neputința și mizeria în care mă zbăteam.

Acuma o netezesc și o rotunjesc, și tot așa fac și cu părul ; și duminica trecută la oglindă, lepădîndu-mi cele din urmă văluri, mi-am zărit, cu oarecare mîndrie, un început de burtă.

Tata era mai curajos și mi-aduc aminte cum îi scînteiau ochii de ură, pe vremea cînd eram pedagog și totuși el nu făcea pe revoluționarul, nu trăise în vremuri de răscoală, nu strigase niciodată : la arme, și nu fusese la școala răzvrătirii și a duelului.

Eu am ajuns aici — și am găsit în acest liceu liniștea azilului, pîinea refugiului, rația spitalului.

Un bătrîn din Farreyrol, care a fost la Waterloo, ne povestea o dată că în seara bătăliei, pînă a nu se sfîrși lupta, ajungînd la o cîrciumă de lîngă drumul pe unde treceau coloanele, a intrat, s-a prăbușit pe un scaun, și-a aruncat pușca și a spus că nu merge mai departe.

Colonelul i-a spus că e un laş.

— Oi fi şi laş ! Dar acuma nu mai avem nimic... împăratul s-a dus... Mi-i sete şi mi-i foame !

Şi îşi salvase viaţa poposind la hanul acela, în mijlocul cadavrelor. Şi zicea că niciodată nu mîncase mai bine şi nu i se păruse friptura mai gustoasă şi vinul mai bun. Pe urmă s-a culcat jos, şi-a pus raniţa căpătîi şi a început să sforăie în vuietul tunurilor.

Spiritul meu adoarme departe de orice lupte şi de orice zgomot. Amintirea trecutului nu mai răsună în inima mea decît aşa cum răsună în urechile unui fugar bătăile tobei care se îndepărtează şi pier.

Oaspete de odăi mobilate, am fost silit, ani întregi, să primesc orice chichineaţă drept alcov şi să mă întorc acasă numai la ceasuri de noapte de frica insomniei sau a gazdei ; fugit de la ţară, obişnuit cu aer curat, am respirat atîta vreme numai miasme în hoteluri cu miros de latrină ; cu foame de lup şi cu dinţi de criţă, n-am mîncat niciodată ca să mă satur ; şi acum iată-mă deodată că am unde mînca şi unde dormi, bucurîndu-mă că am o faţă de masă curată, un somn fără ploşniţe şi că dimineaţa nu mă mai scoală creditorii.

Şi iată deci că Vingtras cel îndîrjit nu mai e mînios, ci stă cu nasul în farfurie, are şervetul lui într-un inel, şi tacîmuri strălucitoare.

Ba spune chiar şi rugăciunea înainte de masă ca oricare altul, cu o cucernicie care e pe placul celor de sus.

După masă, mulțumește lui Dumnezeu (tot în latinește), își duce mîna la spate ca să-și desfacă cataramа, apoi dă drumul la un nasture din față și își încheie din nou redingota — pe care a luat-o din dulapul răposatului și a potrivit-o pe măsura lui, *à la papa*. Apoi, cu burta plină, cu buzele unsuroase, se duce cu clasa pe care o conduce, prin curtea cursului superior, curte care domină împrejurimile ca o terasă de castel feudal.

De pe înălțimile acestea, uneori, cerul mi se pare o rochie de mătasă și vîntul îmi mîngîie gîtul ca o fîlfîire de aripi.

Niciodată n-am simțit în preajma mea atîta liniște și atîta seninătate.

Seara

Odăița de la capătul dormitorului în care pedagogii pot, cînd au timp, să lucreze sau să se odihnească, dă spre o priveliște de țară, plină de copaci și brăzdată de pîraie.

Vîntul aduce o mireasmă de mare care îmi sărează buzele, îmi limpezește ochii și îmi potolește inima. La chemarea gîndurilor inima aceasta abia dacă mai răspunde, doar așa cum se umflă perdeaua ferestrei la o adiere mai puternică.

Uit meseria pe care o fac, uit de plozii pe care îi păzesc... și uit și necazurile și revolta.

Nu-mi întorc capul înspre partea unde urlă Parisul, nu caut în zare locul fumegos în care trebuie să fie cîmpul de luptă; dimpotrivă, am descoperit în fundul zării, departe, un pîlc de sălcii și o livadă-n floare și într-acolo îmi în-

drept privirile încețoșate pe care acuma mi le simt mai blînde.

Da, cei de la Odeon aveau dreptate : sînt un laș !

Cînd ies, dau de străzi liniștite și molcome și nu fac decît o sută de pași ca să ajung la un pîrîu pe lîngă care mă plimb fără să gîndesc la nimic, urmărind din ochi, alene, vreo creangă sau un mănuchi de ierburi pe care îl duce apa și căruia pe drum i se întîmplă multe.

Puțin mai încolo e o cîrciumioară, cu niște mere întinse pe o sfoară drept firmă ; cu cîțiva bani beau un cidru auriu care mă pișcă de nas.

Da, așa e ! Sînt un laș !

Dar tot n-am avut noroc...

Printr-o întîmplare burgheză, liceul acesta e plin de aer și de lumină. E o fostă mănăstire, cu grădini mari și ferestre largi ; soarele intră din belșug în sălile de mîncare. În dormitoare, cînd geamurile sînt deschise, pătrund foșnete de ramuri și fiorii naturii pe care toamna a început s-o ruginească cu tonuri de bronz și de aramă.

Băieții s-au împrietenit cu mine ; pînă acum pedagogii au fost ori niște novici abia ieșiți de pe băncile școlilor, ori niște bătrînicioși cu galoane pe mînecă, mai proști decît niște sergenți-majori.

M-au întîmpinat cam așa cum e întîmpinat un ofițer de partizani, care după moartea tatălui lui — ofițer din armata propriu-zisă — s-a întors acasă. Și pe lîngă asta mai am și aureola mea

de parizian. Şi numai asta chiar e destul pentru ca aceşti tineri prizonieri să nu mă urască.

Şi colegilor le-am plăcut, deşi le par prea cumpătat ; ei cînd au timp liber se vîră într-o cafenea mică şi întunecoasă, unde se tîmpesc bînd bere, sorbind coniac şi trăgînd din lulea.

Eu nici nu beau, nici nu fumez.

•

Cînd am timp, stau lîngă sobă în sala de meditaţii, goală, cu o carte în mînă, sau în clasă cu un caiet pe genunchi.

Profesorul e ginerele directorului şi e măgulit cînd vede pe parizianul acesta voinic, cu barbă neagră, cum şade ca un şcolar în bancă şi cum îl ascultă, cînd vorbeşte de însuşirile sufletului. Însuşirile acestea mi-au jucat o dată un renghi cînd cu bacalaureatul, n-am poftă să-mi tragă clapa şi la licenţă. Trebuie numaidecît să ştiu cîte sînt aici în Calvados : şase, şapte, opt... ori mai puţin ori mai mult !

Şi de asta urmez cu atîta sîrguinţă cursurile, ca să învăţ bine filozofia departamentului !

15 octombrie

Azi se deschide Facultatea de litere ; cuvîntarea de deschidere o va rosti profesorul de istorie.

Pe omul acesta l-am mai văzut eu undeva !

Cînd eram în ultima clasă la liceul Bonaparte el era în anul al treilea la Normală şi mi-a fost profesor.

Asta era în anul 1849. Avea pe vremea aceea un fel de a vorbi îndrăzneţ şi revoluţionar. Îmi aduc aminte chiar că se ducea la cafenea cu Ana-

toly, pe-al cărui frate mai mare îl cunoştea, şi că a ridicat capul cînd m-a auzit, la o masă vecină, bătîndu-mi joc de sutana lui Béranger.

M-a ţinut minte fără să ştie cum mă cheamă; şi acuma cînd, după curs, m-am dus la el, şi-a adus îndată aminte de mine. M-a întrebat:

— Ce faci pe-aici? Auzisem că ai fost deportat sau omorît în duel, nu mai ştiu.

Îi spun că m-am resemnat, că sînt mulţumit cu disciplina şi că-s bucuros de viaţa pe care o duc, cu mîna pe sticla de cidru sau pe lingura de fasole şi cu ochii la rîu.

— Drace! drace! a zis el, ca un medic care aude veşti proaste. Vină pe la mine să mai stăm de vorbă. Are să-mi facă plăcere să mai ies puţin din mediul acesta de proşti şi de ticăloşi.

Şi mi-a arătat cu mîna autorităţile şi profesorii.

Şi asta o spune el, profesor universitar bine văzut de toţi!

Ah! de ce l-am întîlnit?

Trăiam liniştit şi mă bucuram de odihnă. El mi-a aprins iar focul în piept şi cînd, duminica, după desert, îmi dau drumul la cataramă şi mă apăr de emoţii, el mă zgîlţîie:

— Doar n-ai de gînd să te burghezeşti şi să te îngraşi? Mi-ar părea mai bine să te văd că mă ocărăşti iar pentru că am fost decorat în 1848.

Întîia oară cînd m-am dus la el l-am ocărît într-adevăr din pricina decoraţiei pe care o poartă. Am vrut să plec şi m-am îndreptat către uşă.

Nu m-a lăsat şi mi-a spus :

— Aveam douăzeci de ani... eram acolo cu toată turma de la Normală... Habar n-aveam ce înseamnă o revoluţie şi atunci m-am dat de partea lui Cavaignac [1] pe care îl credeam republican şi am intrat cel dintîi în Pantheon unde se baricadaseră lucrătorii. M-au trimis după aceea la Cameră ca să duc vestea şi drept răsplată m-au decorat. Mă jur însă, nu numai că n-am asasinat pe nimeni dar că am scăpat de la moarte pe cîţiva din cei care luptau atunci şi i-am salvat punîndu-mi eu viaţa în primejdie. Mai stai ! Doar şi dumneata te-ai schimbat, nu mai eşti cum erai...

Mi-a întins mîna, i-am strîns-o şi am fost iar prieteni...

M-am împrietenit şi cu colegul lui cu păr alb, moş Machar, care s-a îngropat în provincie, după ce a avut şi el timpul lui de glorie, la Paris.

— Cine dintre dumneavoastră e Vingtras ? a întrebat el pe pedagogi la adunarea pentru cea de-a doua conferinţă a anului.

M-am ridicat.

— De unde eşti ? Unde ai învăţat ?... Ţi-ai isprăvit studiile ? Eram sigur că da.

M-a pus să-mi citesc cu glas tare disertaţia.

— Eşti un scriitor, domnule !

Mi-a spus asta deodată, pe neaşteptate, şi cînd am ieşit m-a luat cu el. Pe drum i-am spus ce-i cu mine.

— He ! he ! a zis el dînd din cap, dacă am fi numai noi, Lancin şi cu mine, atunci sigur că ţi-ai lua licenţa în august ; dar mă întreb dacă ai să

---

[1] *Louis Eugène Cavaignac* (1802—1857), general şi om de stat reacţionar francez. A înăbuşit cu cruzime insurecţia din iunie 1848 a proletariatului parizian. Numele lui a căpătat semnificaţia de călău al proletariatului.

stai pînă atunci... Nu știu dacă directorul are să te mai ție ! Dumneata ești un om și lui îi trebuie cîini care se gudură...

— Plec și eu capul ; m-am hotărît să fiu laș !

— Poate, dar toată lumea vede că nu ești, și ticăloșii își dau seama că-i disprețuiești.

A avut dreptate bătrînul ! Nu mi-a slujit la nimic că am făcut pe amorțitul, că am prins burtă și că am spus rugăciunea la masă.

Mironosiții liceului, directorul și cu duhovnicul, și-au pus în cap să mă înlăture. Părul meu ca de mistreț, privirea limpede, mersul meu care rămîne dîrz oricît aș încerca eu să-mi molcomesc pasul, poate acestea îi jignesc : ei sînt rași ; nu ți se uită în față cînd stai de vorbă cu dînșii ; cînd merg nu li se aude pasul pe lespezi.

Fiindcă nu pot să spuie nici că întîrzii nici că sînt bețiv, au născocit altceva, fățarnicii ! ceva strașnic într-adevăr.

Au plăsmuit pe ascuns o întreagă conspirație împotriva mea.

Miezul nopții

Dormitorul, unde eu buchiseam la lumînare, a ajuns acum tărîmul în care își fac mendrele conspiratorii.

E tocmai bun pentru o răscoală, datorită construcției lui monacale. Pe vremuri, fiecare călugăr își avea aici celula lui fără tavan ; acum fiecare elev și-o are pe-a lui așa încît nu poți să vezi pe nimeni din boxe ; pedagogul aude zgomotul dar nu poate să vadă nimic.

Şi iată că într-o seară a izbucnit răzvrătirea între zidurile acestea de lemn : tărăboi, bătăi în perete, şuierături, mîrîieli, strigăte ; era aşa de caraghios încît m-am prins şi eu în joc.

Am început şi eu să bat în perete, să şuier, să mîrîi şi să strig cu note ascuţite de sopran :

— *Jos pedagogul !*

De cînd sînt aici acum e întîia oară cînd simt şi eu că trăiesc.

Stau în cămaşă în mijlocul celulei mele, bat cu sfeşnicul în oala de noapte, strig cucurigu, guiţ ca un purcel şi ţip cît mă ia gura : *Jos pedagogul !*

Uşa se deschide...

E directorul. Se uită la mine uluit cînd mă vede cu părul vîlvoi, desculţ în mijlocul odăii, cu oala de noapte într-o mînă, cu sfeşnicul în cealaltă, şi bolboroseşte :

— Cum ? Du — dumneata n-a... n-auzi nimic ?

— ???

— N-auzi cum s-au răzvrătit ? Cum strigă ?

— S-au răzvrătit ? Strigă ? Cine ?

Mă frec la ochi cu o mutră zăpăcită şi speriată... Dar el şi-a dat seama... N-a mai spus nimic şi a plecat, alb la faţă ca faianţa oalei. De-acum înainte n-are să se mai întîmple nici o răzvrătire în dormitor ; nici o grijă !

Mă culc iar şi îmi pare rău că tărăboiul s-a sfîrşit aşa de repede.

Mulţi purici nu mai fac eu pe-aici ; dar încaltea, pînă m-or da afară, am să le fac nişte pozne, să mă ţină minte.

Nu trece mult şi se şi iveşte prilejul.

Profesorul de retorică s-a îmbolnăvit. E obiceiul ca atunci cînd profesorul lipseşte să-i ţină locul pedagogul.

Aşadar, deseară, eu am să ţin cursul, eu am să mă urc pe catedră.

Iată-mă urcat.

Elevii aşteaptă cu emoţia pe care o dă orice întîmplare nouă. Oare cum am să o scot la capăt, eu cel bun de gură, favoritul Facultăţii, eu *parizianul* ?

Încep.

„Domnilor,

Întîmplarea face ca să ţin locul onorabilului dumneavoastră profesor, domnul Jacquau. Îmi îngădui însă să nu împărtăşesc părerea domniei sale cu privire la sistemul de învăţămînt care trebuie urmat.

Părerea mea este că nu trebuie să învăţaţi nimic, *NIMIC din ceea ce vi se spune că trebuie să învăţaţi.* (Rumoare în centru.) *Cred că voi fi mai de folos viitorului dumneavoastră dacă am să vă sfătuiesc să jucaţi domino, dame,* écarté — *cei mai tineri vor avea voie să bage beţişoare de hîrtie în şezutul muştelor.* (Mişcare în diferite puncte ale sălii).

Şi înainte de toate, domnilor, linişte ! Nu-i nevoie de multă gîndire ca să înveţi să citeşti pe Demostene sau pe Virgiliu, dar cînd e vorba să închizi la domino, să faci volă la écarté *sau să tragi în ţeapă muşte fără să le faci să sufere, ai nevoie numaidecît de linişte ca să cugeţi adînc şi cred că linişte şi reculegere i se datoreşte şi bietei insecte nevinovate pe care, domnilor, curio-*

zitatea dumneavoastră o sondează, dacă mi-i îngăduit să mă exprim astfel. (Stupoare generală.) *Aş vrea în fine, ca timpul pe care îl vom petrece împreună să nu fie timp pierdut.*"

Tablou !

Chiar în seara aceea am fost dat afară din slujbă.

II

Iată-mă din nou bătînd caldarîmul Parisului numai cu patruzeci de franci în buzunar şi la cuţite cu toate universităţile din Franţa şi Navara.

Încotro s-o iau ?

Nu mai sînt cel care eram. Opt luni de provincie m-au schimbat cu totul.

Zece ani în şir am trăit ca beţivanul căruia, dimineaţa după chef, i-e frică de mahmureală şi ca să se dreagă bea din nou şi cum se trezeşte îi trage o duşcă de vin alb şi are întotdeauna la îndemînă o sticlă pe care s-o poată repede apuca cu mîna lui şovăitoare. Mă îmbătam cu propria mea salivă.

Şi de multe ori cu tot curajul meu nu m-alegeam cu nimic !

Chiar cei cărora le dădeam de pomană o veselie care îmi ascundea mîhnirea sau le-o alunga pe-a lor, chiar şi aceia, în loc să priceapă şi să-mi mulţumească, ziceau că-s un Auvergnat răutăcios. Minţi înguste şi inimi laşe, ei nu vedeau că arunc ironie peste dureri aşa cum ai pune un nas

de carton pe un cancer şi nu vedeau că eram chinuit de necazuri în timp ce ameţeam cu glume mizeria noastră a tuturora, aşa cum spargi un geam cu pumnul ca să intre aerul !

Degeaba am încercat să mă dau pe brazdă !

Ce-am făcut de cînd m-am întors din provincie ?... Nu mai știu. Am trăit ca un animal, ca și acolo, dar fără să mă bucur de nutreţ și de grajd.

Voi scobori oare pînă la cimitir fără să fac altceva decît să mă apăr împotriva vieţii, fără să ies din umbră, fără să mă lupt și eu măcar o dată la lumina soarelui ?

Atîta pagubă ! N-au decît să strige că i-am trădat !

Am să încerc să-mi vînd opt ceasuri pe zi din timpul meu ca să-mi capăt, o dată cu pîinea cea de toate zilele, seninătatea cugetului.

La urma urmei, Arnould care e un om de treabă s-a făcut și el funcţionar la primărie ; mi-a spus Lisette cu care m-am întîlnit într-o dimineaţă.

Trebuie să-mi sprijin cererea cu cîteva recomandaţii... Iar un jurămînt pe care am să-l calc în picioare !

N-are a face !

Mi-am călcat jurămîntul atunci cînd m-am făcut pedagog — am să mi-l calc și acum cerșind iscălitura unor oameni care la două decembrie au încercat să ne ucidă.

Nenorocitul de mine ! În loc să-mi fac drum înainte, am dat înapoi și mi-am descoperit și niște păr alb !

Treaba e gata ! Un general din Gardă, un librar de la Tuileries, un fost director de-al tatei, au dat fiecare cîteva rînduri de recomandație.

Asta a fost destul. Sînt numit impiegat cu o sută de fraci pe lună, la o primărie care-i la dracu-n praznic și care parcă-i o șandrama.

Mă duc repede acolo, intru, și întreb de șeful de birou.

Mă primește un domn cu ochelari, cam ghebos.

— Bun. Ai să fii la nașteri.

Mă duce în biroul declarațiilor de naștere și mă dă pe mîna unui funcționar care mă măsoară din cap pînă-n picioare, îmi face semn să stau jos și mă întreabă dacă scriu bine (!!).

— Nu prea.

— Să vedem.

Moi pana în cerneală, dar o moi prea tare și cînd o scot fac o pată enormă pe pagina unui registru pe care funcționarul îl are deschis în fața lui.

Îl văd deodată cuprins de o deznădejde cumplită.

— Chiar pe nume ! Trebuie să facem o trimitere.

Se repede la fereastră, s-apleacă în afară, face semne, strigă.

I-i frică să nu-l lovească damblaua ?

O fi strigînd ajutor ? Cheamă poliția să mă aresteze ?

Cine-i răspunde de afară ? Medicul ? Comisarul ?

Nu. E un cărbunar, un cîrciumar și o moașă care, peste cîteva clipe, dau buzna în birou și întreabă speriați „ce s-a întîmplat ?“

— Uite, dumnealui cum a venit, a și făcut o porcărie în registru și de aceea trebuie acum să iscă-

liți iar pe margine ca să aibă copilul o stare civilă.

Se întoarce către mine furios.

— Ai auzit ? O sta-re ci-vi-lă ! Măcar știi ce-i asta ?

— Da, am făcut dreptul.

— Era de așteptat.

Și rîde sarcastic.

— Asta-i domnule !... Bacalaureații ăștia înseamnă moartea registrelor !

Iar niște miorlăituri și un tropăit de ciubote, iar o moașă, un cărbunar și un cîrciumar.

Colegul meu mă împinge drept în mijlocul primejdiei.

— Întreabă dumneata pe declarantă.

Oare ce să fac ? Ce trebuie să spun ?

— Doamnă, ați venit să declarați copilul ?

El dă deznădăjduit din umeri și spune :

— Da' de ce dracu' crezi c-a venit ?... Cred că ai să fii în stare să constați ! Verifică sexul !

— Să verific sexul ?... Cum să-l verific ?

Își potrivește ochelarii pe nas și se uită la mine cu adîncă uimire. Parcă s-ar întreba dacă nu cumva sînt atît de înapoiat în ce privește educația și atît de exagerat în ce privește pudoarea încît nu știu ce deosebește pe-o fată de un băiat.

Arăt prin semne că nu știu.

Scoate un oftat de ușurare și se întoarce către moașă.

— Dezbrăcați copilul. Și dumneata uită-te. Dar de-acolo, nu vezi nimic ; vino mai aproape.

— E băiat !

— Cred și eu că e băiat ! zice tatăl umflîndu-se în pene și face cărbunarului cu ochiul.

Iată-mă doică, sau aproape doică.

Sînt nevoit, de politeță, s-o ajut pe moașă să desfacă scutecele, să scoată agrafele, să descotoșmăneze plodul ; îl gîdil sub bărbie cînd țipă prea tare.

Din fericire, pensionul Entêtard m-a învățat ce trebuie să fac și îndemînarea mea ajunge repede vestită în tot cartierul așa cum ajunsese odată la pension, cînd le băgam țîncilor cămășuțele în pantalon.

Colegii mei nu-s grozavi dar nu-s oameni răi. Nu vezi la ei amărăciunea și necazul de care-s plîni universitarii care sînt mereu invidioși, mereu cu grijă, mereu spionați.

Nu mă fac să-mi simt prea tare inferioritatea. Nici colegul meu n-a fost supărat pe mine mai mult de-o zi, două. Îmi spune :

— Mă rog, ce-ai învățat dumneata la liceu ? Latina ? Asta-i bună pentru popi. Mai bine învățai să scrii frumos.

Și-mi arată cum să rotunjesc literele. Uneori, mai stăm puțin și după slujbă ca să-mi îmbunătățesc scrisul, lucru care îmi dă o bătaie de cap enormă.

O dată m-a văzut, pe geam, un vechi prieten, unul din grupul republicanilor.

— Cum ? Tu care altădată făceai răscoale acum faci majuscule ?

Da, așa-i ! Dar cînd am isprăvit cu majusculele sînt liber pînă a doua zi.

Seara e-a mea — ce-am visat eu toată viața ! și dacă mă scol devreme ca lucrătorii, mai am două ceasuri de lucru pînă mă duc la birou ca să verific sexul copiilor.

Îi desfăș, dar acuma m-am desfășat și eu și pot să arăt că sînt bărbat oricui are poftă să se uite.

Înmormîntarea lui Murger

Am cerut o învoire ca să mă duc la înmormîntarea unui ilustru.

Vreau să văd celebritățile care au să fie de față ; și mai vreau să aud și ce au să spună la mormînt.

S-au apucat să lăcrimeze și atît.

Au vorbit de-o metresă și de un cățeluș pe care răposatul îi iubea foarte tare, i-au presărat cu trandafiri amintirea, i-au aruncat flori în groapă și apă sfințită pe sicriu ; — credea în Dumnezeu sau era silit să pară a crede.

În urma sicriului erau și soldați cu arma la umăr : plutonul de onoare pentru decorați.

Era decorat cu crucea Legiunii de onoare ; o decorație ca o tăbliță de orb, o contramarcă de caritate. Decorații nu-s lăsați să moară de foame ; așa și acesta, nenorocit cum era a trebuit să-și înnoade gloria, ca o coadă de cal, cu panglica roșie a Legiunii de onoare.

M-am întors acasă pe gînduri ; și deodată am simțit în pieptul meu cum scrîșnește mînia. A mai

trebuit să treacă o săptămînă pînă să înțeleg ce se zbătea în mine; și într-o bună zi am știut.

Era cartea mea, rod al suferinței mele; ea dăduse semne de viață în fața sicriului boemului îngropat cu mare pompă și glorificat la cimitir, după o viață fără fericire și o agonie fără seninătate.

La lucru, deci! și veți vedea voi ce pot eu să fac atunci cînd foamea nu-mi sfîșie cu ghearele-i negre pieptul!

Eu care acum am scăpat, am să scriu istoria celor care n-au scăpat, istoria golanilor care nu și-au găsit încă un rost în viață.

Al dracului să fiu dacă cu cartea asta n-am să semăn eu răscoală pe nesimțite, fără să-și închipuie nimeni că în zdrențele pe care am să le agăț în cui, ca la morgă, este o armă pe care pot s-o ia cei care și-au păstrat mînia sau n-au fost degradați de mizerie.

Au născocit o boemă de lași — am să le arăt eu una de desperați și de răzvrătiți!

III

În odaia mea e lugubru ; e-o odaie cu treizeci de franci pe lună și care dă într-o curte îngustă, unde pe un morman de moloz e o hulubărie ; uguitul hulubilor mă năucește.

N-aud altceva decît muzica asta sîcîitoare și plînsetele unei femei care locuiește perete-n perete cu mine, într-o cămăruță întunecoasă pe care n-are cu ce s-o plătească și de aceea se tînguie mereu ; e o institutoare cu părul cărunt pe care nimeni nu mai vrea s-o angajeze și care aleargă după lecții cu cincizeci de bani ora.

Nenorocita ! Într-o seară am văzut-o cum își oferea dezmierdările ei de femeie bătrînă unor infirmieri de la Val-de-Grâce și cum își desfăcea corsajul pentru ca aceia să-i pipăie sînii.

Aș fi vrut să plec ; am impresia că trece prin perete un miros care îmi otrăvește gîndurile !

A trebuit însă să rămîn pentru că, dacă aș fi plecat, ar fi trebuit să plătesc degeaba jumătate de lună. Și eu mi-am orînduit viața pînă în cele mai mici amănunte ; caietul de cheltuieli stă

lîngă caietul în care îmi scriu amintirile; bugetul meu e neclintit. Nu trebuie decît să-mi înfund nasul în file şi să-mi astup urechile ca să n-aud tînguirile vecinei şi uguitul de dragoste al turturelelor.

Cîte o turturică vine şi ciuguleşte pe marginea ferestrei de-alături, firimituri de pîine pe care nenorocita le împrăştie acolo cu mîinile ei care mai păstrează încă mirosul de sudoare al infirmierilor înfierbîntaţi.

La liceu, porumbiţa era pasărea voluptăţilor şi şedea pe umărul zeiţelor şi al poeţilor. Aici se răsfaţă şi îşi ascute pliscul de geamul unei curve. *Gemuere palumbae*

Mă scol la şase, îmi înfăşur picioarele cu rămăşiţele unui palton fiindcă podelele sînt reci şi lucrez pînă în clipa cînd trebuie să mă duc la primărie.

Mă întorc de la lucru între cinci şi opt, nu mai tîrziu. Seara mi-i şi frică în maghernița asta din strada Saint-Jacques, aproape de fosta Răspîntie a Ghilotinei, chiar lîngă Spitalul militar, nu departe de Ospiciul surdo-muţilor. Nişte locuri care nu-s prea vesele!

— Da, dar dacă te aşezi la geam poţi să vezi Pantheonul în care ai să dormi şi tu cîndva dacă ai s-ajungi om mare, mi-a spus rîzînd cu ironie Arnould cînd a venit odată la mine.

[1] Au plîns porumbiţele (lat.).

Eu nu cred în Pantheon, nu visez la titlul de mare om, nu vreau de loc să fiu nemuritor după ce-oi muri — aș vrea numai atîta, să trăiesc cît sînt viu.

Încep să trăiesc într-adevăr, dar drumul pe care merg e încă destul de murdar și de trist.

Femeia de-alături și-a luat vînt ; acuma se îmbată și aduce la ea bărbați care beau cu dînsa.

O dată, un bețiv n-a vrut să plătească și s-a repezit s-o bată. Ea a strigat ajutor.

M-am dus și l-am apucat pe bețiv de mînă — luase un cuțit de pe masă și voia s-o înjunghie pe femeie. L-am luat pe sus, l-am dat afară în stradă și am încuiat ușa de jos ; vreun sfert de ceas a tot bătut și a tot strigat : „Ia vino-ncoace, măi peşte !"

Institutoarea însă a fost dată afară „deși de vreo două săptămîni începuse să achite la timp" a spus gazda cu oarecare părere de rău. Și așa, acuma au rămas numai porumbeii care se giugiulesc și se găinățează la fereastra mea, fiindcă nu mai găsesc firimituri la fereastra cealaltă.

Lucrul meu totuși nu merge. Dar e și frig cumplit în odaie și greu se aprinde focul de cărbuni. Dîrdîi și tot aprind la chibrituri. Dacă am curajul să mă așez la masa de scris fără foc în sobă, încetul cu încetul frigul mă cuprinde și gîndurile se împrăștie.

M-am chibzuit mult și bine. M-am dus la biblioteca Sainte Geneviève să caut vreo carte din care

să aflu cum s-aprind focul mai repede, fără să mai stau atîta în cămaşă în faţa căminului plin de fum şi nu de flăcări şi să-mi îngheţe picioarele de frig, dimineaţa.

Dar n-am izbutit şi dîrdîi mereu. De-o săptămînă nu mai lucrez nimic — doar atîta că fac însemnări cu creionul, stînd în pat şi abia scoţîndu-mi mîinile de sub plapumă.

Am încercat să scriu la bibliotecă. Dar dacă acasă mi-i prea frig, acolo mi-i prea cald. În atmosfera asta plină de căldură umedă şi apăsătoare, gîndurile se moaie şi se decolorează ca o bucată de carne pusă la fiert. De multe ori adorm cu nasul pe foaia de hîrtie. Mă trezeşte, morocănos, omul de serviciu.

Te pomeneşti că de abia la primăvară pot să-mi încep cartea !

Ba nu, am s-o încep ! Fie ce-o fi ! Chiar acuma vin de la magazinul Dulamon unde m-a dus un vechi coleg de-al tatei, care dă lecţii de latineşte copiilor.

Am cumpărat un halat cu o glugă şi cingătoare, de şiac călugăresc. Îl voi avea peste o săptămînă. Voi plăti deocamdată numai jumătate din preţ, cealaltă jumătate am s-o plătesc la sfîrşitul lunii următoare. Costă şaizeci de franci.

Umblu lela pînă în ziua cînd e gata.

Ziua aceea a sosit !

— Poftim treizeci de franci !

Omul ia banii şi pleacă. Eu mă încotoşmănez în rantia mea de lînă.

Ah, tu, burghezule care ai croit-o, şi tu negustorule care ai vîndut-o, habar n-aveţi voi ce-aţi făcut ! Aţi construit o gheretă pentru santinela unei armate care are să vă vină de hac !

Dacă n-aş fi căpătat halatul, poate că în faţa vetrei goale aş fi lăsat toate baltă şi aş fi fugit din celula mea îngheţată fără să-mi scriu cartea !

S-apropie ziua scadenţei. Azi sîntem în 22 şi la 30 trebuie să plătesc !

M-am folosit de faptul că-i duminică şi nu mă duc la birou, mi-am isprăvit lucrarea şi am transcris-o pe curat.

O recitesc. Repede foarfecile şi nişte bolduri ! Trebuie ici să tai ceva, colo să adaug !

Am făcut o mulţime de pete de cerneală, pasaje întregi sînt ca nişte petice de tafta neagră pe ochi sau ca nişte vînătăi pe pîntece ! M-am tăiat cu foarfecile, m-am înţepat cu boldurile şi picături de sînge au căzut pe file — parcă ar fi memoriile unui peticar asasin !

Mă grăbesc fiindcă negustorul ştiu că n-are să aştepte ! Are să se ducă la primărie, are să arate poliţa mea, are să facă tărăboi şi eu am să fiu dat afară din slujbă. Că doar acum sînt funcţionar şi trebuie să fac cinste iscăliturii mele, ca să nu fac de rîs statul care nu-mi dă o mie cinci sute de franci pe an ca să duc o viaţă de boem.

E trei după-amiază. Aud clopotele de vecernie. În casă nici un zgomot afară doar de tusea unui ofticos care îşi scuipă ce i-a mai rămas din plămîni.

O ! ce groaznic lucru e să fii necunoscut, sărac, singur.

Ceasul bate un sfert, bate jumătate.

Îmi dusesem mîna la ochi ca să-mi stăpînesc lacrimile. Dar nu-i timp de stat la gînduri. Datoria trebuie plătită !

Mi-am pus în gînd să mă duc la redactorul şef de la *Figaro*, chiar la el acasă. În timpul săptămînii, cînd ies eu de la birou el nu mai este la ziar ; şi de altfel nici n-au timp cei de la redacţie să stea de vorbă cu tot felul de necunoscuţi.

Dar oare acasă are să mă primească ? Duminica poate vrea să se odihnească. Se zice că-şi iubeşte copiii şi desigur că vrea să-şi petreacă vremea în linişte cu ei, în cele douăzeci şi patru de ceasuri de vacanţă.

În sfîrşit, fie ce-o fi !

În timp ce urc pe scară simt că-mi tremură picioarele.

Sun.

— Domnul de Villemessant ?

— Nu-i acasă. Domnul a plecat de o săptămînă la ţară şi abia peste două săptămîni se întoarce.

Plecat !... Atunci, sînt pierdut !

Servitoarea a văzut după faţă cît sînt de deznădăjduit !

Zăreşte de altfel şi capătul manuscrisului făcut sul şi care îmi iese din buzunar.

Nu-mi închide uşa în nas şi se hotărăşte în sfîrşit să-mi spună că dacă Villemessant nu-i acasă, în schimb e-acasă ginerele lui, că dacă vreau să-i spun cum mă cheamă se duce să mă anunţe şi ia cu dînsa şi ce-am adus.

Zicînd asta îmi arată cu ochii articolul care cu atîtea bolduri în el parcă-i un arici. Îl scot și i-l dau spunîndu-i să-l apuce de mijloc ca să nu se înțepe. Ea rîde cu compătimire în glas și îl ia ținîndu-l departe de trup.

Stau așa vreun sfert de ceas cel puțin. În sfîrșit, ușa se deschide.

— Articolul dumitale prinde ! spune un domn gras și chel, scuturîndu-și degetele ca niște cîrnăciori.

Bolborosesc cîteva cuvinte de scuză.

— E bun, e bun ! Am văzut titlul, am citit vreo zece rînduri ! Are să prindă și în public ! Îl publicăm, tinere ! Da trebuie să mai aștepți puțin că-i lung al dracului !

Să mai aștept ? Îi spun că nu pot să aștept. De asta am și îndrăznit să vin aici, așa deodată.

— A ! joci gras, care va să zică !

Nu știu prea bine ce înseamnă a juca gras ; dar cum trebuie să răspund ceva, spun cu o voce adîncă :

— Da, joc gras !

— Drace ! Îți place să riști !

Într-adevăr ! Am observat și eu lucrul ăsta, mai ales în anumite situații.

— Uite, îți dau un bilețel către casier. Du-te mîine și are să-ți dea o sută de franci. E un onorar mare dar și articolul dumitale are nerv ! La revedere !

Are nerv ?... se prea poate !

Nu m-am uitat să văd, așa cum se învață la Sorbona, dacă ceea ce scriu seamănă cu Pascal sau

cu Marmontel, cu Juvenal, sau cu Paul-Louis-Courier, cu Saint-Simon sau cu Sainte-Beuve, n-am avut nici respect de tropii consacrați, nici nu mi-a fost frică de neologisme și nici n-am ținut seamă de rînduiala nestoriană în aducerea dovezilor.

Am luat bucăți din viața mea și le-am cusut de bucăți din viața altora, rîzînd cînd îmi venea să rîd, scrîșnind din dinți atunci cînd amintirea umilințelor pe care le-am îndurat îmi jupuia carnea de pe oase — așa cum desprinzi o cotletă de pe ciolan și sîngele curge sub cuțit.

Da — dar am salvat onoarea a o mulțime de tineri care citiseră *Scene din viața de boem* și care credeau în viața aceasta senină și fără griji, bieți păcăliți cărora le-am spus adevărul !

Dacă cumva mai gustă viața asta, atunci înseamnă că sînt buni numai ca să fie stîlpi de cafenea sau mușterii ai penitenciarului. La treizeci de ani are să-i ia de guler sinuciderea sau nebunia, gardianul de ospiciu sau gardianul de închisoare, vor muri înainte de vreme sau vor fi dezonorați.

Eu n-am să-i plîng — eu care am rupt legăturile rănilor mele ca să le arăt ce gaură adîncă fac, într-o inimă omenească, zece ani de tinerețe pierdută !

IV

Conferinţele sînt la modă. Beauvallet va citi *Hernani* [1] la Casino-Cadet.

Şedinţă solemnă! *great attraction* [2]. E un protest împotriva imperiului, în cinstea poetului care a scris *Les Châtiments* [3].

Va fi nevoie însă, ca la circ, de un artist de rang inferior, clovn sau maimuţă, unul din aceia care, după marile numere de atracţie, năvălesc pe arenă şi fac giumbuşlucuri, în timp ce spectatorii se pregătesc de plecare.

Mi s-a propus să fiu eu maimuţa. Am primit.

Prin care cerc să sar? Aleg ca titlu: *Balzac şi opera lui*.

Povestea lui Rastignac, a lui Séchard şi a lui Rubempré, mi-a rămas în minte. *Comedia umană* este de multe ori drama vieţii nenorocite — pîinea

---

[1] Piesă de Victor Hugo (n.t.).

[2] Mare atracţie (engl.).

[3] *Les Châtiments (Pedepsele)* — volum de poezii de Victor Hugo, în care este atacat vehement şi satirizat regimul absolutist al lui Napoleon al treilea (n. t.)

și îmbrăcămintea smulse pe credit sau plătite în rate, amenințarea foamei și necazurile scrisului de nevoie. Nu se poate să nu găsesc eu ceva impresionant de spus cînd voi vorbi de acești eroi, care sînt frații mei de ambiție și de zbucium !

Ziua reprezentației a sosit — numele maestrului și numele paiaței sînt amîndouă pe program.

Lume are să fie. Tombaterele de la 48 au să vină în păr și au să se burzuluiască împotriva lui Bonaparte ori de cîte ori vreun hemistih va da prilej de aluzii republicane. Va fi și toată opoziția mai tînără : ziariști, avocați, cucoane literate care ar fi în stare să-l gîtuie pe împărat cu calțaveta dacă ar cădea în ghearele lor trandafirii și care și-au pus în linie de bătaie pălăriile de duminică.

De departe văd însă o mulțime de oameni care se înghesuie la ușa sălii Grand-Orient, împrejurul unui om care lipește pe afiș o bandă de hîrtie.

Ce s-a întîmplat ?

S-a interzis lectura dramei lui Hugo și organizatorii anunță că în loc de Hernani se va citi *Cidul*.

Mulți pleacă după ce au citit cu glas tare și cu un ușor dispreț cele patru silabe ale mele... care nu le spun nimic.

— Jacques Vingtras ? Cine-i ăsta ?

— Habar n-am !

Nimeni nu are habar afară de vreo cîțiva băieți din presă, cei de la cafeneaua noastră, care acum au venit anume ca să vadă cum am s-o scot

la capăt și cu speranța că am s-o scrîntesc sau am să stîrnesc scandal.

Îi las s-asculte alexandrinii lui Corneille și mă duc s-aștept într-o berărie din apropiere.

— Hai ! E rîndul tău !

Abia apuc să urc scările.

— Haide ! Hai !

Mă duc, trec prin sală, ajung pe estradă.

Nu mă grăbesc, îmi pun pălăria pe un scaun, îmi arunc paltonul pe un pian care-i în spatele meu, îmi scot încet mănușile, amestec cu lingurița în paharul de limonadă din fața mea cu gravitatea unui vrăjitor care citește în cafea. Și încep, liniștit, ca și cum aș vorbi cu amicii la berărie :

— *Domnilor și doamnelor,*

. . . .

Am zărit în sală oameni cunoscuți, mă uit la ei și pentru ei vorbesc, și vorbele țîșnesc de la sine, duse de glasul meu puternic pînă în fundul sălii.

De la 2 decembrie acum e întîia oară cînd vorbesc în public. Atunci mă urcam pe bănci și pe ziduri ca să apostrofez mulțimea și să strig : La arme ! Vorbeam către niște necunoscuți care toți treceau fără să se oprească.

Acuma sînt în haine negre, în fața unor parveniți gătiți de sărbătoare și care își închipuie că au făcut o faptă de mare curaj fiindcă au venit aici să asculte versuri.

Oare pe mine au să m-asculte și au să mă înțeleagă ?

Puritanii aceştia e drept că urăsc pe Napoleon, dar asta nu înseamnă că iubesc oamenii în al căror stil se simte mirosul de pulbere de la 1848 şi nu acela al loviturii de stat. Aceste vestale cu mustăţi cărunte ale tradiţiei republicane sînt — aşa cum erau Robespierre şi toţi sub-Robespierii, strămoşii lor — nişte pedanţi severi ai formei clasice.

Ipochimenii aceştia cu cravăţi albe care stau acum aici şi care m-au citit, s-au zăpăcit, înguşti la cap cum sînt, cînd au văzut că mă răzvrătesc şi atac nu atîta bustul lui Badinguet[1] cît alcătuirea întregii societăţii aşa cum e clădită, ticăloasa, ea care aruncă numai gloanţe pe brazdele unde săracii se zvîrcolesc de durere şi mor de foame — broaşte cărora fierul plugului le-a tăiat labele şi care nici măcar nu mai pot să-şi înalţe în bezna vieţii lor, cîntecul lor trist şi singuratic !

În clipa asta însă dispreţul şi nu mînia îmi umplu inima şi o fac să izbucnească în fraze care cred că sînt elocvente. În linîştea din sală am impresia că toate nimeresc bine şi strălucesc.

Dar nu sînt încărcate de ură.

Eu nu sun acuma adunarea, ci dau semnalul de atac ca un toboşar care a scăpat de grozăviile unui asediu şi care în prezent, ajuns deodată în plină lumină, îşi face de cap, rîde în nas duşmanului, nu-i pasă nici de ordinele ofiţerului, nici de consemn, nici de disciplină, îşi aruncă chipiul în şanţ, îşi smulge galoanele şi sună deşteptarea

---

[1] Poreclă dată lui Napoleon al III-lea (n.t.).

ironiei, cu entuziasmul muzicanților de la Balaklava[1].

Deocamdată am să le torn tot ce-mi apasă pe inimă și mă înăbușă.

Uit de Balzac mort și vorbesc de cei vii, uit chiar să batjocoresc Imperiul și înalț în fața acestor burghezi nu numai drapelul roșu, dar și drapelul negru.

Simt cum îmi crește gîndul și cum mi se umflă pieptul, respir în sfîrșit larg și adînc. Sînt mîndru că vorbesc așa și mă cuprinde o bucurie aproape trupească; am impresia că pînă astăzi niciodată n-am fost liber în mișcările mele și că acuma gestul pe care-l fac cu mîna cade din înaltul sincerității mele pe aceste capete care cască gura și se uită la mine cu ochi holbați!

Îi țin pe toți în palmă și îi zgîlțîi cum îmi place.

Cum nu se supără oare?

Nu se supără pentru că eu mi-am păstrat tot sîngele rece și, ca să le străpung cum trebuie creierul, mi-am travestit arma în pumnal de tragedie greacă, i-am împroșcat cu latinește, mi-am clasicizat vorba. Dobitocii aceștia mă lasă să le insult religia și doctrinele pentru că fac asta într-un limbaj care respectă retorica lor și pe care îl ridică în slăvi maeștrii baroului și profesorii de literatură clasică. Strecor cîte-o frază de răzvră-

[1] Localitate pe țărmul Mării Negre, în Crimeea. La 25 octombrie 1856, aci a avut loc o celebră luptă de cavalerie între armatele rusă și engleză.

tire, tare şi tăioasă între două perioade à la Villemain [1], nedîndu-le răgaz să protesteze.

Pe unii chiar îi şi terorizez !

Adineauri tocmai străpunsesem o prejudecată de-a lor, cu o frază hapsînă ca un cuţit ruginit. O familie întreagă în faţa mea a tresărit de spaimă şi de indignare ; tatăl îşi căuta pardesiul, fata îşi potrivea şalul, gata să plece. Atunci m-am uitat la ei cu nişte ochi aprigi şi i-am ţintuit pe scaune cu o privire ameninţătoare. S-au aşezat din nou înspăimîntaţi ; era cît pe ce să pufnesc de rîs !

Dar e timpul să-mi închei cuvîntarea ; îmi trebuie o peroraţie ; îi dau drumul repede !

S-a împlinit un ceas... Mi-am sfîrşit conferinţa şi mi-am început viaţa !

Douăzeci şi patru de ceasuri s-a tot vorbit de mine prin cîteva redacţii de ziar şi cîteva cafenele de pe bulevard. Aceste douăzeci şi patru de ceasuri sînt de ajuns, dacă sînt zdravăn şi bine călit. Nu mai sînt cu sacul în cap şi cu gîtul la jug.

A fost o zi bună astăzi ! Scuipatul meu a curăţit jegul din ultimii ani, aşa cum sîngele lui Poupart spălase glodul cu care ne fusese mînjită tinereţea !

Bine că am putut prinde acest prilej. Nu l-aş fi prins dacă aş fi rămas în Cartierul Latin şi

---

[1] *Abel François Villemain* (1790—1870). profesor şi om politic, autor al unei cunoscute istorii a literaturii franceze şi al unui tablou al elocinţei creştine din secolul IV al erei noastre.

dacă nu m-aş fi dus pe la restaurantul acela unde vin cîţiva scriitori ambiţioşi.

Am izbutit în sfîrşit să străpung umbra şi să sfîşii tăcerea şi asta pentru că am mîncat şi eu acolo, pentru că m-am cherchelit de vreo cîteva ori şi fiind cherchelit am vorbit cu îndrăzneală şi cu haz, şi pentru că n-am mai dus o viaţă de muncă îndîrjită şi posomorîtă şi am hoinărit puţin cu aceşti hoinari.

Pentru asta îmi trebuia un ban din cînd în cînd !... şi-l aveam în ziua cînd luam leafa.

Cum te binecuvîntez, slujbuşoară cu o mie cinci sute de franci pe an, tu care mi-ai îngăduit să cheltuiesc zece franci acolo la fiecare zi-ntîi şi cîte trei franci în celelalte zile, tu care mi-ai dat o înfăţişare de om aşezat şi mi-ai procurat, din cauza asta, lecţii cu cinci franci ora — eu care avusesem atîta vreme numai lecţii cu cincizeci de bani !

Slujba asta de nimica toată m-a salvat ; numai datorită ei dejunez astăzi.

Conferinţa mea nu mi-a adus nici un ban. Directorul m-a plătit în natură, din belşug : aseară m-a invitat la masă şi am mîncat straşnic.

Azi însă buzunarele-mi sînt goale. Dacă aş fi fost fluierat tot aşa de bogat eram. Mănuşile, botinele, cămaşa, toată îmbrăcămintea mea de gală m-a costat o groază de bani. Unde mănînc deseară ?

Pe la nouă îmi chiorăiau maţele cumplit. M-am dus la Cafeneaua Europe, unde au credit nişte prie-

teni ; am luat un ceai cu lapte, pentru că are şi chifle.

A doua zi, ca de obicei, m-am dus la primărie. Funcţionarii care m-au văzut venind, ies în uşa birourilor.

— Ce este ?

— Domnule Vingtras, vă cheamă primarul.

Din culoar, pe uşa de la sala unde se fac căsătoriile şi care e puţin crăpată, văd într-adevăr că primarul mă aşteaptă.

Mă pofteşte la el în birou.

— Cred că-ţi închipui de ce te-am chemat ?

— ?...

— Nu ?... Atunci, să-ţi spun. Ai rostit duminică, la Casinou, un discurs care e o adevărată jignire adusă guvernului. Aşa cel puţin a spus inspectorul şcolar în raportul pe care l-a adresat prefectului. În ce mă priveşte trebuie să-ţi spun că sînt mirat văzînd că dumneata faci de rîs o administraţie al cărei şef sînt şi pui în joc o situaţie care, aşa cum singur mi-ai spus, este, deşi măruntă, unicul dumitale mijloc de trai. Oficial, trebuie să-ţi spun că nu vei mai avea voie de-acum înainte să te urci la tribună şi te rog să-ţi înaintezi, sau să-mi făgăduieşti că ai să-ţi înaintezi, demisia.

Să nu mă mai urc la tribună — asta nu mă doare prea mult ; la urma urmei, lovitura am dat-o şi, pe lîngă asta, voi mai avea şi toate foloasele persecuţiei.

Să-mi dau însă demisia ! să-mi pierd locşorul meu ! numai gîndul la una ca asta îmi dă fiori.

Toate articolele care îmi făgăduiesc un viitor glorios nu fac cît siguranța că am ce mîncă. Şi acum m-am obişnuit să mănînc şi mi-ar fi foarte greu să stau o zi fără să am ce mînca !

Totuşi a trebuit să plec. Eram foarte necăjit cînd mi-am luat rămas bun de la omul acesta cumsecade şi de la şandramaua lui.

Ce-i de făcut ?

Iată-mă din nou aruncat în politică. Acuma însă nu-mi mai este teamă că din cauza mea are să-şi piardă tata slujba, nu mai sînt legat de mîini şi de picioare din pricina familiei, sînt stăpîn pe mine însumi. Acuma-i vorba numai să știu dacă am talent și curaj !

Sărmane ! crede şi bea apă, apa aceea bîhlită pe care ai licăit-o atîta vreme din cănile ştirbe ale camerelor mobilate — așa cum unii vagabonzi își moaie limba în băltoace — şi care acum va fi din nou băutura ta, în ciuda triumfului tău de ieri, dacă vrei să rămîi un om liber !

Ieşit din mocirlă ?... aş, de unde ! Numai capul ţi l-ai scos din noroi, restul trupului e încleiat în mîl.

Tînguieşte-te ! Pînă acuma tînjeai fără să te vadă nimeni că suferi, acum au să te vadă toţi cum plesneşti de foame.

Girardin[1] l-a trimis pe Vermorel să-mi spună să vin pe la dînsul.

— Să vie duminică.

M-am dus.

Două ceasuri m-a făcut să aştept şi m-ar fi uitat acolo, în biblioteca pustie în care începuse să se întunece dacă n-aş fi deschis uşa, nu m-aş fi urcat pe scară, şi n-aş fi intrat nepoftit în biroul lui unde tocmai trăgea o straşnică săpuneală cîtorva indivizi care plecau capul şi dădeau vina unii pe alţii ca nişte şcolari care ştiau de frica dascălului

Mi-a aruncat în treacăt o vorbă de scuză şi a continuat să se poarte cu oamenii aceia parc-ar fi fost nişte lachei — unul sau doi dintre ei erau cu părul cărunt — şi mi-a dat răvaş de drum şi mie, scurt :

— Primesc în fiecare dimineaţă la şapte, vino mîine dacă vrei.

A dat din cap în chip de salutare şi asta a fost tot.

Nu m-aşteptam să fiu primit aşa de rece. Şi mai cu seamă nu m-aşteptam să fiu de faţă la această scenă cu redactorii ocărîţi ca nişte slugi.

6 dimineaţa

Trei sferturi de ceas îmi trebuie pînă să ajung la poarta vilei. Trec prin curte, mă urc pe treptele de la intrare, împing uşa cea mare cu geamuri şi mă trezesc tot aşa de încurcat ca şi cum aş fi pe stradă. Dau de nişte servitori care cască,

---

[1] Publicist francez (1806—1881) (n.t.).

deschid ferestrele şi scutură covoarele. Îi rog să spună lui Jean, valetul, să mă anunţe stăpînului.

Iată-mă în sfîrşit în faţa lui.

Ce faţă palidă ! ce mască de paiaţă sinistră !

Un chip fără sînge în obraji, de cochetă trecută sau de copil bătrînicios, lucind de paloare şi străpuns de niște ochi care au o lucire tăioasă de geamuri.

Parcă-i un cap mort ale cărui orbite un mucalit le-a astupat cu două jetoane albe şi pe care după aceea le-a aşezat pe acest halat cu înfăţişare de mantie, prăbuşit lîngă un birou acoperit de hîrtii ciopîrţite şi de foarfeci cu fălcile căscate.

Nimeni n-ar crede că în toate acestea este un personaj însemnat.

Acest sac de lînă conţine în el totuși pe unul dintre marii zurbagii ai veacului, un om numai nervi și numai gheare care şi-a vîrît labele şi botul pretutindeni, de treizeci de ani încoace. Ca felinele însă stă nemişcat atunci cînd nu simte că are la îndemînă o pradă pe care s-o zgîrie şi s-o prindă.

Iată-l deci pe acest născocitor de idei care avea cîte una pe zi pe vremea cînd era şi cîte-o răscoală în fiecare seară, omul care l-a luat pe Cavaignac de guler și l-a zvîrlit jos de pe calul care se repezise în baricadele de la patruzeci şi opt. L-a ucis pe acest om plin de glorie aşa cum ucisese deja pe un republican într-un duel celebru.

Acum nici sub pielea lui, nici pe mîinile lui nu se mai vede nici o urmă de sînge — nici sîngele lui, nici sîngele celorlalţi !

Nu, nu-i un cap de mort ; e o ghiulea de gheață în care cuțitul a desenat și a săpat o înfățișare umană și a gravat cu vîrfu-i ticălos egoismul și dezgustul care au lăsat pete și dîre de umbră așa cum lasă dezghețul pe albul poleiului.

Tot ce evocă o idee de paloare și de răceală poate să exprime ceea ce exprimă fața aceasta.

Mi-a strecurat în suflet ceva din *spleen*-ul lui și ceva din gheața lui în artere !

Am plecat de la el dîrdîind. Cînd am ajuns afară mi s-a părut că vinele nu-mi mai erau așa de albastre sub pielea mea brună, arcul buzelor mi s-a destins. Și m-am uitat la cer dîndu-mi ochii peste cap.

I-am înfățișat în persoana mea un biet om sărac și simplu. Am văzut că a ghicit asta imediat — și am văzut că a început să mă disprețuiască.

Am venit să-i cer un sfat, o părere și poate un colț în ziarul lui, un colț în care să-mi așez gîndul și să-mi urmez, cu pana-n mînă, conferința mea combativă.

Ce-a spus ?

În stil de telegramă, cu două vorbe glaciale, m-a categorisit :

— Răzvrătit ! Disonant !

La toate întrebările mele, cu care îl copleșeam din cînd în cînd, mi-a răspuns numai cu această mormăială monotonă. Altceva n-am putut să scot din gura asta zăvorîtă.

— Răzvrătit ! Disonant !

Seara m-am întîlnit cu Vermorel, i-am spus că am fost la Girardin și că sînt indignat.

Și el fusese pe la Girardin. M-a oprit, deodată :

— Dragul meu, el ia numai oameni din care face slugi sau miniștri... alții nu ia ! Mi-a spus că ai fost pe la dînsul. Știi ce mi-a spus de dumneata ? „Vingtras al dumitale e un amărît care n-are să se poată opri să aibă talent, un turbat care are o goarnă a lui și care o să vrea să sune din ea în numele ideilor lui și pentru glorie, taratati, taratata ! Cum își închipuie atunci că am să-l pun în rînd cu clarinetiștii mei ? Ca să-i acopere și să nu-i mai audă nimeni ?"

— Chiar așa a spus ?

— Chiar așa, cuvînt cu cuvînt.

M-am dus acasă să mă culc și toată noaptea m-am gîndit la vorbele acestea care mă umpleau de mîndrie și mă făceau să mă înfior de frică.

N-am dormit. A doua zi dimineață cum m-am sculat am și luat o hotărîre ; mă îmbrac, îmi pun mănușile și mă duc la Girardin.

Și-a scos masca față de Vermorel, am să-i spun să și-o scoată și față de mine ; dacă nu-și scoate masca, am să i-o smulg !

— Da, domnule, ai o personalitate al cărei ostatic ești dumneata însuți și care te osîndește să

trăiești în afara ziarelor noastre. Presa politică n-are să te primească; toți au să facă la fel cu mine, înțelegi dumneata asta? Nouă ne trebuiesc oameni disciplinați, buni pentru tactică și manevră... Dumneata n-ai să vrei să faci asta niciodată!

— Bine, dar convingerile mele?

— Convingerile dumitale? Convingerile dumitale trebuie să se folosească de retorica curentă, de modul de apărare care se întrebuințează acuma. Dumneata însă ai un limbaj al dumitale, n-ai să ți-l smulgi de pe limbă chiar dacă ai să încerci! Nu-i nimic de făcut! Nu te-aș lua la mine chiar dacă m-ai plăti pentru asta!

— Bine, am spus eu desperat, atunci nu vă mai propun să mă luați ca polemist cu cocardă roșie, vreau să fiu numai colaborator literar, să vă vînd talentul meu... o dată ce spuneți că am talent!

Și-a sprijinit în palme bărbia rasă și a dat din cap.

— Nici asta nu se poate, scumpe domn. În timp ce ai executa variații pe tema floricelelor de cîmp sau pe tema milosteniei publice, din fluierul dumitale ar ieși sunete de goarnă. Și asta chiar fără să vrei. Și, după cum știi, regimul imperial nu se sperie atîta de cuvintele tari cît de tonul îndrăzneț. Ar fi în stare să-mi suprime ziarul din cauza unui articol de-al dumitale despre lăutarii de la Romainville, tot așa cum mi l-ar suprima dacă aș publica un articol despre guvernul domnului Roucher [1].

— Care va să zică sînt condamnat să rămîn necunoscut și să trăiesc în mizerie!

---

[1] *Eugène Roucher* (1814—1884), ministru al lui Napoleon al treilea, orator vulgar și brutal.

— Scrie o carte ! Şi nu sînt de loc sigur că ai să găseşti pe cineva care s-o tipărească, sau dacă ai s-o publici, nu-s de loc sigur că n-ai să fii urmărit pentru că ai scris-o. Mai bine ai căpăta o moştenire, sau ocupă-te de afaceri de bursă sau bancare... sau fă o revoluţie. Alege

— Am să aleg.

VI

— Eşti un prost, ascultă-mă pe mine ! Ce ziceţi de Vingtras, băieţi ? Straşnic ! Poftim, îşi pişă ochii fiindcă nu poate să facă articole despre revoluţia socială în oficina lui Girardin... Şi aşa, zice că n-are nevoie de floricelele dumitale ? Bun, atunci ţi le iau eu ; cu o sută de franci buchetul, în fiecare sîmbătă !

Îmi spune asta Villemessant care m-a întîlnit pe bulevard, m-a întrebat ce fac şi mi-a făcut această propunere după ce m-a îmbrîncit cu burta lui şi mi-a spus că-s prost de dau în gropi.

— Ce ziceţi de Vingtras, băieţi ?

Peste un ceas l-am întîlnit iar din întîmplare, la un colţ de stradă ; tot mai striga :

— Ce ziceţi de el ? Straşnic !

Da ! mă gîndisem să intru în politică, cu reputaţia pe care tocmai mi-o făcusem, să mă arunc deodată în luptă...

Girardin m-a vindecat de asemenea visuri.

Totuşi nu m-am încrezut nici în părerile, nici în sfaturile lui. Am mai bătut şi la alte uşi — şi m-am întors tot aşa de pricopsit cum m-am dus. Nu-i loc nicăieri pentru asprimile mele.

Cîteodată printre rîndurile cronicilor mele din Figaro mai ridic eu steagul ; în bucheţelele mele de sîmbătă strecor şi cîte-o muşcată roşie, dar pitită bine sub trandafiri şi garoafe.

Scriu despre ţărani şi despre saltimbanci, amintiri de la mine de la ţară şi de la bîlci, dar cînd le vorbesc de golani, le presar zdrenţele cu soare şi costumele poleite ale paiaţelor strălucesc şi mai tare.

Cartea

Număr filele ; cred că acum e gata. Copilul s-a născut... copilul care a zvîcnit întîia oară la înmormîntarea lui Murger !

Iată-l în faţa mea. Rîde, plînge, dă din mîini şi din picioare scăldat în ironie şi în lacrimi. Nădăjduiesc că îşi va face drum în viaţă.

Da, dar cum ?

Editorii zic că articolele adunate în volum „nu merg de loc“ şi că librarii le refuză.

Mi-am luat totuşi copilaşul la subsuoară şi ne-am dus să batem la vreo cîteva uşi. Pretutindeni am fost politicos rugaţi să plecăm aşa cum am venit.

În sfîrşit, într-o mahala, departe, un editor care de abia acuma îşi începe activitatea s-a hotărît să încerce şi a citit primele pagini.

— Bate palma ! Peste două săptămîni ai corecturile și *bunul de tipar* peste două luni.

Respir adînc, plin de mîndrie.

Bun de tipar înseamnă comanda de „Foc“ ! pe baricade, înseamnă țeava puștii strecurată printre jaluzele.

Cartea va apărea, cartea a apărut.

De data asta, hotărît, am impresia că am izbutit. Acum nu numai capul l-am scos afară, am ieșit din pămînt pînă la brîu, pînă la pîntece — acuma cred că n-am să mai sufăr de foame niciodată.

Nu fii prea încrezător, Vingtras !

Deocamdată însă bucură-te de succes, băiete ! Vagabondul și necunoscutul de ieri are acum ce mînca și a mai căpătat și o frunză de laur.

Cartea își face drum, copilașul e zdravăn și mulți beau în sănătatea lui prin cafenelele de pe bulevard și prin mansardele din Cartierul Latin. Toți pîrliții fără un ban în buzunar văd în ea pe unul de-ai lor, boemii au văzut și ei cu acest prilej prăpastia ; am scăpat de trîndăvie sau de ocnă pe o mulțime de tineri, care se îndreptau într-acolo pe drumul pe care Murger l-a tivit cu liliac.

Tot e ceva și asta !

Și eu aș fi putut să apuc pe drumul acela ! Mă trec fiorii cînd mă gîndesc — chiar acuma în lumina proaspetei mele glorii !

Proaspăta mea glorie ? Zic așa ca să mă îngîmf și eu un pic dar, drept să spun, nu simt de loc

că m-aş fi schimbat de cînd citesc prin ziare că s-a ivit de curînd un tînăr scriitor care va ajunge departe.

Am fost mai emoţionat atunci cînd mi-am ţinut conferinţa ; am fost mai zguduit, şi zguduit cu totul altfel, atunci cînd mi-a fost dat să vorbesc în faţa poporului. Atunci trebuia să arunc emoţii, clipă cu clipă, în inimile care băteau în faţa mea ; ca să le aud bătăile nu aveam de făcut altceva decît să-mi aplec capul, vedeam cum vorbele mele ard în ochii care se uitau la mine şi a căror privire mă mîngîia sau mă ameninţa... Şi asta era aproape ca o luptă cu arma în mînă !

Gazetele acestea însă, care-s aici la mine pe masă — ca nişte frunze moarte ! nu tresar şi nu strigă !

Unde-i vuietul furtunii, care îmi place aşa de mult ?

Cîteodată parcă mi-i chiar ruşine de mine însumi, atunci cînd numai stilistului din mine i se aduc laude şi nu se descoperă arma ascunsă sub horbotele negre ale frazelor mele ca paloşul lui Ahile de Scyros [1].

Mi-i teamă să nu mă ia drept un laş toţi cei care m-au auzit, prin cenacluri de flămînzi, cum făgăduiam că în ziua cînd voi scăpa de noroiul mizeriei şi de bezna nopţii voi lua de gît pe duşman.

Astăzi tocmai duşmanul acesta mă tămîiază !

[1] Cel mai viteaz războinic grec din războiul troian, fiul zeiţei Thetis şi al lui Peleu, regele mirmidonilor ; în copilărie mama sa l-a ascuns în insula Scyros.

Şi, drept să spun, am fost mai mult stînjenit decît bucuros atunci cînd am primit salutul unor oameni pe care îi disprețuiesc.

Adevărata mea mulțumire, și care mi-a smuls din ochi sincere lacrimi de mîndrie, a fost atunci cînd, în scrisori care au pornit nu mai știu de unde și mi-au sosit nu mai știu cum, am găsit strîngeri de mînă de la oameni necunoscuți, de la vreun recrut necăjit, de la vreun învins amărît.

„Ce bine era dacă v-aș fi citit mai devreme !" spune învinsul.

„Ce bine că v-am citit !" spune recrutul.

Așadar am pătruns în mulțimea cea mare, vin după mine soldați, o armată întreagă. Nopți de-a rîndul m-am tot învîrtit prin odaie, cu aceste scrisori în mînă, cugetînd la un asalt împotriva lumii cu acești corespondenți ai mei drept căpitani !

Din fericire, m-am văzut în oglindă : îmi luasem o atitudine de tribun și îmi înțepenisem trăsăturile ca un medalion de David d'Angers[1].

A ! asta nu, băiete ! Oprește-te !

Nu trebuie să copiezi nici gesturile Montagnarzilor, nici să te încrunți ca Jacobinii, ci să faci o treabă simplă, să lupți și să înfrunți răstriștea.

Mulțumește-te deci să spui că-i plăcut lucru să simți cum vin spre tine adieri de dragoste de la

[1] *Pierre Jean David d'Angers* (1788—1856), sculptor francez de formație neoclasică, influențat de romantism. Republican și revoluționar activ. Portretele sale în special medalioane, în număr de cîteva sute, se caracterizează prin modelajul lor expresiv.

străini, atunci cînd ai fost neînțeles și chinuit de ai tăi.

Mărturisește-ți bucuria pe care o simți cînd îți găsești o familie care te iubește mai mult decît te-a iubit familia ta și care, în loc să te ocărască și să rîdă de marile tale speranțe, întinde brațele spre tine și te salută — așa cum la țară este salutat cel mai bătrîn din familie, cel care poartă cinstea și grija numelui.

Da, asta mi-a mers la inimă.

Văd că mă prețuiesc cîțiva oameni și într-adevăr aveam nevoie de asta fiindcă e trist lucru să-ți petreci așa ca mine toată tinerețea, o tinerețe sănătoasă, în sarcasm și posomorală.

Printre scrisorile acestea este și una de la o femeie :

„Și nimeni nu v-a iubit pe vremea cînd erați sărac ?"

Nimeni !

VII

La *Figaro* am dat de un băiat pe care l-am cunoscut pe vremuri.

Şi ăsta-i cu mască palidă, dar în schimb are nişte ochi mari, frumoşi şi limpezi, o gură delicată, dinţii de marmură ; pielea e ciuruită, găurită, cu cicatrici ; poartă o bărbuţă ascuţită şi părul zbîrlit şi lînos îi şade pe cap ca o perucă de clovn. Şi mereu îşi răsuceşte, îşi întinde, îşi mîngîie cînd barbişonul, cînd părul, cu degetele lui care n-au astîmpăr. Acest cap ciudat e cocoţat pe nişte umeri de cuier şi înşurubat într-un guler înalt, care îl ţine ţeapăn.

Parcă ar fi fost înfipt în gît după ce a fost făcut trupul şi a fost potrivit de şira spinării, care-i mai ţeapănă ca o coadă de mătură.

Totul la el e ciolănos, ţepos, colţuros, să nu-l iei nici cu două cleşte !

Totuşi am văzut o dată două mînuţe care mîngîiau aceşti obraji.

Cînd l-am văzut întîia oară ducea în braţe un copil care plîngea (mama era bolnavă, mi se pare, sau plecată) şi acuma făcea el pe mama şi ştergea lacrimile copilului.

Mi s-au împăienjenit şi mie ochii.

L-am ajutat să liniştească fetiţa care peste cîteva clipe a început să se joace şi să tragă pe tată-su de păr — părul acela caraghios cu şuviţe răsucite, care îi aluneca acum fetiţei printre degetuţe.

Rochefort pe vremea aceea scria vodeviluri cu un actor comic bătrîn. De atunci a ajuns departe.

Acuma înţeapă şi împunge Imperiul. Împunge și înțeapă pe Napoleon cu spiritul lui, cu curajul lui, cu colţii, cu unghiile, cu părul lui de arici, cu barbișonul, cu tot ce-i ascuţit în el. Şi face asta avînd aerul că-și apără pielea, că nici nu se gîndește să lovească : berbece cu coarnele răsucite, regicid cu perucă de paiață, albină republicană cu pieptar roș, care s-a furișat în stupul imperial și omoară albinele cu pieptar de aur care tremură în mantia lor de catifea verde.

Toate ziarele aleargă după dînsul. Tocmai a plecat de la *Figaro* și s-a dus la *Soarele*. Cei de la *Figaro* nu ştiu ce să mai facă.

— Vingtras, vrei să-i iei locul ? mă întreabă deodată Villemessant.

În sfîrșit !

A ! acuma în sfîrşit e rîndul meu !

Multă vreme le-a trebuit ca să vadă ce forţă zace în mine, dar acuma cel puţin n-am să mi-o dau pe degeaba.

— Cit daţi ? Zece mii de franci ? A, nu ! Vreau să cîștig într-un an tot ce-am cheltuit în cei zece cît am stat în mocirlă. Să zicem o mie opt sute de franci pe an (cam atîta, nu mai mult !). Așadar,

puneţi optsprezece mii de franci şi treaba-i gata. Dacă nu, nu !

Am semnat contractul.

Nu m-am putut opri să nu mă laud puţintel. Seara am spus în toate părţile cifra pe care le-am smuls-o.

Pe de altă parte însă, gîndiţi-vă şi dumneavoastră că am înhăţat sacul acesta de bani cu nişte dinţi, care un sfert de secol n-au prea avut ce să mestece.

De douăzeci de ori pînă acuma puteam să cad doborît — cîţi alţii ca mine n-au căzut în preajma mea !

Eu am scăpat. Nu-i vina burghezilor că am scăpat. Jumulindu-i astăzi, nu-mi scot toată pîrleala. Încă nu m-am răfuit cu ei aşa cum trebuie !

Sînt mîndru dar nu atîta din pricina preţului mare cu care sînt plătit, cît din pricină că prin mine sînt răzbunaţi toţi răzvrătiţii.

Mi-am făcut un stil din bucăţi şi din petice culese parcă de prin gunoaie. Dar stilul acesta place. Şi iată de ce acuma îi sîcîi cu triumful meu pe toţi cei care odinioară mă pălmuiau cu hîrtiile lor de-o sută şi îmi dispreţuiau bieţii mei gologani.

A ! nu, nu mai merge !

De-abia de-o săptămînă sînt la *Figaro* şi s-au săturat de mine.

Cititorii ziarului sînt tot oameni fără griji, fericiţi, actriţe, oameni de lume. Fapt este că nu întotdeauna izbutesc să-i fac să rîdă.

O dată, de două ori, un articol de Vingtras merge, e nostim ca o escapadă la Ramponneau, ca o excursie la o fermă, unde e amuzant să mănînci lapte cu pîine neagră, un articol de Vingtras e ca vizita unei elegante într-o casă de lucrător unde simţi aburind o supă bună — asta merge din cînd în cînd, dar în fiecare zi, nu !

Şi eu nu pot şi nici nu vreau să-i distrez pe bulevardieri.

De la început am spus cinstit ce vreau. De altfel, ştiam eu cînd am fost angajat că voi avea de furcă cu societatea mondenă a Parisului şi de aceea am spus că nu iau fişicurile de aur dacă nu se prevede în contract că voi fi liber să duc campania aşa cum cred eu de cuviinţă.

Ştiau deci cu cine au de-a face.

Şi totuşi se vede că nu ştiau.

Nu-mi mai rămîne decît să-mi iau calabalîcul şi să plec. De asta am fost atîta vreme eu, punîndu-mi în primejdie demnitatea, chiar şi viaţa, ca să ajung acum un cronicar de farafastîcuri, un ceaprazar de cuvinte, unul care ascultă pe la uşi, care umblă cu limba scoasă după actualităţi ?

— Şi totuşi dacă ai vrea, cu condeiul dumitale ! îmi spune Villemessant care ar vrea ca să rămîn.

Da, desigur ! Eu am adjective şi pentru cartierul cocotelor şi pentru mahalalele muncitoreşti. Paleta mea are deopotrivă culori vii şi culori întunecate şi ştiu să şi gravez cu apă tare la nevoie.

Dacă aş vrea... Dar nu vreau, asta este ! Amîndoi ne-am înşelat. Dumneata voiai un mucalit iar

eu sînt un răzvrătit. Răzvrătit şi rămîn, şi-mi iau locul din nou în oastea celor nevoiaşi.

Sînt iar sărac — din nou, mereu !

Făcusem, e drept, un contract în care se spunea că dacă ne vom despărţi eu tot am să-mi primesc plata. Şi totuşi a trebuit să mă lupt pînă să capăt ceva, şi m-am luptat fiindcă nu voiam numai siguranţa pe care o dau banii, voiam totodată să nu mă dau bătut. Şi totul s-a isprăvit aşa-şi-aşa : cîteva hîrtii de-o mie, editarea unui roman...

Romanul am încercat să-l scriu ! Hotărît însă că nu sînt încă destul de departe de tinereţea mea terfelită şi zdrobită şi cu siguranţă că romanul meu ar părea, chiar mai mult decît articolele mele, plin de mînie înăbuşită şi de ţepi !

Care va să zică am ieşit degeaba din vizuina mea — atîta doar am făcut că mi-am cîştigat ura confraţilor pe care atitudinea mea de Cassius [1] i-a speriat. Un avînt pierdut !

Mare vîlvă în mahalaua politică ; Olivier se agită şi Girardin îl apără. Un fulger a sclipit în lornionul călare pe nasul omului cu mască palidă ; acesta a ridicat braţul şi a ameninţat areopagul de oameni de stat care e împrejurul împăratului.

I-au ucis ziarul.

Şi-a scos ghearele, şi-a încordat nervii şi iată-l din nou în picioare. Şi acuma se zbuciumă şi zbiară în sacul în care vor să-l înăbuşe — ca pe o pisică sălbatică !

---

[1] Unul dintre ucigaşii lui Cezar.

Ziarul lui a murit dar el a găsit un om necăjit care i l-a vîndut pe-al lui şi i-a împrumutat o redacţie. Iată-l acum instalat şi chemînd la dînsul pe toţi cei care au poftă să muşte.

Şi-a adus aminte de colţii mei. Mi-a trimis o scrisorică : „Vino !"

Mă duc. Poartă un veston albastru, un trandafir la butonieră. Mă întîmpină cu mîna întinsă, cu zîmbetul pe buze.

— Buldogule, acuma ai să scapi din lanţ. Ai să faci cronica duminicală... Dar să latri cumplit!

Îşi răsfrînge buzele şi miorlăie încrucişîndu-şi ghearele.

I-am tras un lătrat straşnic, şi totul s-a isprăvit repede-repede !

I s-a poruncit lui Girardin să-şi omoare cîinele. N-a stat o clipă la gînduri şi şi-a trimis la mine girantul, ca să-mi lege o piatră de gît şi să mă arunce în apă.

Totuşi, ar mai fi putut s-aştepte.

Şi asta fiindcă un militar şi-a luat însărcinarea să mă omoare de-a binelea — un militar cu pompon şi trei galoane de aur, care se spune că şi-a şi ascuţit paloşul şi vrea să-şi răzbune generalul.

Generalul acesta, Yusof, un barbar, şi-a dat deunăzi puţinul suflet pe care-l avea. Am urlat de moarte lîngă cadavrul lui, în numele nevinovaţilor pe care a poruncit să-i ucidă.

Statul major a delegat pe cel mai tare în scrimă dintre ei ca să mă ţintuiască însîngerat pe sicriu.

Aşa cel puţin se spune ; aşa mi-a spus adineauri Vermorel.

— Mîine te provoacă, poate chiar şi deseară.

— Bun. Stai să-ţi spun. Dacă, în numele colonelului aceluia, are să vină careva să-mi ceară socoteală, am să-i dau o socoteală să mă ţină minte. Ştii de duelul meu cu Poupart ? Ne-am înţeles să tragem pînă n-om mai avea gloanţe, şi piept la piept ! Şi Poupart îmi era tovarăş pe cînd soldăţoii aceştia îmi sînt duşmani ; prin urmare, cu ei am să merg şi mai departe. Vom trage numai un glonte, numai unul : domnii care fac exerciţii la tir îşi vor pierde timpul degeaba. Să ne batem chiar aici, jos în curte, dacă vor. Sau să mergem acolo unde am doborît pe Poupart. Şi asta, două ceasuri după ce-au venit la mine, fără proces-verbal şi fără tratative ! Vrei să-mi fii martor ?

— Drace !...

— Da, da, ai să fii martorul meu. Şi acuma hai să bem o sticlă de vin vechi şi să ne bucurăm că un păcătos de civil şi un răzvrătit are în sfîrşit prilejul să tragă într-un comandant de regiment !

E o seară molcomă, locuinţa mea e pe-o stradă liniştită... Crepuscul şi tăcere. De două-trei ori am auzit paşi răsunînd pe caldarîm. Tot trăgeam nădejde că au sosit ; voiam să isprăvesc mai repede. Pe la miezul nopţii, Vermorel mi-a spus :

— Am să vin iar mîine dimineaţă. Se vede că vaporul din Algeria o fi plecat mai tîrziu. Au să sosească de abia mîine.

Dar n-a sosit nimeni nici astăzi.

Îmi vine să turbez de mînie ! După ce m-am înarmat cu curaj, după ce m-am pregătit fie ca să mor glorios, fie ca să cîştig o izbîndă care mi-ar domina toată viaţa — acum să stau aşa, aşteptînd, şi să îndur umilinţa sinuciderii pe care mi-a impus-o Girardin !

Ofițerul n-a fost așa de prost cum l-am crezut eu. Poate chiar că nici nu s-a gîndit să-și ascută șpanga cînd a văzut că mi s-a tăiat limba și, ca ziarist, am murit.

Așa și este. În avertismentul lipit în fruntea foii lui Girardin se spune că sînt un om primejdios. Nimeni n-are să primească la el acasă pe un om care atrage trăsnetul asupra casei în care intră.

Strașnic am nimerit-o : toți mă alungă !

Mă simt acuma mai puțin liber decît pe vremea cînd îmi tîram zdrențele prin locuri sumbre. Aveam cel puțin independența pe care o are acela care, într-o hrubă de temniță poate să scurme zidul și să facă o gaură prin care să sară în spatele santinelei și s-o sugrume.

Asta era vlaga mea pe-atunci ; acuma însă lucrul a fost dat de gol și toată lumea mă știe. Ca un ocnaș deocheat pe care nu-l scapă din ochi gardienii, tot așa voi fi și eu : au să se lepede de mine și cei cărora li-i frică de ciomag și cei care mînuiesc ciomagul.

Ar fi fost cu totul altceva dacă l-aș fi omorît pe colonel !

— Da, dar martorii n-ar fi primit condițiile pe care le puneai și ar fi spus că ești laș pentru că nu le-ai primit pe-ale lui !

Se poate și asta !

Trăiesc într-o lume de sceptici și de blegi. Unii n-ar fi crezut în rîvna mea tragică, alții s-ar fi supărat pe mine fiindcă vreau să bag moartea într-un duel de presă și m-ar fi calomniat numai ca să mă împiedice să înfig în mijlocul bulevardului acest țăruș însîngerat.

Din fericire sînt voinic şi dacă mi s-ar fi respins condiţiile m-aş fi repezit la provocatorul meu, i-aş fi zgîlţîit niţel mutra, şi l-aş fi tras de mustăţi pînă s-ar fi adunat lumea împrejurul nostru !

Aş fi spus mahalagiilor şi vardiştilor :

— Dumnealui ar fi vrut să mă înjunghie ca pe un porc fiindcă ştie scrima... Eu îi propun să ne batem cu revolverul piept la piept şi nu primeşte ! Atunci, măcar să-l burduşesc, să mă ţină minte !

Te pomeneşti că pe drum spre comisariat careva m-ar fi asasinat, din întîmplare, sau mi-ar fi rupt zdravăn coastele ; sau dacă nu, la poliţie chiar, vreunul ar fi făcut pe beţivul şi s-ar fi luat la ceartă cu mine şi atunci un poliţai, chipurile ca să ne despartă, ar fi sărit şi tot din întîmplare mi-ar fi dat una în cap de-aş fi căzut lat.

Nu s-a întîmplat însă nimic.

Noroc că n-am spus nimănui ce aveam de gînd. Dacă aş fi pomenit ceva, cu siguranţă că amicii ar fi spus că am născocit povestea cu colonelul ca să scormonesc cu prilejul acesta duelul pe viaţă şi pe moarte.

Ce ticăloşie !

VIII

Villemessant și acuma mai exclamă cînd se plimbă cu ai lui pe bulevard :

— Vingtras ?... Strașnic băiat, vă spun eu !

Ciudat om !

E un Girardin cu ochi mari şi rotunzi, cu obraji buhăiţi, cu mustăţi de sergent-major, cu burtă și cu nişte apucături de negustor de oameni ; dar e îndrăgostit de meseria lui şi nu se uită la bani cînd e vorba să răsplătească un serviciu făcut.

E în stare să copleşească cu glume cumplite pe un redactor care a scrîntit-o cu vreun articol și, două minute după aceea, „își pişă ochii", aşa cum singur spune, cînd aude de vreo nenorocire, de vreun copil bolnav, de un bătrîn care n-are ce mînca ; gata oricînd să-şi golească buzunarele nu numai de gologani dar și de napoleoni în şorţul unei văduve necăjite, cu un gest tot aşa de semeţ ca şi acela cu care spulberă mîndria unui debutant sau chiar a unuia mai vechi. Se aşează pe toate gingășiile oamenilor — animalul ! — dar cu inima în buci !

Redactorii lui trebuie să atragă mulţimea, ca saltimbancii de pe estradele panoramelor, la bîlci ! Dacă vreunul nu face asta, el repede îi dă răvaș

de drum, în faţa publicului, şi îl împinge de cade cu capu-n jos de pe estradă. Vrea oameni care la un semn din partea lui, să ţopăie şi să-şi răsucească trupul, să sară pînă-n tavan, să facă cele mai năstruşnice giumbuşlucuri...
Mojiciile lui au haz şi nu mă supără.

— Ia ascultă, cioclule, vreau să te întreb ceva. E-adevărat că odată, cînd părinţii dumitale au venit să mai petreacă şi ei puţin la Paris i-ai dus la morgă ? Da ?... Ei, poftim ! Eu vreau oameni veseli ! Şi dumneata nu eşti nici de doi bani ! Nu, chiar de loc ! He-he ! Ştiu eu ce i-ar trebui dumnealui ca să rîdă... o revoluţie ! Dacă ar atîrna numai de mine... dar ce-ar zice „măria sa" ? Haide, spune drept, îl împuşcăm pe tătucu de ziua Sfintei Ghilotine ?

Nu, asta nu ! La urma urmei, cînd te gîndeşti bine, omul acesta a deschis un circ pentru o întreagă generaţie care îşi muşca buzele în tăcere ; pe pămîntul pe care Imperiul presărase sarea biblică a blestemului, el a aruncat din belşug sarea galică — sarea asta care înviorează ţărîna, vindecă rănile şi curăţă sîngele. Parisul datoreşte acestui burtos un pic de veselie şi de ironie. Legitimist, regalist ? aş ! E un zeflemist grozav şi, cu ziarul lui care trage cu cartuşe oarbe în Tuileries, e cel dintîi răzvrătit împotriva Imperiului.

Girardin la fel.
Mumificatul de la *Libertatea* e ca şi pîntecosul de la *Figaro*. Dacă spargi sticla în care şi-a pus

la răcit mutra dai de bunătate pitită în colţul buzelor şi de lacrimi îngheţate în ochii lui reci.

N-are vreme gălbejitul să fie duios şi nici să explice de ce dispreţuieşte omenirea şi de ce are dreptul să repeadă ca pe nişte slugi pe cei care se lasă repeziţi, netrebnicii ! Pe cei pe care îi stimează nu-i batjocoreşte.

A înfipt pumnalul în iluziile mele, dar mi l-a înfipt drept în piept.

— Am făcut aşa pentru că am văzut că eşti un om de curaj, mi-a spus el acum cîteva zile cînd, în plină serată, m-a luat la braţ, faţă de toată lumea, şi s-a plimbat cu mine cîtăva vreme.

S-a oprit deodată şi mi-a spus privindu-mă în ochi :

— Dumneata crezi că eu dispreţuiesc pe cei nevoiaşi ? Nu ! Dar sînt de părere că un om cu minte sănătoasă care face pe puritanul, fără să-şi fi asigurat libertatea adunîndu-şi mijloacele de trai, e un nătărău. Asta este ! Şi pe urmă mai este ceva, a adăugat el mai încet : poţi să faci bine — fără să ştie nimeni... fiindcă altfel flămînzii ar fi în stare să te mănînce de viu !

Pare-se într-adevăr că cinicul acesta e un om milos !

Am aflat chiar că, în cimitirul de la Saint Mandé, omul doborît de glonţele lui[1] poate să doarmă împăcat ; că văduva mortului trăieşte din ceea ce îi dă mîna însîngerată a duelistului şi că

[1] *Armand Carrel*, ziarist, pe care Girardin l-a ucis în duel (1836) (n.t.).

fiul ei are drept tutore recunoscut pe acela care l-a omorît pe tată-su.

Shakespearieni în felul lor, aceşti doi ziarişti ai vremii noastre : unul cu o burtă ca a lui Falstaff, altul punînd craniul lui Yorick[1] la îndemîna meditaţiilor Hamleţilor de pretutindeni !

— Fă-ţi un ziar, domnule, şi gata, eşti la dumneata acasă ! îmi spune Villemessant ori de cîte ori mă vede.

Uşor de spus. Dar eu tot am să încerc !

Şase luni mi-au trebuit pentru treaba asta — şase luni în care mi-am petrecut timpul luînd consumaţii costisitoare în localuri luxoase în care stăteam cîte două ceasuri tot pîndind vreun bogătaş, ca odinioară pe vremea lui Chassaing cînd aşteptam treizeci şi cinci de bani pentru cafeaua luată fără para chioară-n pungă — sumă pe care delegatul nostru la împrumut plecase s-o caute în expediţie.

Cîte mărunte laşităţi şi cîte ruşini comice ! Am rîs de calambururi pe care le făceau feciori de bani gata, proşti ca noaptea ; am rînjit făcînd haz cînd povesteau „una bună", şi asta pentru că voiam să-i conving să pună două mii de franci la bătaie ; am dat de băut la tot felul de şoltici, care făgăduiau că au să-mi găsească vreun moştenitor bogat sau vreun bancher... şi care îşi băteau joc de mine.

Ce bine-i că m-am născut în Auvergne !

Altul s-ar fi plictisit şi ar fi trecut în tabăra duşmană. Eu însă nu m-am lăsat — dar m-au lăsat banii.

---

[1] În *Hamlet*, bufonul regelui Danemarcei.

În tot acest răstimp de șomaj am păpat tot ce-mi mai rămăsese de la *Figaro*. Ba chiar am făcut și datorii. Iată-mă ajuns la cea din urmă hîrtie de-o sută.

O păstrez ca ochii din cap; mănînc pîine și beau apă numai ca să pot să iau o cotletă și o ceașcă de ceai la cafeneaua unde se duc capitaliștii.

În sfîrșit, am înfipt cangea într-un guler de pluș și am prins între canaturile ușii mele o redingotă de bancher.

L-am prins!

Își va pune numele în fruntea ziarului, va avea titlu de director, jumătate din beneficii, și deocamdată va scoate din pungă două mii de franci.

Cu două mii de franci ajungi departe!

Departe sau nu, eu vreau să încep cît mai repede.

— Dumneata zici că ai geniu administrativ. Cît despre mine, eu știu ce vreau și sînt sigur pe mine... Să facem afișele!

Am lipit de cincizeci de franci afișe.

Deși-s puține, totuși unul din ele a sărit în ochi unui patron de ziar, care mi-a spus că dacă m-aș fi dus la el m-ar fi primit cu brațele deschise. Minte.

— N-ai vrea mai bine să-ți lași pamfletul, care tot n-are să aibă viață lungă, și să intri la mine?

— Nu.

Vreau să mai rîd și eu puțin în nasul acestei societăți pe care nu pot s-o înfrunt de-a dreptul, chiar dacă ar fi să-mi pun viața în joc!

Îmi plesnește inima și creierul de ironie.

Știu că lupta e zadarnică, știu că voi fi învins, dar cel puțin voi putea să-mi bat joc de mine însumi, să-mi bat joc de toți ceilalți, să-mi strig disprețul față de vii și de morți.

Asta am și făcut ! — mi-am plătit o porție zdravănă de sinceritate, o halcă de dispreț !

Am chemat oameni la întîmplare.

A venit întîi un tinerel de șaisprezece ani, cu o față bolnăvicioasă, sfios ca o fată mare, dar totodată cu osatura facială a unui om care cugetă și are vlagă. Un mulaj de ghips îngălbenit, cu șobolanul ofticii într-însul. Ranc mi l-a trimis. Două ceasuri s-a tot plimbat prin fața casei pînă să îndrăznească să intre ; a trebuit să vină mamă-sa și să ceară ea pentru fecioru-su, Gustave Maroteau, o auscultație literară.

După el a venit Georges Cavalié, Don Quijote al urîțeniei, înalt, uscat, deșirat, sucit, pe care l-am poreclit Lulea-de-lemn, acum doi ani la cafeneaua Voltaire — pentru că seamănă cu o pipă de lemn de frasin așa cum au ciobanii — și care cu numele ăsta, înfățișează acuma fluierăturile galeriei, de cînd cu scandalul pe care l-a stîrnit la Théâtre-Français *Henriette Maréchal* [1]. Nu-i prost de loc ; e cam ciudat, dar e vesel și viteaz. E slăbănog la trup dar are curaj.

Încă unul ; acesta e roș la față, îndesat, chel, cu pielea craniului vînătă pe-alocuri ca o găină împănată cu trufe, țăranos la înfățișare, cu găuri de cercei la ureche, cu un smoc de bărbuță sub buza de jos. A debarcat la mine spunînd că e patronat de frații Goncourt și chiar m-a și dus pe la dînșii.

---

[1] Piesă de Frații Goncourt (1865) (n.t.).

Mai are un naş, pe Lepère, un avocat de pe meleagurile lui, deputat de mîine, poet de odinioară, autor al cîntecului *Vechiul Cartier Latin* şi care de zece ani cunoaşte pe băiatul cu craniul împănat şi ţine straşnic la el. Mi-a spus, bătîndu-l pe umăr :

— Poţi să te bizui pe dînsul. Greoi dar sigur.

Şi aşa, Gustave Puissant a ajuns un Roger Bontemps [1] al ziarului. Face nişte articole lucrate cu îngrijire, pline de lucruri bine observate; spionează natura, îşi urmăreşte eroii şi dă la iveală documente emoţionante.

Am şi un normalian care face pipi pe Şcoala normală [2].

Şi toţi cîţi sîntem aici ne războim cu ceea ce este admis de toată lumea şi aprindem maldăre de paradoxe în nasul paznicilor de marmură, care stau de veghe prin muzee ; — dar glumele noastre au mers drept ţintă nasul marţafoiului de la Tuileries.

Ar trebui însă să depunem o garanţie ca să putem vorbi despre politică chiar aşa cum vorbim noi, în bătaie de joc ! Şi pentru că n-o depunem, *Strada* noastră, săraca (aşa se cheamă ziarul) e confiscată în fiecare lună şi ni se pun mereu beţe-n roate.

Într-o zi am scris un articol tare de tot, ***Porcii vînduţi,*** în care prefăcîndu-mă că iau la refec pe nişte geambaşi, am lovit zdravăn în magistraţi şi în miniştri, în legalitate şi în tradiţie.

A venit portărelul.

---

[1] Personaj dintr-un cîntec de Béranger, tipul omului vesel şi nepăsător (n.t.).

[2] Şcoala Normală superioară (n. t.),

De data asta au să ne taie.

Dar pe firmă nu e numele meu; legea nu se leagă decît de girantul ziarului; nu urmărește pe cei care a lovit, vrea numai să distrugă arma cu care a fost dată lovitura.

•

Bietul girant! Nu mai știu cine mi l-a trimis și cînd a spus cum îl cheamă s-a trezit în mine una din suferințele pe care le-am ținut ascunse din copilărie pînă acum, în ungherul cel mai însîngerat al inimii.

Odată, cînd aveam zece ani, pe vremea cînd tata era pedagog și căpătase învoire ca băiatul lui să-și facă lecțiile lîngă el în sala de meditație a cursului superior, un elev l-a supărat pe domnul Vingtras care a ridicat mîna și l-a atins cu palma pe obraznic.

Fratele acestui elev, un vlăjgan voinic, căruia îi mijea mustața și care se pregătea să intre la Școala de silvicultură, a sărit peste bănci, s-a repezit la pedagog, l-a îmbrîncit și l-a bătut.

Aș fi vrut să-i ucid! Auzisem pe intendent spunînd că are un pistol la el, în dulap. M-am strecurat ca un hoț în odaia lui, am scotocit prin sertare dar n-am găsit nimic. Dacă găseam pistolul aș fi ajuns poate la curtea cu juri.

Directorul s-a alarmat, bătăușul și-a cerut scuze în fața școlii. Tata plîngea.

Cînd, stîrnită de-o întîmplare, memoria mea a reconstituit scena, am înfrînat-o, am căptușit-o cu alte gînduri și am dus-o repede pe alte meleaguri, fiindcă simțeam cum îmi plesnește capul!

Şi acuma, iată că fratele celui care l-a insultat pe tata îşi întinde obrajii ca să primească palmele Justiţiei.

O clipă m-am gîndit să mă răzbun pe acest nevinovat. Dacă n-ar fi fost cărunt i-aş fi dat înapoi palma, o palmă îngreuiată de douăzeci şi cinci de ani de mînie — şi l-aş fi doborît.

Pare însă să fie un om de treabă. Şi pe lîngă asta nu cere mai nimic. Şi aşa, din pricină că fratele celui care a pălmuit o lasă mai ieftin, fiul pălmuitului uită insulta şi-l angajează. Nici cu un milion n-aş fi primit mîhnirea pe care am simţit-o cînd cu scandalul de-atunci ; şi acuma, fiindcă fac o economie de douăzeci de franci, bat palma cu individul.

Plînge şi el acuma, la rîndul lui, cu toate că nu-l aşteaptă o umilinţă ci chiar aproape o cinste... Va fi un „condamnat politic" şi toţi cei care nu-l vor fi văzut cum geme şi se tînguie în faţa judecătorilor au să-l salute.

Avocatul ziarului scoate din atitudinea lui efecte de milă veselă şi cere achitarea. Totuşi bietul om e condamnat la şase luni şi iese din sala de judecată ştergîndu-şi de sudoare creştetul pleşuv, fără să-şi dea seama că batista i-e leoarcă de lacrimi.

— Încercaţi să obţineţi să nu fac închisoarea, se roagă el, între două sughiţuri de plîns, de apărătorul lui, care îi făgăduieşte că are să încerce.

Îşi scoate batista... şi Laurier, care iese şi el în urma lui rîde de se prăpădeşte.

Laurier ar fi în stare să rîdă chiar şi de-o durere adevărată. Nu din cruzime, ci pentru că poartă

în vine dispreț față de omenirea întreagă și pentru că acest dispreț îi strîmbă și îi încrețește gura : o gură care seamănă cu un bot de rozătoare, o mutră de șobolan — de șobolan pe care l-ar fi luat cineva de coadă și l-ar fi muiat într-o balercă de vin dulce. Pielea feței e roșie ca vinul.

Sub învelișul acesta firav, e vlagă. Prin dințișorii lui făcuți să roadă lemnul, șuieră o voce ascuțită și hotărîtă, care se înfige ca un sfredel în urechea judecătorilor.

E vesel și mușcător, îndrăzneț chiar ! Are pe limbă nu numai sare dar și praf de pușcă ; stîrnește rîs dar și spaimă cu ironia lui care rînd pe rînd înveselește și rănește, care împunge sau sfîșie, după cum se întîmplă — dar fără nici un pic de pasiune !

E scepticismul încarnat ; ochește și nimerește dar fără alt scop decît plăcerea de a nimeri.

Prichindelul ăsta, fără bărbie, fără buze, cu un cap de dihor dar și de sticlete e unul dintre oamenii cei mai deștepți ai vremii lui, un Machiavel al epocii sale... un Machiavel pipernicit, zeflemist, scormonitor, chefliu — adică tocmai potrivit cu timpul de-acuma.

Nu mai scrie *Prințul* — nici gînd ! scrie *Tribunul*.

A întîlnit la Palatul de Justiție pe un tînăr meridional, cu chică neagră, cu voce sforăitoare, care face pe răzvrătitul și e chior ; asta face din el o ființă aparte, îi dă o pecete deosebită, un semn după care îl recunoști repede. Dacă n-ar fi fost chior, Laurier nu l-ar fi luat : un om ca toți

oamenii, fără albeață, fără o cocoașă, fără ceva care să sară în ochi nu i-ar fi trebuit.

. . . .

Laurier nu șovăie o clipă și pune mîna pe el. Asta e berbecele pe care are să-l dreseze ca să facă, cu coarnele spărturi pe unde se vor strecura pofta lui de milioane și curiozitățile lui febrile.

Ar putea și el să o roadă cu dinții lui ascuțiți și să pătrundă singur — dar preferă ca altul să deschidă drumul.

. . . .

. . . .

A adulmecat bine vremea în care trăiește.

Lumea e dornică de un glas puternic, de gesturi, de oratori de răspîntie. S-a săturat de oameni ca Schneider și Morny. Burghezia s-a săturat de Imperiu și vrea să pară că-l înfruntă acuma după ce tot ea l-a pregătit cu lașitatea ei, asasinînd pe muncitori și deportînd oamenii fără să fie judecați.

Mîndria dar și interesul o fac să se uite mustrător la Bonaparte. Ochii lui Gambetta, chiar și ochiul cel cu albeață — mai cu seamă acela! — vor arunca privirea de mînie și fulgerarea de moarte care trebuie să amenințe regimul!

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

Acesta-i felul lui Laurier de-a rîde în For ; îi plac mistificările crude și se delectează în rolul acesta de Barnum [1] care simte că acuma e vremea rățoielii și a elocvenței.

Lui Gambetta însăși vulgaritatea lui îi slujește ca să ajungă celebru ; banalitatea ideilor lui e îngrășămîntul talentului pe care îl are. Cabotin pînă în vîrful ghearelor, nu-și ia nici măcar o clipă de vacanță, nu-și pune în nici un cuier, nici de salon burghez, nici de cafenea de cheflii, nici de cabaret suspect, pardesiul lui de piele de leu — mereu dantonesc, chiar la masă, chiar și în pat.

A citit undeva că Danton, înainte de-a fi decapitat, a spus că nu-i părea rău după viață fiindcă a băut zdravăn cu bețivii și a petrecut cu femei. Și Gambetta face și el acuma pe chefliul și pe muieraticul.

Se naște astfel, în jurul scandalurilor și a orgiilor lui, o legendă — pe care Laurier o nutrește.

. . . .

Amestecul acesta de libertinaj bețivan și de limbuție tribunică umple de admirație pe ratații de la Café de Madrid, care strigă în toate părțile :

— Strașnic om !

Cabotin ! Cabotin !

. . . .

---

[1] Director de circ, celebru pe vremea aceea (n.t.).

IX

Un articol din *Strada* mi-a luat pîinea de la gură. Spuneam acolo că deputaţii Parisului sînt ori nişte farsori, ori nişte viitori ucigaşi ai poporului.

De acum înainte ziarele opoziţiei s-au închis pentru mine. Am îndrăznit să mă ating de idoli : bonapartiştii m-au trimis la închisoare, acuma republicanii au să mă facă să mor de foame.

Pe fiecare treaptă a scării parlamentare stă cîte unul din cei cinci cucoşi de stînga pe care i-am zgîlţîit de le-au mers fulgii şi pe care i-am lovit zdravăn la tîrtiţă. Drept răzbunare vor acuma să mă lovească în stomac şi în inimă.

Tot aşa cum nu vor lăsa mînia mea politică să latre, nu-mi vor lăsa nici privighetorile literare să cînte. Am început lupta rîzînd şi arătîndu-mi dinţii. Acuma dinţii vor trebui să mi se lungească de foame, ori trebuie să mi-i scot, să cer iertare şi să mă gudur.

Grozavă idee am mai avut şi eu cînd am scris articolul !... Din cauza lui sînt hărăzit calomniei şi morţii.

— Ești hărăzit și poporului ! mi-a spus un vechi răzvrătit, luîndu-mă de mînă și fulgerînd din ochi. Ține-te tare și ai să vezi că la revoluție pe dumneata au să te cheme mahalalele, iar pe dînșii au să-i pună la zid ! Adă-ți aminte de ce-ți spun eu, cetățene !

Să mă țin tare ! O ! dacă cel puțin aș avea ce să mănînc, o cămașă curată, o odăiță în care să stau și mîncarea obișnuită la un birt ieftin — o rentă de cinci franci pe zi !

Dar nu-i am !

Va trebui să-mi cîștig viața stînd iar cu nasu-n cărți, să compilez autori vechi, să clocesc ouă de rață pentru plăsmuitorii de dicționare care, cu zece bani rîndul, își vor lua dreptul să mă umilească, să mă facă să aștept prin anticamere, să dea din cap ca niște negustori de haine vechi care se uită cam cu dispreț la vechiturile pe care le-ai adus să le vinzi... mai ales cînd acela pe care îl exploatează e un falit al succesului.

O ! mai bine să spargi pietre în plin soare !

— Te ascult ! mi-a spus Landriot, care a lăsat Normala ca să fie secretarul unui pontif al Sorbonei, care a murit și l-a lăsat de izbeliște.

După aceea, s-a băgat cîrjă la Gustave Planche ; a murit și moș Planche !

Și Landriot de ani de zile scuipă sînge. Tot tușind și acuma și vorbind cu un glas spart, mi-a biciuit ambiția cu rîsul lui gîfîit de muribund.

Cîte n-a încercat și el să facă — chiar să și cerșească !

Nu ascunde de loc asta, dimpotrivă, își azvîrle mărturisirea o dată cu ce i-a mai rămas din plămîni, în fața acestei societăți care a îngăduit foamei să-i roadă pieptul — și onoarea !

Din cauza lui chiar trec drept ticălos în ochii unora care se mulțumesc doar să-l căineze și să facă haz cînd îl ascultă povestind, cu gesturi, cum a cerut odată de pomană pe stradă. Le spun :

— Eu în loc să cerșesc aș fi luat de piept un trecător și i-aș fi spus : „Dă-mi bani să-mi iau niște pîine, că altfel te strîng de gît !"

Toți și-au dus mîna la ochi cu groază :

— Ar fi în stare să facă una ca asta !

Da, mai bine m-aș fi făcut hoț la drumul mare decît să cer de pomană ; și chiar mai mult : mai bine m-aș fi izbit cu capul de-un zid sau m-aș fi aruncat în apă decît să fac un lucru necinstit. Cinstea mea e o unealtă pe care vreau să mi-o păstrez curată și ascuțită ca o spadă nouă.

Landriot a rîs iar batjocoritor :

— Cinstea ! Ai să crăpi din cauza ei, așa cum crăp eu de oftică. Numai că pe tine au să trebuiască să te omoare, pentru că ești voinic. Dar dacă-ți închipui că ai să ai ce mînca cu dicționarele tale și ai s-o duci bine în slujba lui Lachâtre sau a lui Larousse, apoi te înșeli, băiete. O să-ți meargă mai prost ca pînă acum ! Aștia toți sînt uniți între ei și tu i-ai cam călcat pe bătături cu ciubotoaiele tale ! Așadar, la carantină cu tine, la lazaret ! A ! ba da ! mai ai o șansă : să ajungi ofticos și tu ! Atunci poate au să se milostivească și au să-ți dea să redactezi cuvinte în legătură cu boala ta. Și cînd au să vadă că ești pe moarte au să-ți mărească și onorariul fiindcă atunci, ca să descrii o pneumonie, de exemplu, ai să-ți pui doar batista plină de sînge pe foaia albă de hîrtie și gata ! Eu

zic așa : că dacă cineva nu crede nici în Dumnezeu, nici în dracul, mai bine să se facă preot ! Știe cel puțin că are de mîncare nafură. Pe cînd tu, prostule, ești chiar tu nafura pe care o mănîncă alții !

Noroc că mănînc pe datorie la Laveur, un birtaș care dă de mîncare la cîțiva tineri păcătoși ca de-alde mine și la cîțiva din cei bătrîni, cum e Toussenel și Considérant.

— N-am nici o grijă, zice Laveur. Ai să-mi plătești cînd ai să poți. Ia și suplimente. Atîta numai vreau și eu, cînd ai să fii cineva să-ți aduci aminte de mine.

Oamenii mai simpli cred cu toții că o dată și o dată am să fiu „cineva". Cei cultivați însă dau din umeri cînd aud de numele meu. Îmi spun :

— De ce dracu te ocupi de politică ? cu talentul pe care-l ai, dacă ai face numai literatură ai trăi foarte bine ! Pe cînd așa, trăiești în mizerie, mai stai și la închisoare... Asta-i curată scrînteală !

— Cam greu cu hainele ! mi-a spus, cu o strîmbătură care zice multe, un croitor de lux la care îmi făceam de multă vreme hainele și căruia îi plăteam... cînd aveam bani de prisos. Cum așa ? dumneata care ai putea să fii deputat, te-apuci să insulți pe cei cinci ! Eu pentru oameni care se urcă pe baricadă nu lucrez, nu croiesc redingote ca să-și dea coate cu bluze murdare de lucrător.

Tocmai aveam nevoie de un rînd de haine de primăvară.

Noroc că am dat de un evreu care face haine cu plata în rate. Mi-a luat măsura și mi-a pus la dis-

poziție tot ce are, adică un stoc de catifea vărgată, cum poartă tîmplarii și de care vrea să scape.

Mă tot codesc, oftez. Evreul face apel la convingerile mele. Dacă mai șovăi e în stare să mă socotească drept renegat.

— Cum ? dumneata doar ești cu lucrătorii ! Și ți-i rușine să te îmbraci ca ei ? Nu trebuie să fii așa, tinere, cine știe ce au să facă ei vreodată pentru dumneata !

Va să zică, și el tot așa spune !

Pe cine să cred ? Pe răzvrătitul de Landriot, pe birtaș sau pe acest Shylock cu plata în rate ?

Nu-i vorba acum să cred pe nimeni ! Trebuie să-mi iau în primire, cu tot renumele meu, jugul vechilor necazuri.

De data asta însă dacă va fi răscoală, cînd mă voi arăta, toți mă vor cunoaște și, fiind îmbrăcat prost, au să-mi aclame sărăcia. Da, dar pînă atunci trebuie să am puterea să aștept — și oricum, e greu să umbli în straie de comisionar după ce ai mers o bucată de vreme pe drumul bogăției și al gloriei.

Așa am vrut.

De ce nu mi-am aplecat măcar cît de cît steagul ? De ce am apărat pe cei sărmani ?

Dar atunci unde ar fi meritul, dacă aș trăi pe spinarea lor ca un parazit ?

X

Sainte Pélagie

Aseară am chefuit nițel cu tovarășii înainte de-a mă duce la închisoare, la Sainte-Pélagie.

De cînd *Strada* mea a murit, am scris două articole și le-am publicat în alte ziare. De pe urma lor m-am ales cu închisoarea.

Am intrat la bașcă cam cherchelit !

Au crezut acolo că-s bolnav și mi-au trimis un spițer.

M-am supărat. Auzi dumneata, un răzvrătit să aibă nevoie de spițer.

— Păi, domnule — a spus acest Diaforius [1] — aici toți iau leacuri. Deocamdată, pavilionul princiar îți stă la dispoziție.

È un om de haz. Mi-a dat amănunte.

— Deținuții politici sînt împărțiți în două tabere : cei care se duc și cei care nu se duc... înțelegi cum vine asta ! Cei de la 1789 se duc mai toți, cei de la 1793 nu se duc de loc, cei de la 1830, așa

[1] Personaj din *Bolnavul închipuit* de Molière ; medic ignorant și pretențios (n. t.).

şi aşa. Este mai ales unul, un vechi discipol de-al lui Pierre Leroux[1] care nici nu se gîndeşte !

A prins bine mişcarea, farmacistul, şi a pus degetul unde trebuia !

Nu, cei de la 1793 nu merg de loc.

Văd în fiecare dimineaţă pe un om cum trece purtînd, ca un potir acoperit de un şervet, o urnă albă. Parcă ar fi un preot care se duce să citească o liturghie. Îl văd cum deschide o uşă ascunsă şi o închide apoi după el, ermetic.

Cînd iese, umblă aşa de repede încît mă zăpăcesc şi abia am timp să-mi strecor o privire sub şervet. Dar nu zăresc o oală pîntecoasă, din cele obişnuite aşa cum m-aşteptam.

În sfîrşit, am izbutit să ridic vălul.

Urna misterioasă e un vas intim care s-a grimat ca să înşele lumea, o oală de noapte care şi-a dat o înfăţişare de amforă. Un maţ de gumă însă care iese de sub şervet mi-a alungat şi ultimele îndoieli. De altfel chiar purtătorul vasului mi s-a destăinuit şi mi-a arătat tot.

— Îmi fac una în fiecare zi, de treizeci de ani, şi mă simt foarte bine, după cum vezi.

— Da. Dar de ce nu dai infirmierului chivotul ca să-l verse ?

A dat capul pe spate şi s-a uitat la mine mînios :

— Cetăţene, într-o Republică aşa cum vreau eu, fiecare îşi varsă singur oala. Sînt corvezi care trebuiesc îndeplinite.

— Bine, dar vasul dumitale nu-i reglementar, e un aghiazmatar aristocratic, ceea ce faci e o trădare.

---

[1] *Pierre Leroux* (1797—1871), publicist francez, saint-simonian.

— Nu ! Sînt centralizator ca fond şi individualist ca formă. Fiecare cu raniţa lui, dar fiecare şi-o alege, rotundă sau ovală, cum îi place.

— E obligator clistirul ?

— Nu glumi, tinere, cu un veteran ! Eşti prea nou şi nu destul de copt ca să ai dreptul să cîntăreşti ce fac.

— Nici nu vreau să cîntăresc !

Prea nou ? Nu destul de copt ?... Nu, într-adevăr, nu-s destul de copt pentru narghileaua clismei ! şi nu mă dau în vînt după canule, asta nu !

Nu cumva ar vrea să am şi eu una şi să fac şi eu la fel în fiecare dimineaţă, la comandă — la ordinul Comitetului pentru salvarea patriei ?

— Eu sînt un om curat, îmi tot spune.

Cum să nu fie, după atîtea clisme !

— Sînt călare pe principii.

Totuşi, măcar o dată pe zi se dă jos de pe cal.

— Părinţii noştri au fost nişte uriaşi...

Tata era de statură mijlocie, mai mult scund ; pe bunicul, oamenii din sat îl porecliseră bunducul. Neam de neamul meu n-a fost uriaş.

— Convenţiunea nemuritoare...

— O adunătură de catolici pe dos !

— Nu huli !

— Şi de ce mă rog ? Ce ! n-am dreptul să arunc şi eu cu bila în grămada de popici a zeilor voştri ? Eu credeam că sînteţi pentru o libertate de gîndire, pentru libertatea de-a vorbi şi de-a huli — dacă am poftă să hulesc. Ce ? o să-mi găuriţi limba cu un fier roş sau o să mă puneţi la cazne

şi o să-mi turnaţi apă pe gură cu instrumentul ăsta al dumitale — dacă n-am să fac cum vreţi voi ? A ! nu ! cu nici un preţ.

Peyrat răspunde cu un zîmbet amar şi îşi înfundă în cap o glugă de lînă aşa cum poartă cei care se urcă pe Mont Blanc — el care-i de pe muntele Aventin [1]. Aşa chiar şi este. Omul ăsta cu clistir şi cu glugă e un Gracchus !

D-apoi discipolul lui Pierre Leroux !

Se spune despre el următoarea poveste.

Cantagrel a fost, nu mai ştiu în ce colţ al Franţei, membru al Societăţii *Circulus.* Fiecare membru trebuia, pentru propăşirea obştească, să dea partea lui de îngrăşămînt — cu orice preţ ! Umanitarismul l-a pierdut, pe Cantagrel ; a vrut să facă exces de zel : a luat nişte buruieni care l-au descuiat prea tare şi a trebuit acuma să se întoarcă la Paris ca să se mai încuie.

— Măcar dacă ar fi de folos cuiva ! spune el uneori, cu melancolie.

A scris, pare-se, lui Hugo cu privire la capitolul despre Cambronne din *Mizerabilii.* Hugo i-a răspuns :

„Frate, Idealul e dublu : ideal-gîndire, ideal-materie ; avînt al sufletului către culmi, cădere a excrementului în prăpastie ; ciripiri sus, ghiorăituri jos — sublim pretutindeni ! Fecunditatea dumitale e tot atît de mare ca şi a mea. Şi acum, frate, destul... scoală-te !"

---

[1] Una dintre cele şapte coline care înconjoară Roma.

— Eu am scris scrisoarea și l-am semnat pe Hugo, îmi spune un tovarăș.

Caraghioși mai sînt!

Cantagrel a fost condamnat ca girant al unei foi incendiare — eram sigur!

Celălalt e redactorul-șef al singurului ziar republican care a putut să vină pe lume, să aibă drept la viață, să capete încuviințarea împăratului. Si asta nu din pricină că ar fi un lingușitor și ar fi săvîrșit o lașitate — dimpotrivă, e un om dintr-o bucată, neclintit în părerile lui. Dar e așa cum erau iacobinii; și Napoleon știe bine că Robespierre e fratele mai mare al lui Bonaparte și că oricine apără Republica în numele autorității e mai aproape de imperiu decît de republică.

Din fericire, pot să stau departe.

Stau la ultimul etaj al închisorii, într-o odaie strîmtă și posomorîtă; dar dacă mă urc pe masă ajung cu capul la fereastră și de la fereastră văd vîrfurile copacilor și o fîșie largă de cer. Ceasuri întregi stau așa cu fața lipită de gratii, adulmec aer proaspăt și-mi capăt, pe frunte, partea mea de soare.

Singurătatea asta nu mă sperie. Uneori, chiar, las deoparte și pe 89 și pe 93 și stau așa, numai cu mine însumi, urmărindu-mi gîndul cum stă ghemuit într-un ungher al celulei sau cum se scaldă în văzduhul liber, dincolo de fereastra cu zăbrele.

Captivitatea asta nu mi se pare robie, ci libertate.

În această atmosferă de liniște și de izolare sînt eu însumi, pe de-a-ntregul.

Liniştea asta a fost tulburată, pentru că s-au ivit goluri. Am fost chemat în camera de onoare care a fost năpădită de toţi şi pe care am lăsat-o să fie năpădită cu dragă inimă. Odaia mea a ajuns salonul, sufrageria, sala de scrimă şi clubul închisorii.

E un tărăboi cumplit !

Dintre toţi cel mai gălăgios e moş Langlois, fostul colaborator al lui Proudhon.

Intră înjurînd.

— A ! dumneata eşti ! spun eu. Cum e afară ?

— Afară ?

Izbeşte cu pumnul în mobile, se uită urît, repede mînios un picior într-o pereche de papuci de lîngă pat.

— Cum e afară ? Foarte frumos !

Spune asta cu un ton furios şi ameninţător. Face un gest cu mîna parcă ar vrea să-şi scoată sabia ; cînd îşi suflă nasul parcă ar trage cu pistolul, cînd pleacă ţinînd strîns în mînă nişte ziare vechi parcă ar duce o ştafetă generalului — şi uneori se întoarce repede în odaie, cu o figură încruntată.

— Ce este ?

— E cineva în coridor !

Nici zece minute n-au trecut de cînd e aici şi gălăgia a ajuns la culme. Unii se urcă pe scaune ; el se cocoaţă pe noptieră.

Răcneşte şi se zbuciumă ca un isteric.

Toţi sîntem nişte c... de cîine !

Cum ! eu, Vingtras, mai stau la gînduri dacă să spînzur sau nu pe guvernatorul Băncii Franţei !

— Dar ce, a fost vorba de spînzurătoare ?

— Haide ! haide ! nu mai mîrîi degeaba !

Azi are ce are cu guvernatorul Băncii, un ticălos care se scaldă în bani !

Arată cum are să-l spînzure.

Scoate batista, o face şul, şi-o pune la gît şi se spînzură un pic, face hîc, e cît pe ce să-şi înghită limba, se hotărăşte în sfîrşit să se dea jos... şi se repede iar la papuci ca un căţel arţăgos, care învaţă să muşte.

— E scrîntit rău, spune Courbet care stă într-un colţ şi fumează. Ce tot vorbeşte el de Proudhon ? Numai eu l-am cunoscut pe Proudhon. La patruzeci şi opt numai el şi cu mine eram gata ! Ce dracu tot răcneşti aşa ?

— Nu răcnesc de loc ! Dumneata răcneşti !

Şi iar înjură de mama focului.

Comici şi plicticoşi, musafirii aceştia gălăgioşi, deţinuţii aceştia — care de altfel sînt toţi oameni cultivaţi, cu educaţie, nişte burghezi în fond !

Cîteodată vine şi un lucrător. Îi înfundă pe toţi şi le arată cît sînt de proşti. E mai serios decît ei, lucrătorul !

Îl cheamă Tolain ; toţi îl cunosc de la întruniri publice. E şeful moral al clasei muncitoare.

Are o faţă lunguiaţă — pe care o lungeşte şi o ascute şi mai tare o barbă lungă. Ochii sînt vioi, gura e fină, fruntea înaltă.

E puţintel peltic ca şi Vermorel. Toţi ăştia care molfăiesc sau parcă molfăiesc pietricica lui Demostene sînt nişte ambiţioşi primejdioşi. Energia lor de oameni de acţiune se piteşte după bîlbîielile lor copilăroase.

Distins, în hainele lui vulgare.

Am mai văzut pe un ilustru care se purta tot așa : predicatorul cel blond de la biserica Saint-Barthélemy de Juin, care cu gesturi domoale și cu miere pe buze a decretat măcelul din iunie 1848 de la Falloux.

Poate că n-au nasul la fel ; dar siluetele lor mi se pare că se aseamănă și în mintea mea figurile lor se ivesc întotdeauna împreună ; amîndoi au aceeași eleganță firavă, același accent domol, aceeași privire... și nobilul și lucrătorul !

Tolain are un mers legănat de plebeu ; dar poate că face așa înadins ! Dacă ar vrea, desigur că ar putea să umble ca un gentilom. Cu rîsul lui discret, cu privirea lui ageră, cu profilul lui fin, cu barba pe care și-o mîngîie mereu, îmi face impresia că nu se gîndește decît cum să iasă din atmosfera populară și întunecată în care trăiește. Își șlefuiește pe îndelete unealta ambiției lui ; de altfel a și fost șlefuitor pe vremuri, dar și-a lăsat de mult în părăsire uneltele.

— Sînt așa de ruginite că ne-am gîndit chiar să deschidem o listă de subscripție ca să le dăm la ascuțit, a spus un mucalit.

Dacă i-i frică de lucrul care murdărește mîinile, în schimb nu i-i frică de studiu, de lungile nopți de veghe cu Părinții Bisericii economice și cu Părinții Revoluției sociale. A cumpărat de la un anticar pe Adam Smith și pe Jean-Baptiste Say [1] pe care i-o fi vîndut anticarului vreun burghez scăpătat sau vreun declasat ajuns jos de tot. Și iată-i

[1] *Jean Baptiste Say* (1767—1832), economist francez, unul dintre fondatorii doctrinei liber-schimbismului, autor al unui tratat de economie politică.

acum pe masa meseriaşului, care vrea să ajungă sus.

Cu acestea şi cu patru-cinci volume de Proudhon a ieşit la socoteală. Are acuma piatra de încercare a tuturor monedelor de metal şi de idei, are să ajungă un savant — chiar a şi ajuns. El e şeful atelierului în care se fabrică revoluţia muncitorească.

Îşi cîştigă viaţa lucrînd în prăvălia unui marchitan care e foarte mîndru că are un vînzător care ştie atîtea lucruri.

Plebeul acesta emancipat are de pe acum un clan al lui. Un muncitor, Perrachon, care însă a rămas muncitor şi nu şi-a părăsit uneltele, înfăţişează munca manuală în această căsătorie de opinii. Venerează ca pe un zeu pe acela care s-a făcut contabil şi rozător de hîrţoage. Îl copiază şi-l imită, poartă barba şi părul la fel cu dînsul, îşi încheie haina ca el şi pălăria o poartă tot ca el, lăsată puţin pe-o ureche.

Eu cred că acest *alter ego* e tot un tertip al demagogului. Cu băierile şorţului său de lucrător, Perrachon leagă de patronul său ideologic poporul care, altfel, s-ar uita cam bănuitor la surtucul acesta care se lungeşte şi se preschimbă în redingotă.

Numai să nu taie într-o bună zi şi legătura asta şi să părăsească pe muncitori aşa cum şi-a părăsit uneltele !

XI

M-am apucat să scriu istoria învinşilor de la patruzeci şi opt. Am întîlnit iar o mulţime, toţi săraci, însă aproape toţi demni în mizeria lor. Numai cîţiva s-au stricat fiindcă în închisoare s-au obişnuit să stea degeaba şi acuma lasă toată munca şi toată întreţinerea familiei pe capul soţiilor.

Multe femei de acestea au fost eroice. Au crescut copiii în timp ce taţii acestora erau la închisoare, s-au lipsit de orice pentru ca micii cetăţeni să nu ducă lipsă de nimic, dînd dovadă nu numai de curaj, dar şi de ingeniozitate ca să scoată din pămînt o meserie, un mijloc de trai. Şi copilaşii au crescut — sămînţă de răzvrătiţi !

Cîteva fete au dispărut, ce-i drept, la vîrsta cînd o panglică de mătase îţi ia ochii şi cînd mizeria urîţeşte. Şi bietul proscris n-a mai găsit acasă decît imaginea boţită, ştearsă, a fetiţei pe care pe vremuri o dusese la fotograf, într-o duminică. Ce bătaie de cap ca s-o facă să stea liniştită cîteva clipe şi să fie cuminte.

Atunci fusese.

Dar acuma, de multă vreme, nu mai este, şi cei de-acasă nici nu mai ştiu unde s-o găsească. Ea nu îndrăzneşte să mai vină pe la mamă-sa; i-i frică să n-o ia tatu-său la bătaie. Una mi-a spus cu lacrimi în glas :

— Nu, mi-i groază cînd mă gîndesc să-l văd că plînge din pricina mea!

Oamenii aceştia cu bluze de lucru mă entuziasmează mai mult decît eroii antici ale căror isprăvi le învăţăm la şcoală. Coifurile, tunicile şi încălţările lor mă plictiseau cumplit.

Şi încă ceva. Trăind printre oamenii aceştia simpli, stînd de vorbă cu noii mei tovarăşi, am început să dispreţuiesc vechiturile iacobine.

Toată vorbăria asta despre 1793 îmi dă impresia pe care mi-o dau hainele vechi şi cîrpele rupte şi decolorate pe care le adună Gros, peticarul, în prăvălioara lui din strada Mouffetard.

Îmi face cinstea să mă poftească uneori la masă. Şi sînt foarte fericit văzîndu-mă stimat şi iubit, eu declasatul, de către acest adunător de zdrenţe care, în cinstea cetăţeanului Vingtras, mai pune o bucată de slănină în oala de supă ai cărei aburi aduc o mireasmă plăcută în mirosul de tăbăcărie obişnuit în mahalaua asta.

Spune nevesti-si :

— Nu-i nevoie să facem economii, numai să avem ce mînca în fiecare zi.

Apoi, către mine :

— Viaţa-i grea, e drept; dar noi lucrătorii avem o mare mîngîiere cînd vedem că oameni culţi ca

dumneata trec de partea proletarilor. Dar să ştii că trebuie să-mi făgăduieşti ceva : dacă cumva, vreodată o să trebuiască să-mi dezgrop puşca pe care am îngropat-o la 24 iunie în dosul fabricii de covoare de la Gobelins, atunci ai să vii la masă la noi şi pe baricade, nu ?

Şi nevastă-sa spune cu un zîmbet grav :

— Are să vină ; eu sînt sigură că domnul are să fie de partea celor nevoiaşi.

I-am arătat un capăt de flanelă roşie, care iese dintr-un sac de cîrpe :

— Uite, o să punem asta în vîrful unei baionete.

— A ! tinere, nu republica burgheză e totul, ci republica socialistă. Cînd o s-o avem atunci o să rupem toate steagurile vechi.

Republica burgheză şi republica socialistă — două duşmance !

Veteranii aceştia din iunie 1848 mi-au spus că ei, la închisoare, cînd au venit şi cei de la 13 iunie 1849, i-au ameninţat pe noii sosiţi cu privirea şi cu gestul şi chiar din prima zi s-au format două tabere. Deşi erau toţi deţinuţi, s-au înfruntat cumplit între dînşii ; însă la ceremoniile în comun, înmormîntări sau aniversări, toţi aveau la butonieră cocarda stacojie.

Una dintre cele două partide a rămas la fel, nepotolită, şi izbucnea ori de cîte ori se ivea prilejul. Dacă o grădiniţă nu era bine îngrădită, sau dacă un vrej de fragi trecea peste şiragul de pietricele de la marginea unui strat sau dacă o crenguţă de flori se întindea de la o celulă la alta, îndată izbucnea cearta şi-şi aruncau unii altora în cap toate necazurile şi greşelile Revoluţiei !

Am aflat multe în birtul pe care-l ține unul care a fost închis la Doullens și unde poposesc toate sfărîmăturile răzvrătirii mele în serile cînd am luat vreun onorar mai mare sau în zilele de șomaj. Fiecare are ceva de povestit din zilele tragice ale Revoluției, amintiri din luptele cumplite ale acelor vremuri.

Cel care vorbește mai mult și mai bine e un bărbat cu ochi de culoarea oțelului, strălucitori și ageri, cu umerii obrajilor parcă fardați cu roș, cu o frunte prea mare, cum au unii cabotini care-și rad părul din frunte ca s-o facă mai înaltă, cu plete lungi și buclate care-i cad pe umeri, așa cum poartă saltimbancii și poeții.

Nu-i mai lipsește decît cercul de aramă cu care-și țin părul acrobații, sau cununa de carton a jocurilor florale [1].

Nimeni n-ar bănui că omul acesta e un fost tîmplar care a fost condamnat pe viață, pentru că a lucrat la ridicarea unei baricade.

Deocamdată, cum meseria nu prea merge, s-a făcut voiajor comercial și, după cît spune, izbutește să trăiască din asta. E îmbrăcat curat. Poartă redingotă dar nu și-a aruncat cascheta.

— O port cînd nu mă duc pe la clienți ; așa îmi păstrez pălăria. Și pe urmă, eu, tovarăși, am rămas lucrător ; sînt lucrător ambulant în loc să fiu lucrător în atelier.

— Și Ruault, ce-i cu el ? L-ai mai văzut ?

— Nu. De ce întrebi ?

---

[1] *Academie des jeux floraux* ; Academie din Toulouse, care distribuie în fiecare an premii de poezie (n. t.).

— A, nu ştii ? Se zice că ar fi intrat în poliţie.
— Ia mai lăsaţi-o cu asta ! ne taie vorba Mabille, bătrînul. Dacă ne-am lua după ce vorbeşte lumea, apoi mai toţi au intrat în poliţie ! Să-i curăţim pe cei despre care avem dovezi... Asta are să-i sperie şi pe ceilalţi !

Moş Mabille e un fost gravor care şi-a pierdut îndemînarea în anii cît a stat în închisoare şi acuma s-a făcut negustor ambulant.

La închisoare însă a citit cărţile pe care i le-au împrumutat vecinii de celulă ; s-a gîndit la cele citite, a discutat şi şi-a făcut o convingere. Fruntea-i lată şi increţită e mărturia meditaţiilor lui ; omul acesta care vinde evantalii sau abajururi — după cúm e sezonul — are o faţă de filozof luptător. Dacă ar avea o redingotă neagră, lumea s-ar opri in faţa acestui bătrîn impunător şi grav şi l-ar saluta.

— Ce catedră are ? ar întreba cei de la Sorbona sau de la Normală.

Ce catedră ? Catedra lui e ambulantă aşa cum îi este şi viaţa ; catedra lui e masa pe care-şi sprijină coatele, într-un birt sărac, ca să predice tinerilor revolta sau e butoiul smuls din baricadă şi pe care se urcă şi vorbeşte răsculaţilor.

Mulţi dintre cei pe care îi văd rău îmbrăcaţi, mulţi dintre aceşti muritori de foame au citit pe Proudhon şi ştiu cîte parale face Louis Blanc.

Lucru cumplit ! La capătul socotelilor lor, la capătul teoriilor lor se află mereu răzvrătirea.

— Mai trebuie sînge, asta-i !

Şi pentru ce ?

Pentru ce aceşti oameni care trăiesc de azi pe mîine, care se mulţumesc cu mai nimic, pentru ce

sfinţii aceştia cu barbă lungă şi ochi blajini, cărora li-s dragi copiii şi ideile mari, imită pe prorocii Israelului şi cred că este numai decît nevoie de jertfe ?

Acum cîteva zile, o fetiţă de opt ani s-a tăiat la un deget ; cînd a văzut asta, un vlăjgan voinic cu pieptul păros a leşinat. Să fi văzut cum toţi aceşti muşterii ai închisorii politice au luat-o pe fetiţă în braţe şi au mîngîiat-o să nu plîngă. Unul i-a făcut o păpuşă din nişte cîrpe, altul s-a dus să-i cumpere ceva cu vreo cîţiva gologani. Gologanii aceştia erau pentru tutun ; nu-i nimic, în ziua aceea n-a mai fumat şi gata ! Şi i-au legat fetiţei degeţelul cu mai multă emoţie decît dacă ar fi fost vorba să panseze într-o ambulanţă pe un luptător greu rănit.

Tînărul cu ochi ageri a vrut să facă o carte. Scrie ; bănuiam eu.

— Da, am însemnat ce-am văzut la Toulon. Am două caiete groase. Am să ţi le arăt dacă vrei să vii pe la mine.

Am spus că vreau.

— Ai s-o cunoşti şi pe nevastă-mea. E fata lui Pornin, *Picior de lemn*.

E o ființă firavă şi subţire, drăgălaşă şi tristă — tristă de moarte ! distincţie şi o melancolie care nu ştiu de unde i-or fi venind, răsfrîngere a vreunei suferinţe ascunse şi fără leac ! Părul e cărunt, o cărunţenie care i se trage desigur de la vreun necaz ; vreo ştire dureroasă a presărat într-o bună zi scrum peste acest chip tînăr, a ofilit faţa ei delicată

și a brăzdat-o cu niște cute subțiri ca niște fire de mătase.

Abia a răspuns la binețele banale ale lui bărbatu-su, iar pe mine m-a primit aproape cu mîhnire.

Am adus vorba despre tatăl ei, vestitul *Picior de lemn,* care a avut clipa lui de faimă în istoria intimă a evenimentelor din februarie.

— Da, mi-a spus ea, sînt fiica lui Pornin. Tata a fost un om de treabă.

A repetat de mai multe ori „un om de treabă", cu ochii plecați, strîngîndu-și pieptul cu brațele ei firave și tot dîndu-se înapoi cu scaunul, parcă s-ar fi ferit din calea lui bărbatu-su care tot umbla prin odaie căutîndu-și manuscrisul.

Deodată, s-a lovit cu palma peste frunte și a spus :

— A ! Acum mi-aduc aminte, e jos.

Și a ieșit din odaie — cu pași de lup — cu capu-n pămînt, stingherit parcă dar străpungînd cu ochii lui, care nu-și pirdeau o clipă strălucirea, penumbra odăii năpădite de amurg.

Jaluzelele rămăseseră închise ; cînd venisem ea nu le ridicase, ca și cum n-ar fi vrut să i se vadă culoarea vorbelor.

Cînd am rămas singuri nu mi-a spus decît atîta :

— Ești în vreun complot cu bărbatu-meu ?

— Nu, nu sînt conspirator.

N-a mai spus nimic și am stat așa, fără o vorbă, în penumbră.

Peste cîteva clipe bărbatu-su s-a întors, aducînd caietele :

— Nu-i ceva scris ca de-un scriitor de meserie, dar sînt o mulţime de amintiri. Foloseşte-te de ele în lucrarea dumitale. Atîta doar te rog să pomeneşti şi de numele meu, ca să vadă lumea că cei care au fost condamnaţi în iunie n-au fost nici aşa de ignoranţi, nici aşa de sceleraţi cum s-a spus.

Ea şi-a ridicat ochii şi şi-a îndreptat către el o privire rece, care m-a înfiorat, în vreme ce el mă ducea pînă la uşă înăbuşindu-şi paşii ca într-o casă în care nu-i îngăduit să vorbeşti, fiindcă e un om pe moarte — sau un cadavru.

M-am întors acasă pe străzi lăturalnice şi întunecoase, plin de gînduri tulburi, tot întrebîndu-mă ce dramă s-o fi jucînd între aceşti doi oameni.

— A ! te-ai dus la el ? m-a întrebat cel care a fost închis la Doullens, era şi nevastă-sa ? Vrednică femeie ! Am văzut-o lucrînd cînd nu se măritase încă... sprintenă şi veselă. A avut noroc cu ea, mai mult decît merita.

— A ! sigur că da ! Dar parcă se spunea despre el ca şi despre Ruault, că e în poliţie...

— Nu se poate ! De mult l-ar fi luat ea de mustăţi şi ni l-ar fi adus după ce i-ar mai fi tras şi cîteva palme, aşa măruntică cum este ! Şi l-ar fi dat pe seama lui Mabille, să-i facă felul ! Ce zici, Mabille ?

— Da, numai dacă nu i-o fi cumva prea ruşine ; sau dacă nu l-o fi iubind... s-au văzut şi de-astea !

A intrat un prieten.

— De cine vorbiţi ?

— De Largillière.

XII

Au venit cîţiva la mine şi mi-au spus că trebuie în numele ideii de revoluţie, să candidez la alegerile de deputaţi împotriva lui Jules Simon. N-am refuzat.

Sărman naiv !

Cei care își închipuie că am primit fiindcă sînt trufaş şi vreau să mă cocoţez, nu ştiu ce zbucium mă apucă şi ce fiori mă cuprind cînd mă gîndesc că trebuie să încep lupta !

Dar fiindcă am fost chemat, n-am să mă dau îndărăt.

Ce-am să le spun alegătorilor din Mahalaua Saint Antoine ? Cu oamenii din Charonne, cu lucrătorii de la Puteaux, ce-am să vorbesc ? — eu care am să arunc în balanţă teorii de abia coapte şi pe care n-am avut încă timp să le cîntăresc bine în mîinile mele de refractar ?

Niciodată n-am avut bani destui ca să-mi cumpăr operele lui Proudhon. Am împrumutat de ici, de colo, volume desperecheate pe care le-am citit noaptea.

Noroc de bibliotecă. Acolo, din cînd în cînd mi-am băgat nasul și mi-am scufundat inima în izvor. A trebuit însă întotdeauna să sorb în fugă și înecîndu-mă de grăbit ce eram, fiindcă aveam altceva de făcut la bibliotecă decît să studiez dreptatea socială.

Trebuia să smulg din cărți sămînța articolelor pe care le scriam ca să am cu ce trăi și șeful dicționarului nu-mi dădea cărțile care miroseau a filozofie bătăioasă sau plebee. Și așa și era; ori de cîte ori îi trăgeam o înghițitură din Proudhon — cădeau și pe filă cîteva picături roșii. Așadar, nu știu decît jumătate din ce-ar trebui să știu și nici asta nu știu bine! Și sînt în primejdie să mă prăbușesc în chip caraghios, agiamiu care vrea să înfrunte lumea veche, învățăcel care vrea să se ridice împotriva unui maistru, recrut care se repede să ia steagul în mînă!

— Să-ți vie, zău, să lași toate baltă și să-ți dai drumul în jos pe scări!... ca fetele însărcinate, care nu vor să li se afle slăbiciunea.

Mai că eram să fac și eu așa, chiar dacă ar fi fost să-mi rup piciorul sau să-mi stîlcesc fața, fiindcă mai stîlcit m-aș simți cînd m-ar huidui alegătorii! Să fiu rănit n-ar fi nimic, dar să fiu huiduit asta ar însemna năruirea tinereții mele bucșite de necazuri, dar bucșită și de speranțe!

În seara asta e prima întrunire.

Încerc să-mi pregătesc cuvîntarea... Aș, de unde! Mi-ar trebui ceasuri întregi pentru asta! Mă mulțumesc să trag cîteva linii mari ca niște cordoane de-a lungul unei piste, semănînd idei din loc în

loc ca prichindelul din poveste, pietricele. Am să mă țin de liniile acestea și am să culeg pietricelele în drum spre casa căpcăunului.

Mi-ar prinde bine cîțiva prieteni în jurul meu. Dar Passedouet și toți cei de la 1849 nu mai sînt aici. Îndată ce au văzut că m-am hotărît să înfrunt primejdia au plecat care încotro în mahalalele lor să mai găsească și pe alții ca mine.

Printr-o ticăloasă întîmplare nu-i nimeni din circumscripția în care mi s-a spus să mă duc să mor, așa cum Napoleon poruncea generalilor lui să stea la capătul unui pod și să cadă luptînd.

Și am pornit la drum către sala clubului, singur, pe o imperială de omnibus.

În omnibus, cîțiva inși ridică în slava cerului meritele celui pe care am să-l înfrunt eu.

— O, ăsta are să ajungă sus de tot ! Are să-l înfunde rău pe Lachaud.

— N-are alt adversar ?

Nici vorbă ! Cine ar îndrăzni, dintre republicani ?

Nenorocitule ! Nici nu știi că lîngă tine șade un biet pîrlit care, cînd a scos banii ca să-și ia biletul a scăpat o hîrtiuță pe care scrisese primele două fraze pe care le va rosti împotriva alesului tău ; și pe lîngă asta și vreo patru, cinci expresii *de efect*, țipătoare ca niște gravuri de Épinal [1] și cu care are de gînd să-și coloreze cuvîntarea.

Mi se pare chiar că te-ai așezat pe ele — te-ai așezat pe elocvența mea !

— Unde-i numărul 105 ?

— Aici.

---

[1] Localitate din munții Vosgi, pe rîul Moselle, cunoscută prin producția de gravuri.

Mă dau jos.

Comitetul meu e sărac lipit. Adunarea se ţine într-un grajd părăsit. Abia dacă încap vreo trei sute de oameni.

Atîţia sînt.

— Cetăţeni !...

De unde am scos tot ce le-am spus ? Mi-am dat drumul nici eu nu mai ştiu cum, vorbind de mirosul acesta de grajd, de ciudăţenia localului, de mizeria care ne făcea caraghioşi de la început. Îmi smulgeam vorbele din zidurile murdare de bălegar, în care erau înfipte belciuge cu inele de fier ; disciplina republicană ar vrea să ne lege şi pe noi de ele — ca pe nişte vite de muncă !

Nu, asta nu !

M-am repezit şi am rupt lanţurile şi-n timp ce alergam mi-am găsit sarcasmul şi ironia de care aveam nevoie.

Cîteva aplauze au izbucnit şi m-au înfierbîntat şi mai tare. Cînd am isprăvit, s-au îngrămădit cu toţii împrejurul meu.

Preşedintele, în picioare :

— Cetăţeni, vom pune la vot luarea în consideraţie a candidaturii Jacques Vingtras.

Toţi au ridicat mîinile.

Cetăţeanul Jacques Vingtras e admis drept candidat al democraţiei revoluţionare a circumscripţiei.

Aclamaţia celor trei sute de calici a întărit această declaraţie solemnă.

M-au trecut fiorii, fiindcă succesul acesta nu dovedeşte nimic.

Toţi aceştia care m-au aclamat au fost aleşi pe sprînceană, sînt cei mai nevoiaşi din cartier. Şi chiar dintre aceştia, mulţi m-au aplaudat pentru că vocea mea tuna ori m-au aplaudat ca să nu facă „o sciziune pe faţă“ ; cine ştie cîţi dintre ei au să mă părăsească mîine, ca să se dea de partea lui Simon cînd acesta va triumfa !

Izbînda mi-a fost prea uşoară ! Eram nas în nas cu ei, suflarea mea le ardea faţa şi eu ştiu că în ceea ce spun, în mişcări şi în voce, am ceva poruncitor, mai ales cînd cei care mă ascultă sînt chiar lîngă mine !

Da — dar ce are să se întîmple cînd am să fiu în faţa duşmanului ; într-o sală imensă şi ticsită ?

Sala geniului

Iată-mă într-o sală ticsită şi imensă ! cel puţin aşa mi se pare ! Adversarii au pregătit întîlnirea. Eu n-am avut răgaz să pregătesc nimic, nici măcar un pospai de exordiu, nici măcar un căpeţel de peroraţie !

Zvăpăiaţii din comitetul meu m-au tras în toate părţile, m-au trimis prin comune să caut oameni cu influenţă. M-am dus. Am cutreierat toată circumscripţia, pe jos, în tren, în căruţă — şi-s bolnav acum de-atîtea păhărele pe care le-am tot ciocnit cu unii şi cu alţii.

Îmi înmuiam doar buzele, dar tot îmi era greaţă de-atîta vin ; şi din cauza asta păream nepăsător sau mîndru acelora care mă pofteau cu atîta dragă inimă.

Nu erau mulți cei pe care mă duceam să-i găsesc pe vreun ogor îndepărtat sau în vreun atelier — dar vedeam cum unora le răpesc vremea degeaba, pe alții chiar îi făceam să fie luați la ochi de patroni, cu alții o nimeream și mai prost, fiindcă nu erau de loc ceea ce mă așteptam eu să fie...

Mă măsurau din cap pînă-n picioare și se supărau că i-am crezut în stare să m-ajute să împrăștii zîzanie în partid.

Emoții îngrozitoare care ucideau gîndul de-abia îmbobocit în creier! Plimbări istovitoare care-mi sfărîmau în drum ideile!

Prost mai sînt.

Eu credeam că am fost înfrînt din cauză că n-am adunat un mănunchi de doctrine.

Aș, de unde!

Am încercat de vreo două-trei ori să le scot la iveală, drepte și clare, în fața mulțimii... Tuturora li s-a părut că vorbeam rece. Așteptau cuvinte care să ardă — și chiar prietenii mei m-au tras de mînecă și mi-au spus în șoaptă că în fața publicului trebuia să dau drumul numai la fraze sforăitoare...

Iată însă că eu, care odinioară țineam în mînă vîna de bou a elocvenței de tribun, nu mai am chef acum s-o învîrt în aer și să rup cu ea coastele discursurilor celorlalți. Mi-i rușine de gesturile zădarnice, de metafora fără vertebre — rușine de meseria de declamator!

Aș putea să dau drumul unor imagini strașnice care i-ar zgudui pe toți aceștia — dacă aș vrea!

Dar vorba e că nu mai am curajul să vreau. O dată cu credința iacobină am pierdut și romantismul izbucnitor de odinioară... Și oamenii aceștia aproape că nici nu ascultă ce spun. Eu nu am încă cherestеaua unui socialist tare și totodată nu mai am stofa unui orator de răspîntie, a unui Danton de mahala — toate aceste cîrpe eu însumi le-am rupt și le-am zvîrlit. Asta nu e decadență, e convertire, nu-i slăbiciune, e dispreț.

Odată, la Boulogne, era s-o pățesc rău de tot.

— Dumneata vrei să împiedici alegerea lui Simon ?

Și m-au înghesuit, m-au îmbrîncit, m-au lovit. Eram singur, cu desăvîrșire singur.

Ca să mă apăr, n-am găsit decît vechea formulă clasică :

— Ucideți în mine libertatea cuvîntului !

— Da, o ucidem ! O ucidem cu cîteva scatoalce în mutra ta ! a vociferat un lucrător de la spălătorie, cu un gît de taur.

Celor din biroul electoral le-a fost teamă că dacă au să-mi spargă capul, asta are să fie o pată neagră în apoteoza adversarului meu. Nu-i vorbă că nici eu nu m-am lăsat. La asemenea argumente aveam cu ce să răspund. M-am încăierat cu insul de la spălătorie. Așa da, mai zic și eu, cu ăsta mă înfruntam piept la piept, pe cînd țiparul acela de Simon, cît a ținut campania, mi-a alunecat mereu printre degete, cleios și mlădiu, slugarnic de blajin ce era și înecînd mereu în lapte șerpii care îmi șuierau în gît.

Acuma, da, a fost o clipă mare ! Singur ! Îndrăznesc să vin singur ! Niciodată n-am fost atît de mîndru de mine, cum am fost în ziua aceea de nemărginită umilință.

Altădată totuşi am avut de ce să fiu mîndru. Asta era după o întrunire la care vorbisem în fața mulțimii, întîi ilustrul şi după aceea eu.

Am auzit pe unul din comitet cum spunea, arătîndu-mă :

— Să ştiți că mojicimea pe ăsta are să-l asculte...

În sfîrşit, am scăpat de corvoadă, campania electorală s-a isprăvit. Sînt liber !

Ştiu o fermă la Chaville, unde am petrecut cîteva zile de linişte şi de fericire ; mă uitam cum țăranii îmblăteau grîul, cum se bălăceau rațele într-o baltă şi beam un vinişor alb, la umbra unui stejar stufos sau îmi făceam siesta în fînul cosit din livada cu meri în floare.

Mi-i dor de linişte şi de pace. M-am dus la ferma aceea — şi am uitat de secțiile de vot, m-am culcat în fîn şi am ascultat brotacii orăcăind printre trestiile verzi. Şi seara m-am culcat într-un aşternut de pînză cenuşie şi aspră, ca acela în care mă băgau verişoarele mele la țară.

La țară !

Ah ! eu eram făcut să fiu mai degrabă țăran decît politician — m-aş fi răsculat şi la țară şi aş fi luat țăpoiul împreună cu ceilalți în vreun an rău, de secetă şi de foamete !

Un ins îmbrăcat ca un antreprenor bogat, cu lanț gros de aur, cu niște pantaloni gri prea scurți și botine groase a bătut la ușă, a intrat, s-a prezentat drept un coreligionar și m-a rugat să-l ascult o clipă.

— Dacă ai vrea, cu relațiile pe care le ai, cu talentul dumitale...

. . . .

— Tardy, Tardy!

Tardy e un vechi coleg de liceu, sărac, sărac, mai sărac decît mine, căruia îi plătesc eu odăița în care stă, perete-n perete cu odaia mea, și care își cîștigă și el partea lui de viață copiind pe curat ce scriu eu.

Îl chem în ajutor. Vine repede numai în cămașă.

— Poftim, uită-te, uită-te bine la ăsta! A venit să mă cumpere... și a crezut că am să ascult ce spune, ticălosul!

— Nu, nu, vai de mine! bolborosește individul, galben la față ca un mort, și poticnindu-se pe scară.

— Ieși mai repede că te zdrobesc!

— Nu, nu, vai de mine! repetă el repezindu-se pe scări în jos.

Cum de-au îndrăznit oare? Cine l-a trimis? Cum, cine? Comitetul meu a făcut toată treaba asta — dar cu ajutorul unuia care zicea că ajută cauza noastră plătind afișele și buletinele.

Trebuie să mă duc să vorbesc cu el și să lămuresc lucrurile.

Am spus tovarăşilor. S-au lăsat cam greu...

— Tu eşti deasupra acestor lucruri, au zis ei în sfîrşit şi au dat din umeri.

Am stăruit.

— Mai lasă-ne în pace !

Eu totuşi am rămas cu o bănuială şi mi-i frică să nu fie aci o primejdie ale cărei gheare am să le simt cîndva !

XIII

Sînt unul din cei zece numiţi de o adunare populară ca să se ducă să pună o întrebare, care-i aproape un fel de somaţie, deputaţilor Parisului.

Millière, Trinquet, Humbert, Coumet sînt şi ei printre aceştia zece.

La cine să ne ducem mai întîi ? Cu ce deputat să începem ?

Aflăm adresa lui Ferry în cartea de adrese a cafenelei la care şi-a dat întîlnire comisiunea ; şade pe strada Saint-Honoré.

— Mergem la Ferry !... Vingtras, dumneata eşti din circumscripţia lui. Dumneata ai să vorbeşti.

Intrare spaţioasă, vestibul solemn, casă tăcută şi gravă.

Mă urc pe scară, tot aşa de emoţionat cum aş fi dacă m-aş urca pe treptele eşafodului.

— Aici este.

Sun. Vine o servitoare.

— Domnul Jules Ferry ?

— Da, e acasă.

Mi se taie picioarele. Sînt mai alb la faţă decît şorţul servitoarei... care nu-i foarte alb.

— Numele dumneavoastră ?

Ne uităm unii la alţii. Nici unul din noi nu vine în numele său personal. Dar nu vine nici din partea vreunui comitet recunoscut, din partea unei asociaţii republicane cu faţada la stradă.

— Spuneţi că au venit nişte persoane de la al şaselea, care vor să comunice ceva.

— Al şaselea ? Aici nu este al şaselea !

Îi explicăm cu oarecare greutate că-i vorba de un arondisment şi nu de un etaj... Fata s-a cam speriat.

— Acuma, o dată ce am venit nu mai plecăm, declară Trinquet sprijinindu-se cu spatele de perete, ca o sentinelă.

Apare stăpînul casei, în haină de casă şi cu o mutră de un cot.

— Ce doriţi, domnilor ? întrebă el şi ne aruncă o privire posomorîtă.

Vocea-i tremură puţin ; şi mîinile.

O clipă de tăcere. Trebuie să încep.

— Cunoaşteţi desigur scrisoarea prin care domnul de Kératry propune să se răspundă la decretul de prorogare a Camerei, cu adunarea în masă a deputaţilor în faţa Palatului Bourbon [1] în ziua şi la ceasul cînd, potrivit legii, ar trebui să se deschidă sesiunea. O întîlnire publică a hotărît că reprezentanţii Parisului vor fi somaţi să-şi spună răspicat părerea asupra acestui subiect şi ne-a însărcinat pe noi să le cerem să vină neapărat la o şedinţă în care poporul îşi va rosti voinţa lui... Dumneavoastră veniţi ?

---

[1] Palat din Paris în care e Camera deputaţilor (n. t.).

Mîinile îi tremură mereu ; insul acesta, care are totuşi o înfăţişare de om hotărît, pare cam tulburat.

— Nu zic că nu. Trebuie însă să mă sfătuiesc cu colegii. Voi face ce vor face şi ei.

— Vom transmite cuvintele dumneavoastră acolo unde trebuie, am spus eu cu un ton de grefier care citeşte o condamnare.

Am salutat cu toţii şi am plecat.

Acuma, în piaţa Madeleine.

— Domnul Jules Simon ?

— Intraţi, vă rog.

Asta e faimoasa mansardă.

Nu-i chiar mansardă dar nu-i nici palat, bineînţeles.

Se mişcă agale ca un motan, cu gesturi de prelat, şi îşi dă ochii peste cap ca o sfîntă Tereză isterică : unsuros la vorbă şi la piele, cu gura ca o tîrtiţă de gîscă friptă, cum mă vede vine către mine şi-mi întinde o mînă grăsuţă şi umedă.

— Vechiul şi scumpul meu contracandidat...

Mi-am pus mîinile la spate şi m-am dat înapoi lăsînd altora grija de-a pune întrebări personajului.

Ca şi Ferry, răspunde şi el într-o doară — că va veni dacă asta va fi părerea grupului său.

Pe scară, tovarăşii vorbesc de mine că n-am vrut să dau mîna.

Millière se supără, invocă titlul lui de mai bătrîn, mă învinuieşte că am fost mojic din egoism şi spune că el nu vrea ca vizitele pe care le mai avem de făcut să fie tulburate de asemenea incidente.

Se duce acuma la Thiers[1], „dar va fi respectuos“, adaugă el uitîndu-se la mine.

— N-ai decît să fii cum vrei! Eu îmi păstrez libertatea de-a nu gîdila în palmă pe duşman!

— Bine ai făcut! spun cei care-s mai tineri. Am făcut ce-am vrut. Nu dau nimănui dreptul, nici chiar unuia mai bătrîn, să-mi arate cui să strîng mîna şi cui nu.

Cu neputinţă însă să nu dau mîna grasului ăstuia, cu favoriţi de acaju, pîntecos şi jovial, care pînă să-mi descleştez eu fălcile îmi şi spune, cu un glas şuierător:

— Hei, ce mai faci, zurbagiule? Poţi să te lauzi că ne-ai făcut cu ou şi cu oţet în *Strada* dumitale! Da, straşnic!

Mă bate peste puţintica burtă pe care o am şi mă întreabă ce ne-aduce pe la el.

— Ce vrea poporul, domnilor? V-a trimis să-mi luaţi capul? Atîta numai că eu am slăbiciunea să cam ţin la el... Ştiţi... un vechi obicei.

Voie bună şi veselie din belşug.

Lui nu-i tremură mîinile, bate cu ele în masă parcă în tactul unui cîntec vesel şi capul i se

---

[1] *Adolphe Thiers* (1797—1877), avocat, om politic şi istoric literar burghez. Şef al puterii executive (februarie 1870), a încheiat în condiţii umilitoare pentru Franţa pacea prin care s-a încheiat războiul franco-prusac (1870—1871). Ordinul său de dezarmare a gărzii naţionale a constituit cauza imediată a răscoalei care a instaurat Comuna din Paris, pe care a reprimat-o sîngeros.

răsuceşte în toate părţile pe trupul lui de pinguin cu o vioiciune de pasăre-muscă.

— Dacă vin la manifestaţia de la 26 ?...

— Doi colegi de-ai dumneavoastră au spus că da...

— De asta puţin îmi pasă !

— Vra să zică nu veniţi ?

— Nici nu mă gîndesc ! Să-mi pun capul în primejdie fără să ştiu ce-o să iasă ! Nici nu mă gîndesc !

Rîde şi ne vine şi nouă să rîdem, fiindcă ăsta cel puţin nu umblă cu fofîrlica.

— Dacă muncitorimea izbuteşte, atunci vin şi eu ! Dar să conduc eu pe muncitori, să fac pe tribunul... asta nu, dragii mei, cu asta nu mă prindeţi. Nu făgăduiesc nimic, absolut nimic.

Şi-şi pocneşte unghia în dinţi.

— După cît văd, sînteţi toţi băieţi de treabă şi destul de convinşi ca să vă rupeţi gîturile. Salut aceste gîturi, dar eu pe-al meu mi-l păstrez. A ! zurbagiule, să-ţi spun ceva ! Ai scris că eu aş fi spus odată : „Manuel a fost un erou, atîta numai că nu a fost reales". N-am spus dar am gîndit aşa... Şi acum, la revedere. Vouă parcă vi-i gîndul numai la moarte. Mie, ce să spun, îmi place viaţa, vreau să trăiesc. De altfel, e explicabil : voi sînteţi slabi, eu sînt gras... Băgaţi de seamă, este o treaptă ! Dacă vă vîră la închisoare, am să v-aduc ţigări şi vin. Să n-aveţi nici o grijă !

S-apleacă pe balustrada scării, îşi ţuguiază buzele şi ne trimite cu mîna un sărut plin de făgăduinţe.

Un cap de apostol : Pelletan.

A şi fost chiar profet la vremea lui. E un biblic al revoluţiei, un misionar bărbos al credinţei republicane, cu o barbă, o privire şi nişte apucături de călugăr luptător. A afurisit cu şfeştocul lui Chabot pe răzvrătiţii din iunie şi i-a excomunicat prin gratiile cavoului Tuileriilor. A strigat la ei, de bună-credinţă — vizionarul ! că sînt nişte mişei şi nişte vînduţi !

Oare nouă ce are să ne spuie ?

Nu prea mare lucru... zice şi el că are să stea de vorbă cu colegii. Şi îşi întinde către noi mîinile păroase, parcă ne-ar binecuvînta.

— Amin ! psalmodiază Humbert pe nas.

Turneul nostru s-a sfîrşit.

Şi Gambetta ?

Gambetta a născocit o anghină de care se slujeşte ori de cîte ori trebuie să ia o hotărîre.

Sforăria asta nu ne place. La capătul sforii zăresc paiaţa. Dar cei care îşi bat joc de popor joacă un joc primejdios. Se prefac la început că-i doare gîtul şi într-o bună zi ajung să li se taie gîtul de-a binelea.

Jules Favre a rupt somaţia fără să o citească şi şi-a răsfrînt buzele lui groase, cu o strîmbătură de suprem dispreţ.

Millière o fi dat ochii cu Thiers ? Nu ştiu. În orice caz, dacă s-o fi întîlnit cu el nu i-a îndesat cu un pumn pălăria pe urechi — cu siguranţă că nu !

Bancel era în provincie.

Oare au să vină ?

Au venit.

S-au urcat pe scara şubredă, care duce la o sală cu ziduri goale, luminată de nişte lămpi fumegoase, şi care are drept scaune nişte bănci de şcoală, stricate.

În fund, pe o estradă construită din bîrne murdare de var, se află o masă şi cîteva scăunaşe de paie.

Aici vor sta reprezentanţii, ca în boxa acuzaţilor la Curtea cu juri ; de pe această tribună, prost cioplită, conştiinţa populară, prin glasul cîtorva declasaţi cu surtuce şi halate de lucru va arunca acuzarea şi va convinge juriul — un juriu de cinci-şase sute de oameni al căror verdict nu va avea putere de lege, dar va fi totuşi ameninţător faţă de cei pe care îi va atinge : degetul Poporului îi va însemna pe umăr.

Mă aflu într-un grup care perorează şi gesticulează cu înverşunare.

E vorba să se aleagă acela care va fi propus adunării ca preşedinte.

Germain Casse umblă forfota, vorbeşte cînd cu unul cînd cu altul — vrea să se facă văzut...

Millière, care şi-a pus pălăria cu cele mai late margini pe care o are şi şi-a luat mutra lui de *quaker*, cu ochii ageri şi arzători acoperiţi de ochelari, cu buzele strînse, cu mîini veşnic în mişcare, cere această distincţie ca o cinste cuvenită trecutului său şi vîrstei sale şi făgăduieşte, mestecîn-

du-și vorbele așa cum aissauaejii[1] mestecă sticlă, că va fi un Fouquier-Tinville al adunării.

Se ia în sfîrșit hotărîrea să se arunce mulțimii numele lui. Se dă cuvîntul de ordine șefilor de bancă și numai Casse mormăie supărat și l-ar mușca pe Millière de picior dacă ar putea. Un fierar care îl aude îl ia la refec; se potolește și se duce să se ghemuiască într-un colț, uitîndu-se urît dar cu coada între picioare.

Iată-i!

Ferry, Simon, Bancel, Pelletan.

Murmur în sală. Cred c-au ghicit îndată că sînt în tabăra dușmană. Abia li se face loc să treacă.

Ce departe sînt acum de goarnele și de ofițerii care fac fanfară și cortegiu președintelui Camerii, ce departe sînt de ușierii cu haina neagră și lanț de argint!

Aici sînt numai oameni prost îmbrăcați. În mulțime, deputații Parisului pot să zărească pe socialiștii care au început deja procesul lor în întrunirile publice și care rumegă acum, aprigi și dîrji, rechizitoriile pe care le vor rosti în numele poporului suveran!

— Millière, Millière!

Millière e gata și numai un pas are de făcut ca să ia loc la masa verde.

---

[1] Membri ai unei confrerii musulmane din Africa de Nord, care se cred invulnerabili, își străpung trupul și mănîncă jeratic (n.t.).

— Vorbeşti, Vingtras ?

— Nu.

Nu-s destul de sigur de mine şi nici nu ştiu cum să mă fac ascultat de muncitori, aşa cum ştiu cei care se duc în fiecare seară să vorbească cu ei pe la cluburile cele noi.

Dacă nu se va spune tot ce trebuie spus, poate că am să încerc. Dar se va spune tot ce trebuie !

Văd acest lucru în privirile unora şi altora, îl simt în fiorul care străbate sala, îl citesc chiar pe faţa acuzaţilor. Sînt toţi gravi şi îşi spun în şoaptă lucruri cumplite.

— Cetăţeni, şedinţa e deschisă !

Execuţia va începe ! Briosne, pregăteşte-ţi mînia ! Lefrançais, înarmează-ţi dispreţul ! Ducasse, înveninează-ţi limba !

XIV

Briosne : un Hristos saşiu — şi cu pălăria lui Barrabas ! Şi nu-i de loc resemnat ; îşi smulge lancea din coastă şi îşi rupe unghiile rupînd spinii care i-au rămas pe fruntea lui de vechi martir al acelor calvare care se cheamă închisori.

A fost condamnat la cinci ani fiindcă a făcut parte dintr-o societate secretă, i s-a dat drumul cu vreo cîteva luni mai devreme pentru că scuipa sînge, s-a întors la Paris fără un ban şi n-a putut să-şi cicatrizeze plămînii — dar în trupul lui s-a înşurubat tot sufletul revoluţiei !

Un glas pătrunzător, care iese dintr-o inimă zdrobită ca dintr-un violoncel spart ; gesturi tragice : cu braţul întins ca şi cum ar face un jurămînt, zguduit uneori din cap pînă în picioare de un fior de Pythie antică ; şi ochii lui, care parcă-s nişte găuri făcute cu cuţitul, străpung tavanul afumat al sălilor de club, aşa cum un predicator creştin străpunge, cu o privire de extaz, bolta catedralelor şi se avîntă spre cer.

Între boli şi şomajuri şi-a găsit vreme să citească şi să înveţe cîteva cărţi de temelie, le-a supt sucul

şi le-a rumegat miezul. Asta-l ţine, ca nişte sînge băut cald la abator. Trăieşte din pasiunea lui — inima îi ţine plămînii. Ba chiar a scos din boala lui o teorie, care, fără ca el să-şi dea seama, e fiica suferinţelor lui şi te înspăimîntă cînd o auzi rostită de dînsul : „Capitalul ar muri dacă în fiecare dimineaţă roţile maşinilor lui n-ar fi unse cu ulei de om. Aceste vite de fontă şi oţel trebuiesc ţesălate şi mînate de către muncitori".

Şi lui i-ar trebui ţesălaţi plămînii care asudă roş şi i-ar trebui şi lui cîteva picături din uleiul acela care se cheamă vin, ca să-i pună la loc şurubăria stricată.

Dar asta-i cu neputinţă. Abia are ce mînca şi bea numai apă. Meseria lui e să facă frunze la buchetele de flori artificiale şi meseria asta nu prea merge. Mînuirea uneltelor de muncă îi roade ce i-a mai rămas din viaţă — otrava dă ajutor foametei.

Dar şi cealaltă otravă care se numeşte gaz, precum şi mirosurile grele care se stîrnesc cînd sînt o mulţime de oameni îngrămădiţi într-un local prea strîmt, înfruntă răul cu rău. Asta îi dă febră şi febra îl galvanizează, îl înalţă şi îl avîntă în sus.

Şi la urma urmei, se va putea spune despre el că a trăit din plin. Timp de trei ceasuri, în fiecare seară, trăieşte cît trăiesc alţii într-un an — lărgeşte, cu elocvenţa lui, prezentul ; se întinde, cu visul, în viitor ; bolnav, împrăştie sănătatea cuvîntului său printre mii de lucrători cu umeri

atletici și piepturi de oțel, care-s mișcați cînd văd cum acest proletar fără plămîni se omoară ca să le apere drepturile.

Brisone e întotdeauna cu un tovarăș mai scund decît el, îmbrăcat cu o redingotă de burghez, și care umblă încet cu capul aplecat într-o parte și cu o umbrelă la subsuoară.

Seamănă leit cu un om care în 1848 la Nantes m-a lovit drept în inimă cu îndrăzneala cu care vorbea. Îndrăzneala asta îl alunga din modesta situație în care cîștiga ce să mănînce. Autoritatea pe care și-o căpătase la club umilea și înspăimînta pe patronii lui. Tocmai fusese concediat și acum își lua rămas bun de la popor cu simplitate și măreție.

— Nu mai pot să rămîn printre voi. Port în spate crucea flămînzilor. Mă duc la Paris, unde am să izbutesc poate să-mi vînd timpul pe-o bucată de pîine... și unde chiar așa sărac cum sînt, am să pot să-mi dau și viața dacă va fi nevoie de ea la vreo răscoală ca să se astupe o spărtură în vreo baricadă.

Nu mult după aceea, am aflat că făcuse darul pe care-l făgăduise. Cadavrul lui înstelat de gloanțe fusese găsit la picioarele baricadei de la Petit-Pont — tribună de piatră a acestui socialist încolțit de mizerie și care și-a găsit scăpare în moarte.

Cu fața lui galbenă și gînditoare, străpunsă de doi ochi adînci și blînzi, Lefrançais îmi aduce aminte de acest om. La prima vedere ai zice că-i un resemnat, un creștin. Tremurul buzelor însă

dovedeşte că-i un convins şi în căldura vocii se simte sufletul acestui purtător de umbrelă. Cuvintele ţîşnesc calde şi vibrante, într-un tremolo de mînie, dar mişcările îi sînt simple ca şi hainele. Frazele lui nu fac flacără mare, dar ard !

Acest cap de visător nu se răsuceşte pe bustul firav pe care şade, pumnul nu izbeşte în tribună şi nu se repede în pieptul duşmanului.

Vorbeşte sprijinindu-se cu mîna de o carte, ca pe vremea cînd era institutor şi şedea la catedră.

Uneori chiar parcă ar ţine o lecţie cu varga în mînă. Îndată însă ce ajunge la miezul chestiunii lasă tonul didactic şi se preface deodată într-un faur de idei din care ies scîntei sub loviturile lui de ciocan. Loveşte drept şi adînc. E cel mai de temut tribun pentru că e cumpătat, chibzuit... şi plin de fiere.

Are în sînge fierea poporului, fierea imensei mulţimi înverşunate, ea îi înteţeşte frazele şi dă improvizaţiilor lui o culoare de medalii vechi de aur.

Purtînd ponosul acestei gălbinări revoluţionare, cu o sensibilitate de jupuit de piele, el, avocatul celor care sîngerează, răneşte pe alţii fără să vrea, rănit el însuşi, dar plin de cinste şi de curaj. Viaţa lui vorbeşte la rîndul ei prin ea însăşi tot aşa de răsunător ca şi elocvenţa lui, în sprijinul convingerilor sale. Acest Lefrançais e marele orator al partidului socialist.

Ducasse — un zgîit. Îşi zgîieşte ochii, îşi răscrăcărează coatele ascuţite ; îşi crăceşte picioarele şi tot deapănă din ele ; şi îşi jîmbează gura ca o

gaură de puşculiţă din care iese o voce ascuţită şi hîrîită, care îţi zgîrie nu numai timpanul dar şi pielea.

— Parc-ar fi un motan galben care se c... în jeratic, i-a spus Dacosta.

Seamănă cu un motan care zgîrie cu ghearele geamul unei odăi unde a fost uitat închis trei zile şi care a slăbit de foame şi de ciudă.

Asta chiar şi este fizionomia acestui om cu părul ca morcovul care îşi dă aere de Marat dar, cu o mutră zăpăcită de Lassouche, propovăduieşte ghilotina cu gesturi de marionetă, ia tonul lui Grassot cînd vorbeşte de „principiile nemuritoare" şi face o glumă între două tirade despre Convenţiune.

Uscat ca un ţîr, cu braţe ca nişte chibrituri, cu fluierele picioarelor ca nişte fuse, cu încheieturi de sîrmă şi cu strîmbături şi salturi ca un mănunchi de păpuşi de lemn la uşa unui bazar. Caraghios cumplit în rolul acesta de măscărici aprig, la masa de cafenea unde se adună ţapii pe care patronul n-a putut să-i apere de cererile lui comice şi amenințătoare.

— Dacă mi-l aduci cu guler să ştii că am să-ţi pun juvăţul de gît. Dacă nu-mi mai aduci doi — cu spumă deasă — pentru mine şi pentru cetăţeanca, să ştii că-ţi tăiem gîtul cu prima ocazie. Dă de băut poporului şi vino mai repede !

Bietul patron se grăbeşte ducîndu-şi instinctiv mîna la ceafă.

Hîrşt ! Hîrşt !

În public însă, Ducasse apare întotdeauna cu un cap de decapitat care vorbeşte. Se urcă grav pe

treptele estradei, fulgerînd din ochi și încruntîndu-se; cele cîteva fire din bărbuța ca șofranul i se zbîrlesc; e strîns în redingotă așa de tare, încît ciolanele aproape că găuresc stofa; pantalonii cad în cute de armonică pe niște botine ca de femei, de pînză gri. Dar chiar și botinuțele astea sînt prea largi pentru picioarele lui de fetus — mici, numai piele și oase!

Poartă la subsuoară o geantă de portărel sau de profesor la școala comunală. E roasă și pielea ei neagră e plină de pete albe, ca de-o pecingine. Totuși, poporul se uită la această geantă cu respect. Parcă ar fi în ea documentele revoluției, decretul de confiscare a averilor, condamnarea la moarte a acaparatorilor, afișele de lipit pe ușa Comitetului salvării publice.

Geanta asta îl face să fie socotit drept un studios scufundat în lucrul lui de benedictin socialist sau de terorist metodic. Cînd și-a înfipt trupșorul la tribună și a deschis încetișor geanta și a scos din ea vreo hîrtie pe care o citește așa cum un preot rostește versetul din evanghelie pe care apoi are să-l comenteze — toată lumea din sală face sst! Toți își suflă nasul ca la biserică, cînd stă să-nceapă predica iar radicalii, cei care sînt de părere că „totul trebuie să fie ca la 93“, ascultă cu sfințenie, uitîndu-se urît la vecinii lor de bancă, suspecți de moderantism.

— Ducasse n-ar șovăi o clipă cînd ar fi vorba să reteze capul cuiva!

Asta-i pentru mine .. pentru mine care chipurile aş şovăi. La club merge vorba că eu n-aş face cum au făcut „părinţii noştri" că n-aş vrea să întrebuinţez mijloace extreme şi, că, la a treia căruţă cu condamnaţi, aş spune călăului că ar fi mai bine să mergem să luăm o gustare şi să bem un păhărel.

Ducasse însă desigur că ar face „ca părinţii noştri" şi ar aduce chiar el călăului gustarea pe eşafod, ca să nu se piardă timpul degeaba.

— Da, cetăţeni, nu-mi voi fi îndeplinit într-adevăr datoriile mele civice şi nu mă voi crede vrednic de titlul meu august de revoluţionar, decît în ziua cînd voi strînge de gît cu mîna mea pe un aristocrat.

Şi spunînd asta face şi gestul, mai întîi un gest de paiaţă caraghioasă — poporului îi plac caraghioslîcurile — apoi, cu măreţia unuia care ar tăia capul unui Stuart sau al unui Capet, îşi ridică sus spada, o izbeşte pe un gît regal şi deodată sare cît colo un cap socotit pînă mai adineauri de neatins şi sfînt.

Linge cuţitul ghilotinei cu limba; îl ascute de cutea unei elocvenţe sîngeroase şi hazlii; se agaţă rîzînd de sfoară, aşa cum o maimuţă se agaţă cu coada de cordonul soneriei călăului.

11 seara

Da, tot ce trebuia spus s-a spus! Am văzut acum că este un partid necunoscut care sapă Republicii burgheze groapa şi am simţit furtuna care se apro-

pie. Vorbe ireparabile s-au aprins în văzduhul acestei săli, așa cum se aprind fulgerele pe un cer gata să plesnească.

Și deputații Parisului au plecat din sală parcă mai mici, zdrobiți și speriați cînd au văzut că popularitatea lor e pe ducă.

XV

20 ianuarie 1870

Sîntem la Biblioteca Richelieu.

— Aţi auzit ? Cică Pierre Bonaparte şi-ar fi asasinat croitorul !

Cel care spune asta are ochelari, un nas lunguieţ, o barbă stufoasă, un zîmbet batjocoritor, un glas hîrîit : îl cheamă Rigault.

— Straşnic ! un Bonaparte arestat ! Şi unde mai pui că de frică nici un croitor n-o să mai ceară bani de-acuma-nainte ! Dar să lăsăm gluma ! Trebuie să vedem dacă-i adevărat şi să facem gălăgie !

— Cine ţi-a spus ?

— Unul care a fost în poliţie şi a fost dat afară; Machin, trebuie să-l ştii, cel care scrie acuma o carte contra Prefecturii. Vii la *Marsilieza* [1] ?

— Da. Hai mai repede.

Pe drum ne întîlnim cu alţi tovarăşi.

— N-a fost un croitor, a fost unul de la voi...

— De la ziar ?

— Da. A murit pe loc. Hai să mergem cu toţii la redacţie.

---

[1] Ziarul lui Rochefort (n.t.).

— Ştii ce zic eu, Vingtras? Păcat de săracul băiat că a murit, dar să ştii că pentru Revoluţie asta-i straşnic de bine!

Are să fie bine într-adevăr. A fost ucis un coleg de redacţie, Victor Noir.

— Ticălosul l-a lovit drept în piept. Dar se zice că n-ar fi murit.

— N-a murit? Cine vine cu mine?

— Unde?

— La Bonaparte... La Auteuil, la Passy... nu ştiu exact... acolo unde s-a dus Noir azi dimineaţă... Habeneck, dă-ne o sută de franci.

— Nu ne trebuie numai bani, ne trebuie şi arme! strigă Humbert şi Maroteau.

Habeneck, secretarul de redacţie, nu prea pare liniştit.

— Uite cincizeci de franci. Luaţi o birjă şi duceţi-vă... Ce nevoie aveţi de arme? E destul o victimă. Aţi putea să pierdeţi totul, să compromiteţi situaţia... Lăsaţi asasinatul pe seama asasinului!

— Atunci să-l lăsăm şi pe cel asasinat, nu?

— Hai, băieţi, plecăm!

Sîntem bogaţi: cincizeci de franci în argint, zece în nichel.

Birja porneşte agale. Se înserează. Pe cheiuri e rece.

— Unde mi-aţi spus să opresc? întreabă birjarul care nu mai ţine minte bine şi cercetează neliniştit din ochi posomorala drumului.

I-am dat o adresă la întîmplare.

— Îţi spunem noi cînd ajungem.

Am ajuns.
Nici urmă de dramă ! Întrebăm rînd pe rînd pe rarii trecători pe care-i întîlnim. Nici unul nu ştie.
— Unde stă prinţul Pierre ?
— Aici !... Nu !... Mai încolo !...
Iată o lanternă roşie : un comisariat de poliţie. Nu stăm mult la gînduri şi intrăm.
— Sîntem redactori la ziarul *Marsilieza*... Am auzit că domnul Victor Noir...
— Da, a fost rănit...
— Grav ?
Face un gest dezolat cu mîna şi dispare.

Noir a fost dus la frate-său care stă pe o stradă din Neuilly, liniştită, tăcută, cu cîţiva copaci care îşi întind crengile negre şi goale peste case noi, care dau o impresie de linişte şi miros a tencuială proaspătă.

— Pasajul Masséna : uite-l !
Fratele ne întîmpină. Ochii noştri îl întreabă, tăcerea lui răspunde.
Fără o vorbă ne duce într-o odaie năpădită de amurg, în care e mortul.

E întins pe patul nedesfăcut, cu faţa aproape zîmbitoare. Parc-ar fi un copil enorm care doarme ; nu i-au scos mănuşile de piele neagră, aşa că seamănă şi cu un cavaler de onoare care s-ar fi urcat să se odihnească puţin în timp ce nunta continuă jos în grădină.

Poartă nişte pantaloni de caşmir pe care şi-i cumpărase de la *Belle Jardinière* — spilcuitul ! — ca să-i aibă de zile mari ; şi plastronul cămăşii stă lipit de pieptul lui lat, fără o cută, numai într-un colţ are o pată vînătă. Pata asta a făcut-o glontele cînd a pătruns în inimă.

— S-a chinuit cumplit ?

— Nu, dar trebuie să-i facem o înmormîntare cumplită.

Şi vorbele ies, gîfîite şi arzătoare, din gîtlejurile noastre uscate de emoţie.

— Dacă l-am lua cu noi ? Ar fi o urmare a zilelor din februarie... O să-l aşezăm pe-o droagă, aşa cum au fost aşezaţi cei împuşcaţi pe bulevardul Capucines şi o să stîrnim o răscoală !

— Da, aşa să facem !

Glasurile sînt sugrumate, dar tonul e energic.

— Da oare birjarul are să vrea să ia cadavrul ?

— Nici n-are să observe. Îl îmbrăcăm cu redingota şi îl luăm de subsuori ca pe un bolnav ; jos în stradă o să-i punem pălăria şi o să-l urcăm în birjă.

Frate-su e de părerea noastră. Ni-l dă.

Dar deodată ne cuprinde teama.

— Nu putem numai noi patru să lucrăm în numele poporului întreg.

Şi spre nenorocul Revoluţiei am fost modeşti — sau laşi ! Am lăsat din mînă o carte straşnică ; n-am îndrăznit să riscăm miza aceasta însîngerată.

Am pornit înapoi spre oraş.

Se înserase de-a binelea şi cînd am întors capul ca să mai vedem o dată casa în care zăcea priete-

nul nostru, ni s-a părut că-l zărim cum stă cu coatele pe fereastră și se uită la noi cu ochi mari.

Era frate-su care își răcorea în adierea serii fruntea înfierbîntată și pleoapele înroșite.

Am simțit cum mi se strînge inima. Semănau între ei ca două picături de sînge.

La redacția „Marsiliezei"

Parisul a aflat de crimă !

Redactorii stau toată vremea la ziar. Vin mereu republicani.

Fonvielle sosește cu pardesiul găurit — un glonte i-a făcut o butonieră nouă. Spune ce-a văzut : ucigașul a scos pistolul din buzunar, a ochit, a tras. Noir, lovit, a fugit cu degetele zgîrcite de marginea pălăriei pe care o avea în mînă, cu moartea în piept.

— Și voi ? ne întreabă unii și alții.

Spunem unde am fost și gîndul care ne-a venit.

— Dar unde l-am fi pus ?

— Aici ! Sau în vreun cartier popular. Sau la Rochefort ! Domiciliul lui e inviolabil.

Părerea aceasta este susținută cu înverșunare.

— Ca deputat are dreptul să înfrunte cu sabia sau cu pistolul pe oricine ar încerca să-i calce pragul. Și mai știi ? Strada Provence nu-i departe de Tuileries !

Eu aș fi vrut ca în noaptea asta Victor Noir să stea întins pe masa noastră de lucru, ca pe

o lespede de la morgă şi toţi cei care sînt oamenii poporului, lucrători sau nu, să stea de gardă lîngă cel asasinat.

— Da, dar pentru asta ar trebui să-l avem !

— Hai să-l aducem !

Numai că e desigur *prea tîrziu.*

Casa aceea acuma trebuie să fie păzită şi înconjurată.

Ce fel de ziarişti am fost ?

Am fi avut un prilej minunat ! În războiul civil nu trebuie să şovăi nici o clipă ! Acela care e gata să-şi pună în joc viaţa n-are oare dreptul să-şi clădească baricada aşa cum vrea şi s-o pună sub comanda unui cadavru — dacă e vorba că lumea se teme mai mult de un om ucis decît de un om viu ?

Noir chiar avea o statură de uriaş şi un cap aşa de mare încît ar fi trebuit douăzeci de salve ca să-l spulberi de pe umerii lui de atlet.

Pînă una-alta Parisul se frămîntă. La Belleville e o adunare. În sala teatrului Folies poporul se îngrămădeşte, înfiorat.

Deasupra tribunei e un văl funebru şi la umbra acestei cîrpe răsună exploziile de furie împotriva ucigaşului şi chemările la luptă în jurul sicriului.

— *Trebuie să se isprăvească o dată !*

Şi asta e o frază care a fost răspîndită pe vremuri în clipe tragice, o vorbă culeasă din hăul istoriei şi care iese din cimitirul răzvrătiţilor de odinioară ca să fie lozinca răzvrătiţilor de mîine.

Pretutindeni femei — semn straşnic !

Cînd s-amestecă femeile, cînd gospodina îl împinge pe bărbatu-su, cînd smulge drapelul negru care flutură pe oală de supă şi îl înfige pe o baricadă, atunci e sigur că soarele va răsări a doua zi peste un oraş în Revoluţie.

12 ianuarie

Ne vom întîlni cu toţii la înmormîntare.

Cortegiul însă ar fi trebuit să plece de la redacţia *Marsiliezei ;* ar fi trebuit să ne adunăm cu toţii pe strada unde-i ziarul, aşa ca tot cartierul să fie năpădit de manifestanţi îndîrjiţi ; am fi fost atunci cîteva mii de oameni şi am fi pornit deodată.

Cine ştie dacă tromba asta umană n-ar fi tîrît cu ea regimentele de artilerie, n-ar fi înecat haznalele de pulbere ale imperiului şi n-ar fi dus în valurile ei pe toţi Napoleonii ca pe nişte stîrvuri.

Se prea poate !

Prin Galeriile Odeonului

Rigault conduce operaţiile. Ca un sergent care-şi muştruluieşte recruţii, ca un cîine ciobănesc care nu lasă turma să se împrăştie, aliniază pe unii, latră după alţii.

— În rînd cîte patru. Mai repede, ce dracu !

Vorbe grave :

— Cei care au pistoale, în faţă !

Vorbe de haz :

— Care-s mai blegi, la mijloc !

La coadă sînt cei care au numai bisturiuri, compasuri, cuțite care de altfel ar putea să facă niște răni cumplite — bucăți de oțel sau de fier ascunse în hainele muncitorilor — fiindcă în coloana asta a Cartierului Latin sînt mulți muncitori.

Au fost alături de studenți — s-au întovărășit cu ei cînd cu complotul *Renașterii* și uneori cu prilejul unor conspirații neizbutite. Au făcut parte din comitete socialiste împreună cu partizanii candidaturilor Rochefort și Cantagrel, s-au cinstit cu cîte-un păhărel la alegeri, și au mîncat împreună pîinea de tărîțe a închisorii.

Rigault are mai mare încredere în muncitori decît în studenți ; de-aceea i-a și pus la ariergardă. Au să-i împingă pe cei de la mijloc ca să-i facă să înainteze ; au să-i înjunghie dacă au să încerce să fugă.

Îmi spune asta și trage într-una tabac pe nas ; bărbia i-i înnegrită de tutun, jiletca e pătată, nările i-s scorojite dar fruntea luminoasă și privirea mîndră.

Își deschide tabachera cu un gest à la Robert-Macaire [1] ; cînd îl văd mă gîndesc și la Napoleon care priza și el tabac în timp ce dicta un plan de luptă.

Nimic de zis, e un om dîrz.

Cînd își dezmiardă revolverul bătîndu-l ușor cu palma, așa cum dezmierzi un copil pe obraz și-l amenință în glumă cu degetul : „Așa, așa, băiețaș“, apoi adaugă : „Bagă de seamă să nu ne faci de rîs, să nimerești unde trebuie“, cei de la

[1] Personaj din *L'auberge des Adrets* de Frédérick Lemaître ; a inspirat unele din caricaturile lui Daumier.

mijloc se simt liniştiţi fiindcă îşi închipuie că nu poate cineva să glumească aşa în faţa unei primejdii adevărate.

Şi asta nu displace nici celor curajoşi ; ei ştiu că băiatul acesta cu ochelari şi cu bărbuţă are să-i împroaşte şi cu gloanţe pe soldaţi, nu numai cu înjurături şi că are să le arate pieptul tot aşa cum are să le arate şi fundul, eroic sau porcos după cum vor fi împrejurările, tragice sau caraghioase.

La drum

— Înainte marş !

În rîndul întîi sînt cîţiva ochelăroşi tineri, cu mutre serioase.

Rigault e singurul zvăpăiat dintre ei şi ar avea şi el o înfăţişare serioasă dacă nu s-ar burzului şi nu şi-ar răguşi vocea într-adins ; vorbeşte de preoţi, de magistratură, de aristocraţie, de armată şi de Sorbona aşa cum ridică un căţel piciorul şi necinsteşte monumentele publice.

Breuillé, Granger, Dacosta, dimpotrivă, parc-ar fi nişte profesori care şi-au ros ochii de atîta citit.

Tradiţionalii coloanei se întreabă de ce ochelariştii ăştia „fac pe şefii".

Nu seamănă nici cu Saint-Just, nici cu Desmoulins, nici cu Montagnarzii, nici cu Girondinii ! Şi spun că deputaţii stîngii sînt nişte proşti şi nişte trădători !

De unde au mai răsărit şi ăştia ?... Aceştia-s ciracii lui Blanqui.

De pretutindeni, pîlcuri-pîlcuri, sau în rînduri dese împreună cu noi, Parisul urcă spre Neuilly.

Toţi merg în pas cînd sînt mai mulţi şi se iau de braţ cînd sînt mai puţini.

Sînt frînturi de oştire care se adună, crîmpeie de Republică pe care le-a lipit din nou laolaltă sîngele celui mort. E dihania pe care Prudhomme o numeşte hidra anarhiei şi care acum îşi scoate miile ei de capete, legate de trupul aceleiaşi idei şi cu fulgere de mînie în ochi.

Limbile nu şuieră ; steagul roşu nu fîlfîie, nu vorbesc unul cu altul fiindcă toţi ştiu ce vor.

Inimile sînt pline de nădejdea că va fi o luptă — şi buzunarele sînt pline de arme.

Dacă i-ai căuta ai găsi la ei tot felul de unelte : cuţite, pile, dalte, sfredele, gata să iasă la iveală şi să se înfigă în poliţişti. Numai să s-arate vreunul şi vede el ce păţeşte.

Şi cu sergenţii la fel. Dacă scot săbiile, apoi uneltele lor ucigătoare au să se ciocnească rău de uneltele de muncă.

Şi cei care nu-s lucrători au şi ei tot ce le trebuie ; în multe mîini febrile şi înmănuşate sînt revolvere.

Uneori vezi ieşind dintr-un buzunar de palton sau de redingotă o ţeavă de pistol. Dar nimeni nu caută s-o ascundă. Dimpotrivă, cel căruia i se-ntîmplă asta zîmbeşte mîndru şi dovedeşte că şi el poate şi vrea să răspundă poliţiei — chiar şi armatei.

Nici vorbă de poliţie, şi armata nicăieri !

Dar tocmai asta mă pune pe gînduri. Cine ştie dacă la cel dintîi strigăt împotriva Imperiului pe care-l va scoate vreun exaltat sau vreun vîndut

nu ne vom trezi deodată cu împușcături pornite din vreo casă cu ușile închise, cu obloanele trase!

— Ar fi foarte bine! îmi spuse unul de lîngă mine cu o figură de *carbonaro* [1]. Burghezia a ieșit din dughenile ei și s-a alăturat poporului. Acum e prizoniera noastră și avem s-o ținem cu noi în fața tunurilor pînă ce i-or ieși mațele, cum au să ne iasă și nouă. Și atunci are să zbiere de durere și ea cea dintîi are să dea semnalul răscoalei. Și noi o să le sărim în spate la toți și o să ne repezim și-n burghezi și-n bonapartiști!

Un chip grav s-a întors spre noi și o mînă zbîrcită se lasă pe brațul meu. E Mabille; a sosit tocmai la timp ca să audă teoria algebristului masacrului și încuviințează din cap.

Îl întreb dacă e înarmat.

— Nu. Mai bine să mă asasineze, decît să am cu ce să mă apăr. Sentimentaliștii au să aibă ce vorbi despre bătrînul fără arme, care a fost ucis de niște soldați beți. Asta are să fie foarte bine! Ce bine ar fi să curgă sînge! a încheiat el, uitîndu-se la mine cu ochii lui albaștri și blînzi.

— N-avem decît să tragem noi întîi și gata!

— Nu! nu! Lasă să înceapă ei!

Pasajul Masséna

Rigault, eu și încă vreo cîțiva ne-am făcut drum prin mulțime; toți s-au dat la o parte.

Nu s-au supărat că le-am luat-o înainte. În clipele hotărîtoare oamenilor le place să vadă în

[1] Membru al unei societăți revoluționare secrete, creată în Italia în primele decenii ale secolului al XIX-lea, în scopul luptei pentru unificare, independența țării și lichidarea regimurilor feudale absolutiste din statele italiene.

fruntea lor, placarde vii, personalităţi cunoscute care poartă un program agăţat, ca o firmă, de silabele numelui lor.

Ce se întîmplă ?

Un om voinic, suit pe un scaun de paie, apără cu vorba şi cu pumnul intrarea pasajului împotriva avangardei cortegiului.

E fratele mai mare, acela care ieri seara era gata să ne dea trupul cald încă al lui Victor Noir, ca să înteţim cu el răscoala.

S-a răcit o dată cu cadavrul.

Şi astăzi, iată că nu vrea să dea lui Flourens sicriul. Flourens, palid la faţă şi cu fulgere-n ochi, cere sicriul în numele Revoluţiei pentru că vrea să-l ducă cu cortegiul de la un capăt la celălalt al Parisului şi fiindcă cu oiştea dricului vom putea să izbim, ca şi cu un berbece cu cap de mort, zidurile Tuileriilor.

Ele s-ar putea prăbuşi chiar pînă desearǎ dacă prindem prilejul acesta şi dacă, în loc să îndreptăm caii spre cimitirul de la Neuilly îi vom întoarce către cimitirul Père-Lachaise.

— Ce ziceţi, domnule Vingtras, are să fie bătaie ?

Nu cunosc pe cel care mă întreabă.

Îmi spune cum îl cheamă.

— Eu sînt Charles Hugo... Ştiu că nu vă prea împăcaţi cu tata (chestie de şcoală !), dar văd că vă împăcaţi bine cu voinicii de aici. N-aţi vrea să-mi faceţi un serviciu, ca între confraţi, şi să-mi daţi şi mie un loc în primele rînduri ? N-are să fie greu, văd că dumneavoastră comandaţi...

— Nimeni nu comandă, vă înşelaţi ! Nici chiar Rochefort şi Delescluze ; oricînd pot să fie între-

cuţi de alţii ; e destul să ţîşnească un fulger din cuvîntarea vreunui orator de răspîntie sau chiar numai să iasă puţin soarele din nori !... În sfîrşit, am să văd.

Ce să văd ?

— Eşti pentru Paris sau pentru Neuilly ? mă întreabă, cu înfrigurare în ochi şi-n glas Briosne, luîndu-mă de guler.

— Sînt pentru ceea ce va vrea poporul.

Avenue de Neuilly

Poporul n-a vrut să înceapă lupta, cu toate rugăminţile lui Flourens, cu toată încăpăţînarea cîtorva eroici care au încercat să-l împingă prin mijloace extreme şi au apucat taurul de coarne.

— Redacţia *Străzii* în frunte ! au strigat de două-trei ori plotoanele revoluţionare.

— Nu duce pe oamenii aceştia la moarte, Vingtras !

Credeţi că poţi să duci pe careva la moarte ? Nu, tot aşa cum nu poţi impune mulţimii înţelepciunea sau laşitatea.

Mulţimea poartă în ea voinţa ei ascunsă şi nici un discurs din lume nu poate să facă ceva împotriva acestei voinţe !

Se zice că răscoala izbucneşte atunci cînd şefii dau semnalul.

Nu-i adevărat.

Două sute de mii de oameni care au poftă să se bată nici nu vor s-asculte de căpitanii lor cînd aceştia le spun : „Nu vă bateţi !“ Trec peste trupul

ofiţerilor, dacă ofiţerii se pun împotrivă şi, peste cadavrele zdrobite ale acestora, pornesc la asalt.

Numai Mabille avea dreptate. Dacă soldaţii ar începe focul fără să fie provocaţi, dacă un ordin nebunesc ar aduce armata aici, şi dacă ea ar trage în preajma acestei case, atunci da, numai un cuvînt să spuie şi un gest să facă tribunii populari şi drapelul Revoluţiei ar ţîşni din caldarîm, chiar dacă ar fi după aceea sfîrtecat de ghiulele şi prăbuşit peste cadavre !

Adevărul este însă că nici poporul, nici oamenii Imperiului n-au poftă de loc să se înfrunte şi să se încaiere pe mormîntul unui ziarist asasinat — teren nepotrivit pentru izbînda militarilor şi prea strîmt pentru desfăşurarea ideilor sociale.

La un moment dat cineva vine să mă cheme :

— Lui Rochefort i s-a făcut rău. Du-te de vezi ce-i cu el... şi întreabă-l care e cuvîntul de ordine.

L-am găsit palid ca un mort, în odaia de din dos a unei băcănii.

— Nu la Paris ! a spus, prins de fiori.

Afară oamenii aşteptau cuvîntul lui. M-am suit pe un scaun şi am repetat întocmai vorbele lui.

—Dar dumneata — a strigat Flourens — dumneata, Vingtras, nu eşti cu noi ?

A venit în fugă, cu haina descheiată, cu flăcări în priviri, chiar frumos în durerea lui, şi mai că s-a năpustit peste mine. Îi răspund :

— Nu sînt cu voi ? Sînt, dacă e cu noi poporul !

— Poporul s-a hotărît ! Uite dricul, vine spre noi !

— Bine, atunci să mergem şi noi spre el.

— Aşa, da ! mulţumesc şi tot înainte !

Flourens îmi strînge mîna şi trece mai departe. Are o credinţă şi o vlagă de sfînt. Îşi face drum prin mulţime cu coatele lui pirpirii, o străbate aşa cum un înotător străbate valurile ca să scape pe un om de la înec.

În dosul nostru s-aud deodată strigăte...

E Rochefort care ne-ajunge din urmă în trăsură.

Cineva a lansat o idee :

— Să mergem la Cameră !

M-agăţ de asta, Rochefort la fel.

— La Cameră ! Foarte bine !

Şi birja, care mergea la cimitir, se întoarce şi o ia spre Paris.

M-am urcat lîngă Rochefort, Grousset s-a urcat şi el şi iată-ne tăcuţi şi pe gînduri, duşi cine ştie unde.

Mă gîndesc că dacă ne lasă s-ajungem pînă acolo, Camera are să fie năpădită de mulţime şi o să vedem un 15 mai săvîrşit de două sute de mii de oameni — dintre care un sfert burghezi.

Sînt într-adevăr două sute de mii !

Cînd ne uităm înapoi vedem mulţimea care umple vijelioasă şoseaua ca valurile unui rîu umflat de ploi şi gata să treacă peste maluri.

Oamenii îşi ţin tot ascunse pistoalele şi cuţitele, dar au scos din piepturi arma *Marsiliezei*. Tremură pămîntul sub picioarele acestei mulţimi care, cînd o vezi, parcă ar merge la pas şi refrenul imnului bate cerul cu aripile.

— Halt !

Armata ne taie drumul.

Rochefort se dădu jos din trăsură.

— Sînt deputat şi am dreptul să trec.

— Nu puteţi trece !

Mă uit în urmă. De-a lungul drumului cortegiul s-a fărîmiţat, s-a frînt. Era tîrziu, lumea era ostenită, cîntaseră ce aveau de cîntat...

Ziua de azi s-a isprăvit.

Lîngă mine merge un bătrînel ; e singur dar urmărit, după cum văd, de privirile unui grup în care zăresc şi nişte ciraci de-ai lui Blanqui.

Omul care se strecoară pe sub zidul acesta e chiar el ; toată ziua a dat tîrcoale vulcanului, tot uitîndu-se să vadă dacă nu va ţîşni din mulţime o flacără care să fie cea dintîi fluturare a steagului roş.

Singuraticul acesta, bătrînelul acesta, e Blanqui !

— Ce faci aici ?

Rămăsesem ţintuit locului, uluit cînd am văzut deodată tăcerea şi pustiul acesta.

— Nu mai sta aici, ce, vrei să pună mîna pe dumneata ? mi-a spus Lançon, pictorul, şi m-a luat cu el.

Prin băltoacele pe care le făcuse ploaia pe drum, am găsit cîţiva tovarăşi istoviţi şi murdari de noroi.

Am mîncat cu toţii la un birt.

Unii au fost sfătuiţi să nu se ducă în noaptea asta acasă.

Pictorul m-a luat şi m-a dus la el.

Totuşi n-au îndrăznit să aresteze pe nimeni, prea fericiţi desigur că n-a fost tărăboi.

Semn rău pentru Imperiu ! N-a slobozit împotriva noastră nici armată, nici zbiri. Şovăie, aşteaptă — zilele lui sînt numărate ! Are şi el un glonte în inimă ca și Victor Noir !

XVI

15 iulie 1870

Primejdie de război !

Au nevoie de el, îl vor. Mizeria îi copleşeşte, socialismul îi năpădeşte !

Pe malurile Spreei ca şi pe malurile Senei poporul suferă. De data asta însă suferinţa lui are avocaţi cu bluză de lucru şi e tocmai timpul să se facă o tăietură zdravănă prin care seva forţei celei noi să ţîşnească şi neastîmpărul mulţimii să se irosească în bubuitul tunului, aşa cum fluidul care ucide se pierde în pămînt la zgomotul trăsnetului.

Fiecare poate fi ori învins, ori învingător ; curentul popular însă va fi sfîşiat de baionete, sfărîmat de zig-zagul izbînzilor şi al înfrîngerilor !

Aşa gîndesc conducătorii burgheziei franceze sau germane, care văd lucrurile de sus şi de departe.

Ofiţerii de stat-major de la Compiègne, cu pantaloni roşii, sau pantaloni bufanţi, nici nu se îndoiesc de marşul triumfal al regimentelor franceze prin Germania cucerită.

La Berlin ! La Berlin !

Eram cît pe ce să fiu asasinat la un colţ de stradă de un pîlc de belicoşi, în faţa cărora stri-

gasem scîrba mea de război. Au strigat la mine că-s prusac și desigur că mi-ar fi făcut felul, dacă nu le spuneam cum mă cheamă.

Atunci mi-au dat drumul... mormăind supărați :

— Nu, nu-i de-aceia, dar tot atîtea parale face ! De-alde ăștia nu cred în patrie, nu cred în frăție, în prietenie și puțin le pasă dacă ne insultă guvernele Europei.

Așa și este într-adevăr, puțin îmi pasă.

În fiecare seară se stîrnesc discuții care s-ar sfîrși cu dueluri, dacă chiar aceia care se reped la mine cu înverșunare n-ar spune că trebuie să-și păstreze pielea pentru ca să poată înfrunta dușmanul.

Cei mai șovini sînt uneori chiar cei cu părerile cele mai înaintate, veteranii de la 48, vechi luptători care mereu îmi aruncă în față epopeea celor paisprezece armate ale Republicii, garnizoana de la Mainz, voluntarii din Sambre-et-Meuse și brigada a 32-a. Mă lapidează cu saboții batalionului Mosellei ; îmi bagă în ochi degetul lui Carnot [1] și pamponul lui Kléber [2].

---

[1] *Lazare Carnot* (1753—1823), general de stat francez. A creat cele 14 armate ale Republicii și a organizat planul de luptă împotriva invadatorilor străini din anii Revoluției franceze ; supranumit „organizatorul victoriei".

[2] *Jean Baptiste Kléber* (1753—1800), cunoscut general din timpul Revoluției din Franța. Comandant al armatei franceze din 3 sept. (1799). Asasinat de un mameluc fanatic.

Am luat nişte fîşii de pînză pe care am scris cu o surcică muiată în cerneală : „Trăiască pacea !“ şi le-am purtat pe străzile Parisului.

Trecătorii s-au repezit la noi.

Printre cei care s-au năpustit asupra noastră erau şi poliţişti, dar n-au avut nevoie să dea semnalul. Le era de ajuns să se ia după furia publică şi să aleagă din grămadă pe cei pe care-i cunoşteau de pe la comploturi, de pe la întruniri, din ziua manifestaţiei Baudin sau de la înmormîntarea lui Victor Noir. Cum ocheau pe cîte unul, bastonul cu plumb şi măciuca intrau în joc. Bauer era să fie ucis, altul era cît pe ce să fie aruncat în canal.

Uneori m-apucă nişte căinţi mişele, nişte mustrări de cuget ticăloase.

Da, mi se umple cîteodată inima de păreri de rău după tinereţea mea jertfită, după viaţa mea de mizerie, după mîndria mea călcată în picioare, după viitorul meu irosit pentru o mulţime care mi se păruse că are un suflet şi căreia o dată şi o dată voiam să-i hărăzesc puterile mele adunate cu atîta chin.

Şi acuma iată că mulţimea asta se ia după soldaţi. Merge în pas cu regimentele, aclamă pe nişte colonei ai căror epoleţi mai sînt şi-acum pătaţi de sîngele din decembrie — şi strigă „La moarte !“ împotriva noastră, a celor care vrem să astupăm cu scamă trîmbiţele.

O ! asta e cea mai mare deziluzie a vieţii mele !

În mijlocul tuturor decepţiilor mele păstrasem totuşi speranţa că piaţa publică mă va răzbuna

cîndva... Pe piaţa asta publică am mîncat o stîlceală cumplită ; mi-s şalele frînte şi inima grea !
Dacă mîine vreo corabie ar vrea să mă ia şi să mă ducă la capătul lumii, aş pleca — dezertor din pricina scîrbei, răzvrătit pe vecie !

Bine, dar n-auzi *Marsilieza* ?
Mă umple de scîrbă *Marsilieza* voastră deacuma ! A ajuns un imn de stat. Ea nu mai duce la luptă voluntari, mînă doar nişte turme. Nu-i zvonul de clopote al entuziasmului adevărat, e dangătul talangei la gîtul vitelor.
Ce cocoş veşteşte cu strigătul lui limpede plecarea regimentelor pe front ? Ce gînd freamătă în faldurile steagurilor ? În 1793 baionetele au răsărit din pămînt cu o idee în vîrf — ca un colţuc de pîine !

Le jour de gloire est arrivé ! ! ! [1]

Da, o să vedeţi voi !

Piaţa Palais Bourbon

Sîntem în faţa Palatului Camerei, tustrei, Theisz, Avrial şi cu mine, în ziua cînd se declară războiul.
E soare. Sosesc femei frumoase cu rochii deschise şi flori la corsaj.
Ministrul de război sau altcareva vine, foarte ferchеş, într-o trăsură nouă trasă de nişte cai cu zăbale de argint.
Ai zice că-i o sindrofie aristocratică, o ceremonie de gală, un *Te Deum* la Nôtre-Dame ; în

[1] Ziua gloriei a sosit — vers din Marsilieza (n.t.).

aer plutește un parfum de pudră fină și de gardenie.

Nimic nu arată tulburarea și grija care ar trebui să ne frămînte inimile atunci cînd se dă de știre că patria va scoate sabia.

Urale ! Strigăte !...

Sorțul a fost tras. Au trecut Rubiconul !

6 seara

Ne-am întors la Tuileries, tăcuți, deznădăjduiți. Mi se urcase sîngele la cap și era cît pe ce să-mi năpădească creierul. Dar n-a fost așa ; sîngele acesta pe care-l datoresc Franței mi-a țîșnit pe nas. Vai ! Fur țara risipind sîngele acesta care curge mereu și nu se mai oprește !

Nasul, bărbia, degetele mi-s roșii, batista parcă ar fi slujit la o amputare și trecătorii care se întorc entuziaști de la Palatul Burbon se feresc de mine cu scîrbă. Tot ei însă au aplaudat adineauri votul prin care națiunea e condamnată să sîngereze prin toți porii.

Nasul meu ca o pătlăgică roșie îi supără... Turmă de nebuni ! Carne de tun !

— Ar trebui să-și ascundă mîinile ! zice o mutră scîrbită, un bărbos care adineauri striga cît îl ținea gura.

M-am spălat în bazinul parcului.

Au sărit deodată mamele.

— Ce-i asta ? Sperie lebedele și copiii ! au spus ele, chemîndu-și plozii, dintre care cîțiva erau îmbrăcați în costum de zuav.

Mare zarvă printre ziarişti. Toţi vor să plece pe front.

S-a organizat un batalion de infirmieri. Cei care au fost chiar numai o zi studenţi în medicină, care mai au vreun carnet de student în buzunarele lor de boemi, se duc să se înscrie la un soi de doctor filantrop. A inventat un costum negru, ca de turist în doliu, aşa că toţi cei care se înrolează parcă-s nişte pastori sau nişte ciocli.

I-am văzut ieşind chiar acum din Palatul Industriei. Sergentul care merge în frunte este secretarul de redacţie al *Marsiliezei* — acela care în ziua cînd a fost asasinat Victor Noir ne-a dat bani dar nu ne-a dat pistoale — un băiat de treabă, bătăios ca un păun care îşi răsfiră în chip de coadă harnaşamentul pe care-l poartă în spate.

În echipele acestea de infirmieri care au pornit cu stîngul spre cîmpul de luptă, sînt mulţi devotaţi şi sinceri, dar sînt şi mulţi romantici şi cabotini.

Parcurile şi scuarurile sînt pline de oameni îmbrăcaţi jumătate civil, jumătate milităreşte, care fac instrucţie, aleargă, bat talpa, se aliniază în careu, se aşază în cerc...

— Păstraţi intervalul ! Coatele lipite !... Numărul nouă, păstrează alinierea ! Stîng, drept ! Stîng, drept ! Stîngu' !

Toţi îşi lipesc coatele şi numărul nouă îşi suge burta. Stîng, drept ! Stîng, drept !

Ei, şi ce-i cu asta ?

Credeţi voi că mai păstraţi intervalul, că mai mînuiţi baioneta în ritmul ăsta de metronom atunci cînd vă treziţi, pe neaşteptate, în plin cîmp sau în vreun cimitir, în faţa duşmanului ?

În fiecare zi, detaşamente iau drumul gării ; dar e mai mult o gloată care se împrăştie decît nişte regimente care defilează ! Merg alandala şi din raniţe ies gîturi de sticle.

Şi strîngerea de inimă pe care o simt îmi spune că înfrîngerea merge şi ea călare în spatele cavaleriştilor şi nu văd nici un semn bun în toate bidoanele şi oalele pe care infanteriştii le duc în spinare.

Umblă parcă s-ar duce să pregătească ciorba... Tare mă tem că în ciorba asta are să plouă cu obuze tocmai cînd or curăţi cartofii şi ceapa.

Au să le dea lacrimile de ceapa asta !

Nimeni nu m-ascultă.

La fel ca în decembrie, cînd preziceam prăbuşirea.

Toţi îmi spuneau atunci că n-aveam dreptul să descurajez pe cei care voiau să se lupte.

Acuma îmi spun : „Eşti un ticălos fiindcă vorbeşti de rău patria !"

Mai-mai să mă aresteze ca trădător !

Piaţa Vêndome

Chiar m-au arestat !

M-au înhăţat în fruntea unui grup de oameni, care ca şi mine prevăd înfrîngerea, nu se lasă în-

șelați de false victorii și care strigau : „Jos Olivier !“

Mă întîlniseră în drum și cum știau cine sînt mă puseseră în frunte. Mare cinste, dar și bătaie după aceea ! Am avut de toate, și picioare în spate și lovituri în coastă cu mînerul sabiei... să-ți piară pofta, răzvrătitule !

A fost nevoie de zece inși, au trebuit ca să mă ia pe sus și să mă ducă la statul-major al gărzii naționale.

Pe drum, lumea urla :

— E spion !

Și pentru că eu răspundeam : „Sînteți niște nătărăi !“, cîteva baionete burgheze s-au luat la întrecere care să mă străpungă mai întîi, noroc că un locotenent care comanda postul m-a smuls din ghearele lor.

Mă cunoaște, a văzut caricatura mea în chip de cîine cu o tinichea de coadă.

— Ce ! dumneata ești ?... Păi, eu te cunosc domnule, ești un om strașnic ! Era cît pe ce să te ciopîrțească ! Nu le-a mers ! Dar să știi că te poți alege din asta cu deportarea ! Da, da !

Are dreptate. A venit ordin de la Ministerul de Justiție să fiu dat pe mîna poliției.

Patru agenți m-au încadrat cu siluetele lor negre și am plecat.

Ni s-aud pașii în tăcerea nopții. Noctambulii se apropie și se uită.

Popas la comisariat. Interogator, percheziție corporală, arest.

O ștafetă aduce, în galop, o depeșă în care-i vorba de mine.

Transferat la Prefectură.

M-am prăbușit pe un pat de campanie, între un cerșetor ciung care-și împrospătează rănile cu buruieni și un om tînăr cu o față distinsă dar grozav de speriată și care, văzîndu-mă mai binișor îmbrăcat, se ghemuiește lîngă mine și-mi spune, printre dinți, gîfîit :

— Eu sînt sculptor... Mi-a rămas neudată argila... Și nici motanului nu i-am dat de mîncare. Tocmai mă duceam să-i cumpăr niște bojoci... și m-au luat cu niște republicani.

I se taie răsuflarea. Apoi mă întreabă, de-abia vorbind :

— Și dumneata ?

— Eu nu m-am dus să cumpăr bojoci... Eu n-am motan, am convingeri.

— Cum te cheamă ?

— Vingtras.

— Vai de mine !

Se dă repede mai încolo, își încheie paltonul și își bagă capul în guler ca un struț.

Îl scoate totuși după cîteva clipe și-mi spune la ureche cu tremur în glas :

— Cînd au să vină gardienii, să te faci că nu mă cunoști, te rog !

— Da, da, n-ai nici o grijă ! Noapte bună. Ei, ciungule, mai strînge-te nițel !

S-a făcut ziuă. Artistul — ți-i milă să te uiți la el.

Interogatoriul începe cu dînsul.

— N-am făcut nimic... Tocmai ieşisem să cumpăr nişte bojoci pentru motan... Eu sînt sculptor... Mi-a rămas argila neudată... Daţi-mi drumul !... Eu sînt pentru regim...

— Pentru sau contra, totuna-i ! Luaţi-l !

Eu sînt muşteriu vechi.

Gardianul a ghicit ce-i cu mine şi în drum spre celulă vorbeşte :

— Ai mai fost pe-aici ?... Am văzut eu imediat ! Cu Blanqui ? Delescluze ? Mégy ?... I-am cunoscut pe toţi... Obişnuieşti ?

Şi-mi întinde tabachera.

Mi-au dat drumul în curte să mai răsuflu puţin — între patru ziduri, dar sub cerul liber. Cu zarva care e pretutindeni, temnicierii acuma au treabă aiurea şi prizonierii sînt lăsaţi să se plimbe cîteva clipe singuri.

Cineva s-apropie de mine şi-mi pune uşurel mîna pe umăr... om este sau spectru, strigoi ?

— Nu mă mai cunoşti ?

Parcă am mai văzut undeva redingota asta ponosită, care a luat o înfăţişare de sac gol.

— Eu sînt sculptor...

— A, da, ştiu... argila... motanul... bojocii.

— Ce crezi oare că au de gînd să facă cu noi ?

— Au să ne împuşte.

— Să ne împuşte !... Şi doar aveam şi eu ceva în cap.

— Ce anume ?

— Nu ţi-am spus cum mă cheamă ?

— ?...

— Francia.

Francia ! A, asta-i chiar bună ! Lui i s-a dat să facă statuia Republicii războinice — cu spada scoasă !

Aştept să mă cheme la interogator. Aştept mereu, cu îngrijorare.

Un gardian mi-a spus că ieri a fost în faţa Camerei o manifestaţie furtunoasă. Azi după-amiază zice că are să mai fie una, cu Rochefort în frunte ; au să se ducă să-l ia de la închisoarea Sainte-Pélagie.

La interogatoriu.

— Sînteţi acuzat de aţîţare la război civil.

Dau să vorbesc.

Magistratul mă opreşte cu privirea şi cu gestul.

— De cînd sînteţi aici s-au abătut nenorociri mari asupra Franţei. Ţara are nevoie acum de toţi fiii săi. Chiar ofiţerul care a dat ordin să fiţi arestat a cerut să vi se deschidă porţile închisorii. Sînteţi liber.

Vocea i-a tremurat cînd a vorbit de „marile nenorociri“.

Am ieşit de la Prefectură mai trist decît am intrat.

M-am dus repede să văd afişele. Placardele acestea albe întinse pe ziduri m-au înspăimîntat, parc-ar fi fost obrazul palid al patriei.

Ce să fie ?

Mărturisește că ai fost, de fapt mai mult necăjit decît mulțumit cînd ai aflat că împăratul a avut un triumf. Ai suferit cînd ai crezut că victoria e adevărată — aproape tot atît cît a suferit Naquet, ghebosul, care plîngea de ciudă din pricina asta !

Și iată că acum ți se împăienjenesc ochii și te podidesc lacrimile.

Două zile am stat așa cu ochii și cu inima în știrile de pe front, trăgînd cu urechea la ecoul de departe al tunului și la vuietele străzii.

Nimic nu se mișcă !

XVII

Zece dimineața. Bate cineva.

— Intră.

Am în fața mea un găligan cu o față palidă, năpădită toată de o barbă neagră și stufoasă, cu niște ochelari de student german și o pălărie de bandit calabrez.

— Nu mă mai cunoașteți ?

— Mărturisesc că nu.

— Brideau... unul din elevii dumneavoastră de la Caen.

A ! da, îmi aduc aminte ! aveam un băiat pe care-l chema așa în clasa pe care am sfătuit-o să nu învețe nimic, cînd cu numirea mea provizorie la catedra de retorică.

— Ce-ai făcut pînă acuma ?

— Am crăpat de foame. După ce mi-am luat bacalaureatul, am vrut să fac dreptul. Tata a putut să-mi plătească taxa pe trei semestre : mai mult nu. Tata e notar la țară ; credeam că-i mai bogat, dar mi-a mărturisit cu lacrimi în ochi, săracul, că abia are cu ce trăi. Cum fusesem un elev bun, am căutat să intru în vreo școală particulară.

Mi-a fost cu neputință! Cei care au învățat la Paris mai cunosc pe unul, pe altul, foștii lor profesori îi protejează, dar unul care vine din provincie și vrea să capete ceva la Paris mai bine să se arunce-n gîrlă! Eu am fost mai curajos... M-am făcut lucrător, lucrător gravor. N-am ajuns să fiu prea iscusit în meserie dar tot am izbutit cu dalta mea neîndemînatică să-mi cîștig de bine, de rău, existența... De cîte ori nu m-am gîndit la dumneavoastră, la ce spuneați despre educația universitară! Pe vremea aceea credeam că glumiți! O, ce bine ar fi fost dacă vă ascultam!... Dar nu despre asta e vorba! N-am venit ca să mă tîngui și să vă istorisesc viața mea. Eu, de trei ani fac parte dintr-o secție blanquistă. Să știți că *secțiile vor porni!*

L-am apucat de mînă.

— Vor porni, zici?... Nu-mi mai spune nimic; păstrează-ți secretul! Nu vreau să am partea mea de răspundere într-o încercare care va da greș și al cărui unic rezultat va fi că o mulțime de oameni cumsecade au să înfunde închisorile.

— Eu îndeplinesc o însărcinare care mi s-a dat. Ieri a fost vorba de cei care vor ciuli urechile, dacă vor auzi o împușcătură pe undeva. Numele dumneavoastră a venit printre cele dintîi pe buzele lui Blanqui. Vă cunoaște de la niște tovarăși. Mi-a spus să vin să vă dau de veste... Veți face cum vreți. Știu că nu vă poate duce nimeni acolo unde nu vreți să mergeți. Totuși, veniți azi după-amiază pe la două în fața cazărmii din La Villette și veți vedea cum începe răscoala.

Am venit.

Au venit şi ei, n-am ce spune! Îi numeri pe degete. Brideau, Eudes care îmi face semn din cap şi căruia îi răspund clipind din ochi, un băiat oacheş cu caschetă şi ochelari şi un bătrîn cu un cap lunguieţ şi faţă blajină, o leacă aplecat din spate — şi încă unul.

Blanqui e lîngă scamator.

Cîteva bătăi de tobă.

— Doamnelor şi domnilor, poftiţi praf de scărpinat! Dacă sînteţi cumva poftiţi la soţia unui ministru, luaţi şi puţin praf de-acesta şi presăraţi-l...

Şi saltimbancul îi dă înainte cu şmecheriile lui întorcîndu-se din cînd în cînd la tobă şi mai trăgîndu-i o răpăială.

Oare pe darabana asta de bîlci aveţi de gînd să sunaţi plecarea la atac, Brideau?

— A! de mult avem noi o răfuială împreună, cetăţene Vingtras! Acum te-am prins... şi nu te mai las.

Întîmplarea m-a făcut să mă întîlnesc nas în nas cu un mecanic din cartier, cu care ne-am luat la harţă de cîteva ori. El e comunist, eu nu sînt.

Nu-i chip să scapi de dînsul. Mă ia de braţ şi facem o bucată de drum împreună.

Vrea să mă convingă; eu îi răspund. Dar sînt cu mintea în altă parte. Fără să vreau, ascult dacă adierea călduţă care trece peste capetele noastre n-aduce cumva vreun zgomot de împuşcături şi în clipa cînd mecanicul mă întreabă ce obiecţii am

de făcut împotriva proprietății colective eu mă gîndesc la Brideau, la Eudes și la Blanqui...

De ce oare nu se mai aude darabana scamatorului ?

— Mărturisește că aici nu mai ai ce spune ! zice mecanicul ciocnind vesel paharul lui de-al meu. Hei, dacă am ajunge noi la putere !

Puterea ! În clipa asta, acolo lîngă toba saltimbancului, șase inși vor să pună mîna pe ea !

Dar nu spun asta tovarășului ; nu-mi iau acest drept.

Mă mulțumesc să-l întreb dacă crede că o mișcare începută de niște oameni hotărîți, ar putea să mîne poporul împotriva Imperiului.

Ia un chibrit și-l freacă încet de pantaloni.

— Uite, numai atîta să faci și toată țara ar lua foc. Numai atîta !

— Crezi ?

Și, totuși dacă ar fi fost ceva am fi aflat... dar pînă acuma nimic !

Cu siguranță că au fost luați pe sus cu mulțimea fără să aibă timp să zică nici pîs, în clipa cînd scamatorul lucra mai grozav ; acuma agenții or fi cercetînd la poliție pe cei suspecți.

Ceasurile patru

Nici o veste, nici un zvon !

Lucrătorii îmbrăcați de sărbătoare își plimbă consoartele, care s-au gătit și ele ; surorile mai mari își duc de mînă frățiorii pe la dughenele cu poze și zaharicale. Vezi flori în mîini bătăto-

rite şi o dorinţă de odihnă pe toate aceste chipuri de muncitori.

Proastă zi duminica pentru răscoală !

Oamenii nu vor să-şi murdărească hainele de sărbătoare, unii şi-au pus un ban deoparte pentru un chefuleţ, alţii se gîndesc că numai după-amiaza asta o au şi ei ca să stea cu ai lor, să se întîlnească cu rudele şi cu prietenii.

Nu trebuie să chemi lumea la răzvrătire în zilele cînd nevoiaşii se îmbracă şi ei mai bine, după ce o săptămînă întreagă în locuinţele lor întunecoase s-au tot gîndit cum au să petreacă duminica la iarbă verde.

La o masă de la restaurantul Duval, unde m-am aşezat, vine şi poetul Gustave Regnard, pletosul ; îmi spune că vreo treizeci de indivizi s-au năpustit asupra cazărmii pompierilor din La Villette şi au tras în vardişti.

Se pare că au omorît cîţiva.

— Nişte criminali ! spune Mathieu.

— Nişte proşti, spune Regnard care e blanquist şi care ar fi trebuit să fie şi el acolo.

Proşti ! Criminali ! oamenii aceştia vrednici şi viteji !...

Vom mai vorbi noi de asta.

Din pricina unei imprudenţe, Eudes şi Brideau au fost arestaţi.

Curtea marţială. Verdictul : moartea.

Cum să-i scăpăm ?

Poate că o scrisoare din partea unui om populа
şi glorios ar avea greutate în faţa opiniei public
Tot ne gîndim cine ar putea să scrie şi să iscă
lească această scrisoare supremă.
E o scrisoare greu de făcut.
Condamnaţii au spus că vor respinge orice cerer
de graţiere către Imperiu şi nici noi nu vrem s
săvîrşim o slăbiciune în numele lor — nici chia
ca să-i scăpăm.
Convinşii aceştia sînt cumpliţi.
Ne gîndim însă că dacă vreunul mare de to
aşa cum e Michelet de exemplu, ar vorbi, glasu
lui ar putea să fie auzit... şi poate şi ascultat.

Ne-am dus la el : Rogeard, Humbert, Regnarc
eu şi alţi cîţiva.
Ni s-a arătat aşa cum este : solemn şi feminin
elocvent şi ciudat.
A primit îndată propunerea, aşa că acuma n
mai rămîne decît să vedem cui să trimitem aceast
scrisoare care nu trebuie să semene cu o suplic
şi care are drept scop, totuşi, să înăbuşe condam
narea la moarte.
— *Către conducătorii Apărării !* am propus eu
— Da, da, foarte bine !

Dar spunînd asta se ridică, trece în odaia de ală-
turi şi ne lasă o clipă singuri.
Apoi se întoarce şi îşi ia din nou locul la mas
la care şedem, tăcuţi şi emoţionaţi.
— Domnule Vingtras, îmi spune el cu tonu
cuiva care aduce un oracol, doamna Michelet e
de părerea dumneavoastră.
Şi începe să scrie scrisoarea.

Blanqui nu-i place și, de la cele dintîi cuvinte pe care le scrie, aruncă asupra lui răspunderea atacului și a condamnării.

— Tovarășii noștri, spune unul din noi, nu vor consimți să-și tăgăduiască șeful, nici chiar dacă cu asta ar scăpa de la moarte.

Strînge din buze, face hm ! și iar dispare cîteva clipe ; dar nu stă mult și cînd se întoarce spune ca și adineauri :

— Hotărît, femeile sînt de partea dumneavoastră, domnilor ; doamna Michelet înțelege obiecțiunea dumneavoastră și o aprobă. Să ștergem fraza asta.

În sfîrșit, cînd s-a isprăvit totul, se duce să-și mai întrebe o dată sfătuitoarea iar noi zîmbim, dar cu o lacrimă de duioșie în ochi.

S-a dus să vadă ce spune inima aceleia care e tovarășa vieții lui și soața ideilor lui. Inima ei a vorbit așa cum vorbește și inima noastră, în folosul prietenilor noștri pentru salvarea și pentru onoarea lor.

Michelet se plimbă de colo pînă colo prin odaie.

— N-au să îndrăznească să-i omoare, nu cred, e prea frumos afară !... Pe-o vreme așa de frumoasă, iarba împroșcată de sînge ar fi un lucru prea urît... burghezului nu-i place să mănînce pe o iarbă care miroase a cadavru. Au să fie de părerea noastră, aveți să vedeți. În orice caz, sînt sigur că n-au să facă o execuție duminica !

Apelul se isprăvește cam cu aceste cuvinte :

„Dumnezeu care privește națiunile“.

Dumnezeu !... asta, nouă ateilor nu ne prea place ; strîmbăm din nas și nu mai scoatem o vorbă.

Michelet se uită la noi, apoi dă din umeri ș
spune :

— Știu, știu... Dar face impresie bună !

Ne-am dus cu scrisoarea pe la ziare. Ba chia
ne-am ciorovăit care s-o ia la el.

Dar acuma, altă învățătură ! Ce bine am făcu
eu că nu m-am băgat în nici o clică, în nici o bi
sericuță, în nici un clan și în nici un complot !

În blanquism sînt, pare-se, două curente și fie
care sectă acuma tăgăduiește celeilalte dreptul de-
scăpa pe condamnați.

Aceștia ar fi executați dacă ne-am lua dup
cutare sau cutare grup, care nu vrea să porneasc
la dezarmarea plutonului de execuție decît num
dacă va fi lăsat să lucreze singur.

Independenții de felul meu au izbutit din fe
ricire să-și impună părerea și ne-am dus pe l
toate ziarele cu scrisoarea.

La *Débats*, un ins care răspunde la numele d
Maxime du Camp a dat din cap supărat cînd i-am
spus despre ce e vorba. Acesta e hapsîn de to
cu cei năpăstuiți !

Aproape pretutindeni, scrisoarea a fost socotită
drept un articol bine făcut și a fost publicată ca
atare dar fără un rînd de simpatie sau de milă
din partea gazetei.

Ne-am dus și la deputații Parisului pe care i-am
găsit cu mare greutate și care s-au mărginit doar
la vagi făgăduieli, unii mai rostind și cîte-o vorbă
lașă pe care nici nu i-am mai lăsat s-o spună pînă
la sfîrșit.

Gambetta tună şi fulgeră împotriva condamnaţilor şi chiar a cerut de la tribună să fie executaţi ca nişte complici ai duşmanului !

A ! ticălosul ! ştie mai bine decît oricine că cei care au făcut asta, sînt oameni de ispravă ! Dar oamenii de ispravă nu-i plac ; sînt o ameninţare pentru viitor.

Cine ştie dacă nu va fi de pescuit vreo dictatură în sîngele tulbure al înfrîngerii ! Ar fi bine deci dacă soldaţii Imperiului l-ar descotorosi de-aceşti nesupuşi.

Şi colegii lui Gambetta şovăie, pentru că puterea lui asupra lor e mare. Totuşi, nu ne-au închis uşa în nas fiindcă zorile se întunecă şi ei nu vor, cît va ţine vijelia care poate să izbucnească chiar şi mîine, să-şi poarte refuzul cusut de eşarfă, ca lanterna agăţată în puterea nopţii de pieptul ducelui d'Enghien, pentru ca soldaţii să-l poată ochi bine şi să-l împuşte.

XVIII

3 septembrie 1870.
Veşti de la Sedan.

Ne-am strîns cîţiva şi am urcat scările ziarelor de opoziţie burgheză, unde au fost deja zilele acestea conciliabule la care n-au luat parte răzvrătiţi ca mine.

Eu sînt prieten numai cu revoluţionarii băieţi de treabă. Nu sînt prieten cu cei care fac pe pontifii, de-ale căror dogme mi-am bătut joc şi care nu-mi iartă articolul meu despre cei cinci.

Azi însă, delegaţii îşi iau dreptul să dea buzna pe toate uşile cu firme liberale.

De altminteri, disidenţele se şterg în faţa gravităţii evenimentelor, şi chiar şi cei care au fost socotiţi drept zurbagii sînt căutaţi acum de către doctrinarii care umblă după oameni de acţiune.

Zurbagiii sînt buni în fruntea regimentelor care şovăie. Tocmai nedisciplinaţii sînt buni, în asemenea prilejuri, să propovăduiască disciplina.

Aşadar, se vor sluji de ei ; şi după aceea îi vor da la o parte, atunci cînd vor smulge soldaţilor puştile sau îi vor convinge să le întoarcă cu ţeava în jos.

A ! ştiu eu ce ne aşteaptă !

Deocamdată în acest talmeş-balmeş, se împacă unii cu alţii, îşi strîng mîinile, se salută larg cu pălăria, la vestea despre revoluţia care stă să izbucnească sau cînd e vorba să se redacteze vreun protest.

Cuvîntul de ordine a fost dat.

„La unsprezece, întîlnire la cafeneaua Garin, în partea rezervată doamnelor — sst ! asta-i ca să nu ne dea de urmă poliţia !" E vorba să aflăm acolo o proclamaţie republicană. La miezul nopţii va fi tipărită şi fiecare va lua cu el cîteva exemplare... ca să le lipească pe ziduri.

Asta tot şoptesc iniţiaţii de la ziarele iacobine şi iată ce mă face să-mi iau tălpăşiţa.

Duceţi-vă pîrlii !

Eu mă scufund în mulţime ; unde-i lupta mai mare, unde-i gloata fără nume şi vitejia fără şefi.

Zece seara

În apropiere de Gymnase, o bandă a atacat un post de poliţie.

Aceştia n-au mai aşteptat miezul nopţii. Nu ştiu că va fi o circulară de lipit pe ziduri. Ei sînt afişul viu care se va lipi singur, în faţa primejdiei, afişul pe care poliţiştii au şi încercat să-l rupă cu săbiile şi care a fost timbrat chiar acum cu gloanţe.

A început focul.

Au tras în Pilhes ; şi el a răspuns. Lovitură pen-

tru lovitură. Au ucis unul de-ai noştri. El a ucis unul de-ai lor.

Bun !

Dau fuga într-acolo, dar un val de popor mă copleşeşte şi mă ia pe sus către Palatul Bourbon.

Este vreun ilustru în frunte ? Nici unul !

De altfel, nu prea vezi mare lucru în fluxul şi refluxul mulţimii ; mişcări întîmplătoare strică şi amestecă rîndurile, aşa cum fluxul rostogoleşte şi învălmăşeşte pietricelele pe nisipul plajei.

Mă întîlnesc cu cîţiva cunoscuţi.

— Nu te-ai dus la conferinţa deputaţilor, Vingtras ?

— După cum vedeţi, nu ! N-am nevoie de părerea lor şi nici de permisiunea lor ca să strig : „Trăiască Republica, jos Napoleon !"

— Ssst ! Sst ! Nu te răzvrăti !

— Să nu mă răzvrătesc ?... apoi eu tocmai să mă răzvrătesc vreau !

— Uite ce este : deputaţii au să ne întîmpine pe treptele Palatului Camerei şi au să ne dea cuvîntul de ordine. Pînă atunci, nici o vorbă !

Mereu vechea poveste : aşteptaţi cuvîntul de ordine ! Asta înseamnă să baţi apa în piuă !

Dar ce cred ei, toţi aceştia din preajma mea, că dacă n-au să spuie nimic, armata sau poliţia are să-i cruţe ? Pot să tacă chitic şi tot vor mînca bătaie, dacă guvernul se simte încă destul de tare ca să-şi îngăduie asta.

Să urli „Trăiască Republica" înseamnă, tovarăşi, să-ţi scapi pielea ! Cînd o răscoală are un cuvînt

de ordine, un steag care a văzut focul, atunci merge sigur pe calea izbînzii. Ori de cîte ori puștile se găsesc în fața unei idei, ele tremură în mîinile soldaților, pentru că aceștia văd cum ofițerii șovăie înainte de a ridica sabia ca să dea comanda măcelului.

Asta din pricină că purtătorii de epoleți simt că istoria e cu ochii la ei.

Unu după miezul nopții

M-am oprit în Piața Concordiei, lîngă un grup care propovăduiește în gura mare răzvrătirea.

Ce-or fi făcut ceilalți ? Au ajuns la Cameră, s-au întîlnit cu delegații ? Habar n-am.

Fapt este însă că mulțimea se îmbucătățește și se fărîmițează.

Șarpele se zvîrcolește în beznă. Oboseala îl taie în bucăți, care mai tresar încă. Două sau trei sîngerează ; pe ici, pe colo sînt și răniți, oameni de curaj care au atacat izolați pînă a nu se face noapte, cînd poliția mai îndrăznea încă să iasă și să tragă.

Noaptea e răcoroasă și liniștea coboară din văzduhul molcom.

4 septembrie 1870.
Nouă seara

De șase ceasuri sîntem în Republică ; într-o Republică a păcii și a unirii. Eu am vrut să-i spun „socială" și mi-am scos pălăria, dar cei dimprejur mi-au înfundat-o iar în cap și mi-au închis gura.

— Nu încă !... Deocamdată numai Republică și atît... Încet-încet, pasărea își face cuibul. *Chi va piano va sano* [1]... Trebuie să te gîndești că dușmanul e aproape, că ne văd prusacii...

Fie și așa ! Dar nu știu de ce am impresia că de cînd sînt pe lume, tot aștept și aștept degeaba.

Va să zică sîntem în Republică ? Ia te uită !

Totuși, cînd am vrut să intru la Hôtel de Ville [2] santinelele m-au lovit peste picioare cu patul puștii, iar cînd am spus cine sînt, un ofițer a strigat :

— Nu-l lăsați să intre. Știți ce a spus ? Că „guvernul ăsta de carton trebuie aruncat la gunoi și că trebuie proclamată Revoluția" !

Oi fi spus eu asta ?... Poate. Dar oricum, nu cu vorbele acestea !

Nu sînt eu omul care să se urce pe un scaun și să spuie pst ! pst ! Republicii sociale, ca să vină mai repede. Bineînțeles, dacă aș fi zărit-o pe undeva nu m-aș fi dat înapoi și i-aș fi dat ajutor ca să zvîrle pe geam toată deputățăria asta — dar nici nu m-aș fi împotrivit, dacă ar fi fost vorba să li se întindă pe jos saltele ca să nu se lovească prea tare.

În unele locuri, lumea i-a cam dat în tărbacă pe polițiști. Cîțiva burghezi, cu mutre de oameni foarte cumsecade, spuneau cu un ton foarte liniștit că trebuie aruncați în Sena. Lucrătorii însă nu

[1] Cine merge încet, merge bine (it.) (n. t.)
[2] Primăria Parisului (n. t.).

erau aşa de aspri şi era destul să le spui că poliţiştii or fi avînd şi ei nevastă şi copii şi îndată le dădeau drumul.

Am dat ajutor şi eu — fără să mă ostenesc prea tare — la scăparea a doi ofiţeri de poliţie în uniformă nouă şi care scuturîndu-se de praf şi îndreptîndu-şi frizura, mi-au spus că ei întotdeauna au fost republicani şi foarte *înaintaţi*.

— Mai înaintaţi poate chiar decît dumneavoastră !

Eu înaintat ?... Deocamdată nu prea sînt. Mi-am pierdut pălăria în învălmăşeală şi mi-am pierdut şi glasul tot răcnind „Jos Imperiul !"

Mi-am ros plămînii, sînt vlăguit, abia mai pot să umblu şi să vorbesc şi sînt tot aşa de ostenit în seara acestei zile de triumf, cum am fost acum nouăsprezece ani în ziua înfrîngerii.

Tot aşa de răguşit şi de stors, tot aşa de ameninţat şi de lovit cu patul puştii peste picioare — şi atunci cînd Republica renaşte şi atunci cînd e sugrumată !

Dar de ce să mă plîng ? Deputaţii Parisului nu sînt ei acum la Hôtel de Ville ?... după ce, bineînţeles, erau cît pe ce să zădărnicească toată mişcarea !

Cel mai laş a fost Gambetta. A trebuit să-l cheme Jules Favre şi nici chiar atunci n-a venit imediat. Danton de mucava ce este !

În sfîrşit, s-a hotărît şi s-au urcat cu toţii claie-grămadă în nişte birji şi pe drum şi-au împărţit rolurile. Cel care stătea pe capră, lîngă birjar, s-a păcălit : i-au lăsat numai ciurucurile.

Pe drum, un om a vrut să atace birjele. Mulțimea s-a repezit la el :

— Jos bonapartistul !

— Sînt chelner, a spus el ; la doi din ăștia din birjă le-am dat țigări pe datorie și le-am împrumutat și bani.

Lumea a rîs. Totuși, în cortegiu, vreo cîțiva tipi cu mutre de belferi spuneau că chelnerul insulta guvernul și voiau să-l ia la scărmăneală.

Chelnerul a ripostat :

— Dacă nu-mi plătesc datoria, măcar să-mi deie și mie o slujbă !

Slujba ai s-o ai, dar du-te mai repede și ți-o ia în primire ! Acuma toți dau năvală ; a început galopul poftelor și al ambițiilor.

Iar poporul, săracul, îi ajută să se cocoațe pe toți politicienii ăștia, care din decembrie 1851 tot așteptau prilejul cînd să intre iar în slujbe grase și să-și capete din nou lefurile și rangurile.

Se rățoiesc în sala cea mare a primăriei, ies la fereastră ca să-i vadă lumea și izbesc cu vorba și cu pumnul în Imperiul care s-a prăbușit, așa cum face Vasilache cu polițaiul la sfîrșitul piesei.

Și cîinele credincios latră în cinstea lor și habar n-are nenorocitul că domnii aceștia chiar de pe acum se gîndesc cum să scape de el, că cuvintele lor sînt numai niște prăjituri cu miere în care este otravă, că ei numai asta vor — să-i rupă picioarele și să-i taie colții. Azi se poartă bine cu el ca să-i apere și să-i sprijine ; mîine au să-i spună că-i turbat ca să aibă un motiv să-l omoare.

— Nu vrem proscrişi printre noi! a zbierat Gambetta cînd cineva a pomenit de Pyat.

Tot el însă l-a propus pe Rochefort, care nu are un trecut social şi al cărui nume înseamnă război numai împotriva lui Bonaparte şi nu încă război burgheziei.

Au planul lor. Au să-l ia pe Rochefort între ei şi au să-l anihileze, au să-l compromită dacă vor putea, şi după aceea au să-l arunce din nou, despuiat de popularitatea lui, în braţele mulţimii.

Deocamdată, popularitatea asta îi va apăra pe ei.

— Rochefort! Rochefort!!!

Nu de alta, dar să nu vie cumva ca duşman!

S-au deschis porţile închisorii Sainte-Pélagie şi cei care ieri erau prizonieri merg azi pe bulevard cu cocarde roşii pe piept în frunte cu redactorul *Lanternei*.

Trec cu toţii însoţiţi de urale şi intră sub boltă.

S-a isprăvit, Rochefort e ostaticul lor! De-alde Gambetta şi de-alde Ferry au să-l înfăşure în drapelul tricolor şi au să-l înăbuşe.

5 septembrie

Toată averea mea e un franc, astăzi, 5 septembrie 1870, în ziua a II-a a Republicii.

Ranvier, Oudet, Mallet au tustrei un franc şi cincizeci.

Sîntem în faţa primăriei; toţi am venit aici din instinct, fără să ne fi vorbit între noi.

În ploaie, cîţiva refractari ca şi mine şi cîţiva meşteşugari ca şi tovarăşii mei, umblă încoace şi încolo, se caută unii pe alţii, se întîlnesc şi vor-

besc de patria socială care numai ea poate să salveze patria clasică.

Sîntem uzi pînă la piele. Mai ales lui Ranvier i-i frig pentru că i-s botinele sparte, îi intră apă şi îi îngheaţă picioarele.

Şi tuşeşte !

Pe lîngă asta în ziua de trei, seara, sabia unui vardist i-a rupt pantalonii cam şubrezi. I-a cîrpit, dar degeaba : prin gaură suflă vîntul. El rîde... dar clănţăneşte.

Republica nu-i dă îmbrăcăminte tot aşa cum nu-i dă nici de mîncare. Victoria poporului înseamnă şomaj ; şi somajul înseamnă foame — şi acum ca şi mai înainte la fel !

Cum am cinat ?... Mai ştiu eu ? Cu pîine, brînză, un litru de vin de optzeci de bani, nişte salam — în picioare, la tejghea.

Confraţi ziarişti, tovarăşi de meserie, trec prin faţa birtului, căftăniţi deja cu vreo slujbă ; se duc repede la vreun restaurant bun să comande o masă straşnică pe socoteala primăriei, sau la vreun croitor militar să-şi comande un frac cu fireturi.

Îmi aruncă cîte o privire de milă, dau din cap salutîndu-mă de sus, un salut de la bogat la sărac, de la cîine gras la cîine costeliv. Şi văd cum ochii le strălucesc de bucurie că mă văd tot flămînd şi stînd alături de nişte zdrenţăroşi.

Sîntem noi oare din nou pierduţi, batjocoriţi, legaţi pe nevăzute, chiar a doua zi după proclamarea Republicii, noi care, cu vorba şi cu scrisul nostru

plin, de îndrăzneală, amenințați mereu de mizerie și de închisoare, am pregătit triumful burghezilor care acum s-au instalat aici și care fac gălăgie și ne ajută ca musca la arat, după ce noi am stat la coarnele plugului și am tras brazdă adîncă ?

Mi-au spus deja unii și alții că sînt un zurbagiu și că stîrnesc dezordine, pentru că am luat de mînecă pe unul din acești simbriași ai noului regim și l-am întrebat ce au de gînd să facă.

L-am scuturat puțin... dar la urmă tot eu am fost scuturat ! Mi s-a spus :

— Nu înseamnă că dacă sîntem în Republică, fiecare să vrea să guverneze !

Nici n-am poftă să guvernez !

XIX

6 septembrie — Blanqui

Întrunirea la zece dimineața, pe strada Halelor. Un bătrînel numai de-o. șchioapă, pierdut într-o redingotă cu gulerul prea înalt, cu mînecile prea lungi, cu pulpanele prea largi, frunzărește niște hîrtii, la o masă.

Cap vioi, față ca scrumul ; nas mare, coroiat, frînt la mijloc ; gură știrbă în care printre gingii se strecoară iute încoace și încolo un vîrf de limbă roză ca o limbă de copil ; pielea feții de culoarea cartofului.

Deasupra însă o frunte mare și niște ochi care lucesc cu niște așchii de huilă. Omul acesta e Blanqui.

Îi spun cine sînt. Îmi dă mîna.

— Voiam de mult să te cunosc. Am auzit vorbindu-se mult de dumneata. Aș vrea să stăm de vorbă pe îndelete. După ce se isprăvește aici, vino la mine. Vrei, nu ?

Îmi spune unde stă, dă din cap prietenos și întreabă pe cei dimprejur dacă au venit oamenii din La Villette.

Îndată după ședință am dat fuga la el.

Stă la un vechi deputat de cînd cu lovitura de stat; s-a ascuns aici după încăierarea din La Villette.

Intru. E cu creionul în mînă; tocmai scrie o proclamație ; mi-o citește.

E un armistițiu semnat, în numele patriei, de el și de guvernul Apărării.

Strîmb din nas.

— Nu crezi că-i bine ce fac ?

— Peste o lună veți fi la cuțite.

— Dacă vom fi, vom fi numai din vina lor !

— Atunci, măcar puneți o frază tare, care să sublinieze declarația aceasta pașnică.

— Da, poate că ai dreptate.... Dar ce să spun ?

Am luat un condei și am adăugat : „Chiar de pe acum trebuie să dăm alarma !"

— Da, e un final bun !

S-a răzgîndit însă și a spus, scărpinîndu-se la ceafă.

— Nu-i destul de simplu.

Acesta-i deci spectrul răzvrătirii, oratorul cu mănușă neagră, cel care a asmuțit o sută de mii de oameni la Champ-de-Mars și pe care documentul Taschereau a încercat să-l facă să fie socotit drept trădător.

Se zice că mănușa aceea neagră acoperea o lepră, că ochii lui erau împăienjeniți de fiere și de sînge... dar, dimpotrivă, mîna i-i curată și privirea limpede. Parcă ar fi unul care învață copiii, nu unul care bate cu biciul oceane omenești.

Şi asta e puterea lui.

Tribunii crunţi cu chip de leu, cu gît de taur, se adresează bestialităţii eroice sau barbare a mulţimii.

Blanqui, matematician rece al revoltei şi al represaliilor, parcă ţine în mîinile lui firave catastiful durerilor şi al drepturilor poporului.

Cuvintele lui nu se avîntă ca nişte păsări mari cu largi fîlfîiri de aripi peste pieţele publice care, adeseori nu vor să gîndească ci să fie legănate şi adormite de muzica pe care o cîntă fără nici un folos pentru idei, zbucium şi învălmăşeală.

Frazele lui sînt ca nişte săbii înfipte în pămînt şi a căror tulpine de oţel freamătă şi vibrează. Doar el a spus că „cine are fier are şi pîine".

Cu glas senin dă drumul la nişte vorbe tăioase care trag brazde de lumină în minţile oamenilor din popor şi brazde roşii în trupul burghezilor.

Şi tocmai pentru că e măruntel şi pare fără putere, tocmai pentru că parcă n-ar avea în el decît un firicel de viaţă, tocmai de asta omul acesta firav înfierbîntă cu răsuflarea lui scurtă mulţimile, iar ele îl ridică şi-l poartă în triumf pe umeri.

Puterea revoluţionară e în mîinile celor plăpînzi şi a celor simpli... poporul îi iubeşte ca pe nişte femei.

Şi chiar e ceva femeiesc în acest Blanqui, care, învinuit de trădare de către clasicii Revoluţiei, şi-a scos la iveală, ca să se apere, amintirile şi a spus cum şi-a lăsat casa ca să se lupte şi să fie

închis, cum soția lui pe care o adora a murit de durere — și cum o vedea totuși mereu șezînd în fața lui în singurătatea celulei de-al cărei zid, afară, vîntul mării se izbea plîngînd.

Cinci după amiază.
La Corderie

Azi după-amiază, poporul s-a adunat și a judecat. Vechea politică trebuie să crape la picioarele patului în care Franța lehuză e pe moarte; ea nu poate să dea nici ușurare, nici mîntuire.

Nu trebuie deci să ne bălăcim în această mocirlă omenească și ca să nu lăsăm să putrezească în ea leagănul celei de-a treia Republici, trebuie să ne întoarcem la leagănul primei Revoluții.

Să ne întoarcem la sala de la Jeu-de-Paume.[1]

Sala Jeu-de-Paume este, în 1871, așezată chiar în inima Parisului învins.

Știți cumva între Temple și Château d'Eau, nu departe de Hôtel de Ville, o piață întunecoasă, înghesuită între cîteva ziduri de case? În casele acestea, la parter, locuiesc mici negustori ai căror copii se joacă pe trotuar. Nu trec trăsuri. Mansardele sînt pline de oameni nevoiași.

Triunghiul acesta gol se numește *Piața Corderie.*

E pustie și tristă, ca și strada din Versailles pe care deputații poporului mergeau prin ploaie. Dar din piața asta, ca odinioară de pe strada pe care

[1] La 20 iunie 1789, deputații stării a treia au jurat în sala Jeu-de-Paume din palatul de la Versailles să nu se despartă pînă cînd nu vor da Franței o Constituție.

mergea Mirabeau, poate să țîșnească oricînd semnalul, să se avînte cuvîntul de ordine de care va asculta poporul.

Uitați-vă bine la casa asta cu spatele la cazarmă și cu fața spre Piață. E cea mai liniștită dintre toate. Intrați !

La etajul al treilea e o ușă pe care ai putea s-o spargi cu umărul și pe care intri într-o sală mare și cu pereții goi ca o sală de clasă.

Salutați ! Iată noul parlament !

Revoluția șade pe bănci, stă rezemată de ziduri, se sprijină cu coatele de tribună : Revoluția cu haină de muncitor ! Aici ține ședințe Asociația internațională a lucrărilor și se întrunește Federația corporațiilor muncitorești.

Asta face cît toate forurile antice și pe ferestrele acestea pot să iasă niște vorbe ce vor tulbura poporul, niște vorbe ca acelea pe care Danton, descheiat la cămașă, le azvîrlea cu voce de tunet, pe ferestrele Palatului de Justiție, poporului pe care îl scotea din minți Robespierre !

Gesturile nu sînt așa de cumplite cum erau gesturile de pe vremea aceea și nu se aude toba lui Santerre [1]. Nu mai este nici misterul conspirațiilor în care juri cu ochii legați și cu cuțitul la gît.

Aici e Munca, Munca simplă și puternică, cu brațe de fierar voinic, și care își arată uneltele strigînd :

---

[1] *Antoine Joseph Santerre* (1752—1809), comandant al gărzii naționale a Parisului în 1793. Se spune că ar fi ordonat să bată tobele pentru a acoperi vocea regelui Ludovic al XVI-lea în momentul execuției.

— Pe mine nu mă ucide nimeni ! Nu mă ucide și am să vorbesc !

Şi a vorbit !

S-au adunat aici oameni de-ai *Internaţionalei,* toţi socialiştii care au un nume — printre ei Tolain. Şi dintr-o dezbatere care a ţinut patru ceasuri a ieşit o putere nouă : Comitetul celor douăzeci de arondismente ale Parisului.

Ca-n vremurile mari de la 93, s-a alcătuit o asociaţie liberă de cetăţeni care s-au ales singuri şi s-au adunat într-un mănunchi.

Fiecare arondisment e reprezentat de către patru delegaţi pe care i-a numit adunarea şi eu sînt unul din aleşii care vor trebui să apere faţă de cei de la primăria centrală, drepturile unui cartier mărginaş.

Am întins astfel peste tot oraşul reţeaua unei federaţii care va face lucruri mai straşnice decît cele pe care le-a făcut federaţia de la Champ-de-Mars... oricît o fi fost de mare tărăboiul pe care aceasta l-a stîrnit în istorie.

Optzeci de nevoiaşi veniţi din optzeci de locuinţe păcătoase vor vorbi şi vor lucra — şi vor lovi, dacă trebuie — în numele tuturor străzilor din Paris, solidari şi la mizerie şi la luptă.

Şapte seara. — Belleville

Ne-am dus la Belleville, în pas alergător.

Vom organiza un club.

Mai întîi însă a trebuit ca unul din nou să vorbească cu un tovarăş, care ţine un birt, să ne dea

pe veresie cîte o tocană și cîte o bardacă de vin pe care le-am înghițit cu entuziasm.

Cred și eu ! De două zile încoace n-am prea mîncat mare lucru și în schimb am zbierat toată vremea ; asta lihnește.

— Sîntem în Revoluție, tată ? întrebau copiii birtașului ; ei își închipuie că e vorba ori de o sărbătoare la care trebuie să te îmbraci frumos, ori de vreo bătaie la care trebuie să-ți sufleci mînecile.

Și-i drept că nu prea pare să fie așa... n-ai spune că s-a prăbușit un imperiu.

Acuma trebuie să adunăm poporul.

— Cum să facem ?

— Am eu o idee, zice Oudet.

A zărit o rămășiță de regiment în curtea unei cazărmi. Dă fuga, găsește printre soldații împrăștiați pe gornist, îl ia, îl duce la o piatră lîngă un zid și îi spune :

— Urcă-te ici și sună Revoluția !

Și goarna a sunat !

Taratata ! Taratata !

S-a adunat toată mahalaua.

— Ține-i aici pînă ne ducem să căutăm o sală.

— Unde ?

— La Folies-Belleville, spune unul ; încap trei mii de oameni.

— Unde-i directorul ?

— Eu sînt.

— Cetățene, avem nevoie de sala dumitale.

— Mi-o plătiți ?

— Nu. Poporul vrea credit ; dar o să facem o chetă. Dacă nu-ți ajunge, atîta pagubă. Vrei să-ți spargă ușile și să-ți strice scaunele ?

Proprietarul se scarpină în cap.

S-aude goarna, tot mai aproape. Mulțimea vine încoace.

A primit — trebuia să primească.

În ședință

S-a alcătuit biroul. Oudet, care e de pe-aici, prezidează.

În cîteva vorbe, mulțumește adunării și îmi dă cuvîntul ca să explic de ce am venit și în numele cui vorbim.

Sala e cucerită !

Am spus, pare-se, ceea ce trebuia spus.

Și adunarea aclamă programul Comunei, schițat în afișul de la Corderie.

O împușcătură.

— Ajutor ! Săriți !

Cîțiva se reped la tribună și strigă că lîngă ei, aici aproape, chiar pe trotuar, unul de-ai lor a fost ucis.

— A tras un sergent îmbrăcat civil ! Brigada cartierului, care de la patru septembrie a stat ascunsă, a luat iar ofensiva !... O să fim atacați.

Panică prin colțuri ; dar cei mai mulți se ridică și strigă :

— Trăiască Republica !

În mîinile lor ridicate deasupra capetelor, lucesc și se mișcă arme de tot felul.

La lumina lămpilor sclipește deodată tăișul unei securi. La o fereastră unul scoate din buzunar niște bombe, care parcă-s niște cartofi.

— Să vie, dacă le dă mîna !

N-a venit nimeni. Ucigașul a fugit.

Oare au să-l prindă ? Nu se știe.

Deocamdată votăm că vom lua parte cu toții la înmormîntare.

La groapă, toată lumea mă împinge în fruntea cortegiului ; toți vor ca cetățeanul Vingtras să țină o cuvîntare.

Groparul s-a sprijinit de lopată, o tăcere adîncă s-a întins peste cimitir.

Ies în față și trimit un ultim salut celui care a fost lovit în mijlocul nostru și al cărui mormînt e atît de aproape de leagănul Republicii.

— Rămîi cu bine, Bernard !

Murmure... Cineva mă trage de mînecă.

— Îl cheamă Lambert, nu Bernard, îmi spun în șoaptă rudele mortului.

Bieții oameni ! Mă opresc o clipă, zăpăcit și cam tulburat, dar chiar tulburarea asta mă scapă de ridicol și dă avînt vorbelor mele.

Respectul nostru trebuie să fie și mai mare în fața acestor sicrie de necunoscuți căzuți fără glorie, și care se întîmplă să primească un omagiu care nu se îndreaptă către personalitatea lor, modestă,

dar plină de curaj şi de vlagă, ci către marea familie a poporului, în care au trăit şi pentru care au murit!

Oricum aş drege eu lucrurile, familia lui Lambert, tot supărată rămîne.

Clubul vrea să aibă delegaţi la municipiu. Ne-a ordonat să ne instalăm numaidecît la primărie şi ne-a dat şi cinci oameni înarmaţi — nici mai mult nici mai puţin — ca să ne ajute.

Cei de la primărie ne-au trimis la plimbare.

Cei cinci înarmaţi voiau să rămînă cu de-a sila ; la nevoie să şi moară luptînd. Desigur că ne-au socotit drept nişte blegi, pentru că nu le-am spus să pună puşca la ochi.

— În timp ce noi îi ţinem pe loc, unul dintre dumneavoastră se duce s-aducă întăriri ! striga caporalul trăgîndu-se de mustăţi.

Întăriri ? Nu ştiu dacă am putea să găsim o companie întreagă care să ne urmeze pînă la capăt, deşi sîntem aplaudaţi în fiecare seară.

Pînă acum, de vreo trei-patru ori am luat hotărîrea să ne ducem în masă la Hôtel de Ville.

De fiecare dată, jumătate din sală a ridicat mîna ; toţi au strigat vorbe de ameninţare ; aproape că ne era teamă că am mers prea departe.

Prea departe !... Doar pînă la colţul străzii, şi gata ! Lumea se împrăştia şi nu mai rămîneam decît vreo cîţiva ca să băgăm în răcori guvernul.

Luam omnibusul — cincisprezece bani daţi de pomană ! şi ne purtam melancolici cererea sau ultimatum-ul prin coridoarele primăriei prost luminate, izbindu-ne mereu de mutre nepăsătoare sau aspre ca fierul dacă cumva ne burzuluiam. Santinelele din umbră ne puneau îndată în mişcare la semnul vreunui civil cu eşarfă şi cizme.

M-am gîndit că dacă aş fi comandant la batalion, puterea mea de tribun s-ar face de două ori mai mare şi ar fi bine ca la sfîrşitul frazelor mele să se vadă punctul de exclamaţie al baionetelor.

Şi iată că mi-am pus acum candidatura războinică, eu care n-am fost niciodată soldat, eu care-mi bat joc de galoane şi care cu siguranţă că m-aş împiedica la fiecare pas în sabie — m-apucă groaza numai cînd mă gîndesc !

M-am întîlnit cu cîţiva simandicoşi din cartier la Metzezzard, fabricantul. Acesta credea că am o mutră de bandit, dar cînd m-a văzut a zis că-s prea blajin — ceea ce l-a făcut să scrîşnească din dinţi pe un adept al lui Marat, care ar vrea ca toţi cei ce vor tăia capete să fie fioroşi la înfăţişare ; notabilii însă au fost mulţumiţi de figura mea, aşa că am fost ales aproape în unanimitate.

Costă scump onorurile ! Mi-a trebuit un chipiu cu patru trese de argint : opt franci, nici un ban mai puţin şi asta fiindcă l-am luat de la Brunereau, care-i prieten cu Pyat şi mi l-a dat cu preţul de cost.

Aş fi vrut să mă opresc aici cu cheltuielile de uniformă, dar botinele mele sînt scîlciate şi după două zile îmi dau seama că din cauza asta batalionul suferă în amorul lui propriu.

Mi-am supus călcîiele spre examinare unui comitet care s-a întrunit şi a ţinut şedinţă fără mine şi după aceea m-a chemat în chip solemn şi mi-a spus :

— Cetăţene ! Ţi s-a votat o pereche de cizme cu talpă dublă. Asta îţi dovedeşte — a adăugat raportorul — ce mult te stimează poporul.

Invidioşi sînt în toate părţile. Talpa dublă i-a făcut pe unii să mîrîie.

Doar nu eram s-o smulg ! Şi, afară de asta, îmi ţine cald şi picioarele mele sînt mulţumite.

Cei care mîrîie nu-s din tabăra înaintaţilor, a oamenilor cumsecade care ştiu că mi-am tocit botinele şi pielea în slujba lor ; sînt cîţiva inşi plătiţi de primar ca să mă vorbească de rău şi să mă răstoarne.

— Au să-şi scoată ghearele, îmi spune într-un limbaj figurat, secretarul companiei a doua care, la raportul de dimineaţă, îmi dă de veste despre toate aceste lucruri.

A, da ? Atunci las' că le arăt eu !

Toba sună adunarea.

— Toţi cei care n-au încălţăminte se vor prezenta mîine, desculţi, la comandant şi comandantul îi va duce chiar el la primărie. Vor fi cu baioneta la armă şi cu cartuşierele pline.

Au venit toţi cu picioarele goale.

Lumea care-i vede rîde, se miră şi hăuleşte.

— Înainte, marş !

Municipalitatea se sperie.

Primarul, optician de meserie, a luat-o lunetă marină și o îndreaptă spre noi.

Vede deodată hoarda picioarelor scorojite care se încordează ca să dea asaltul, unele aproape albe de speranțe, altele negre de mînie...

N-a ținut mult toată povestea.

De abia ne-am strîns cu toții sub ferestre și-au și început să zboare prin aer pantofi și botine ca niște buchete de roze. Parc-ar fi fost la Milano, cînd femeile aruncau flori soldaților francezi — atîta numai că parfumul era deosebit.

Dar cel care de nevoie ne-a dat încălțări, s-a jurat să se răzbune.

Vrea cu orice preț să scape de mine ca șef de batalion.

A găsit cum !

Azi-dimineață, pe o ploaie să înece o armată întreagă, oamenii mei au fost trimiși la dracu-n praznic, la marginea orașului, spunîndu-li-se că așa a dat ordin comandantul care va fi și el acolo și va face instrucție de tragere cu dînșii.

Eu habar n-am de plimbarea asta și stau frumușel acasă, ascultînd cum bate ploaia în acoperiș.

Și deodată, la fereastra mea aud o zarvă mare și strigăte de „Jos Vingtras !" Unii bat cu patul puștii în zid și vor să se urce sus la mine.

— Nu vă urcați ! Vin eu jos !

Au umplut toată sala Favié. Sînt vreo cinci-șase sute și cînd trec spre tribună îmi arată pumnul.

Sînt însă oameni cumsecade. M-au ocărît dar nu s-au atins de mine. Ba chiar m-au și ascultat, atunci cînd le-am dovedit că a fost o trădare. Furtuna a trecut, mînia s-a potolit...

Eu însă m-am cam săturat. Dau înapoi chipiul și sabia, și-mi dau demisia.

Bună seara, tovarăși !

XX

Repede mi-am smuls cele patru galoane care erau ca vai de capul lor, ofilite, roase, şterse... Şi iată-mă liber !

Acuma sînt într-adevăr şeful batalionului ! Într-o armată revoluţionară nu trebuie să primeşti un comandament regulat. Credeam că gradul dă autoritate ; dimpotrivă, o micşorează.

Nu eşti decît un zero înaintea numărului companiilor. Nu ajungi într-adevăr un viteaz decît în luptă, dacă te-ai repezit cel dintîi în mijlocul primejdiei. Atunci, pentru că eşti în frunte, ceilalţi te urmează. Şi pentru asta botezul votului nu-i de nici un folos, numai botezul focului este ce este.

Da, acuma cînd nu mai port chipiul cu trese de argint toţi cei al căror captiv eram şi care ajunseseră să-mi fie duşmani, vin la mine cu mîna întinsă. Acuma prezidez toate grupurile, fără să fiu preşedintele nici unuia. Mai bine aşa ! Simplu soldat, un franc cincizeci pe zi şi dreptul de-a zbiera : „Jos şefii !"

— Păzea, căpitane, dacă vrei să fac parte din compania dumitale !

Şi căpitanul rîde, sau se face că rîde, fiindcă ştie că, de-acum înainte, eu am să-i ţin în şah pe ofiţeri şi am să dau în şoaptă cuvîntul de ordine al răzvrătirii.

Gradul meu mi-a slujit totuşi atunci cînd ne-am dus în corpore, în calitate de comandanţi, să spunem la Hôtel de Ville ce vrea Parisul, să cerem să nu i se înşele speranţele şi să fie înarmat cum trebuie ca să poată înfrunta duşmanul.

Am văzut deunăzi tot guvernul Apărării Naţionale, cum se încurca în neghiobie şi în minciună sub ochii limpezi ai lui Blanqui.

C-o voce subţiratică şi gesturi domoale, el le arăta primejdia, le spunea unde-i leacul, le făcea un curs de strategie politică şi militară.

Şi Garnier-Pagès cu gulerul pînă la urechi, şi Ferry cu chipul încadrat de favoriţi, şi Pelletan cu barba de-un cot parcă erau nişte şcolari care au fost prinşi în flagrant delict de neştiinţă.

E drept că Gambetta nu era şi Picard n-a venit decît pe la mijloc.

Cînd Blanqui a isprăvit, Millière a luat cuvîntul şi a cerut în numele revoluţionarilor să fie trimişi comisari care „să reprezinte poporul pe front".

— Ştii ce, Vingtras, a zis Picard ducîndu-mă la o fereastră şi prinzîndu-mă de un nasture, eu nu mă împotrivesc de loc, dar chiar de loc, dacă-i vorba ca dumneata să pleci la dracu-n praznic cu patalamaua dumitale de deputat al periferiei cu tot. Ba chiar mi-ar face o plăcere deosebită... Dar

ce zici de ceilalţi, ia uită-te la ei! Spune, nu-s nişte nătărăi colegii ăştia ai mei? Ar pütea să se descotorosească de dumneata şi totuşi ñu vor. Eu drept să-ţi spun, aş face ce pot numai să văd că pleacă stacojiii!

Apoi, la ureche:

— Dar eu te ştiu că eşti şiret şi n-ai să pleci! Pun rămăşag pe un iepure de casă că nu pleci!

Eu pe un iepure nu pun rămăşag... sînt prea scumpi iepurii pe vremurile astea... Şi dacă aş pune aş pierde. Nici eu nu pricep, cum nu pricepe nici el, aceste candidaturi supuse vizei guvernului.

Nu trebuie să părăseşti oraşul, acum cînd alimentele lipsesc şi e un frig de zece sub zero — şi asta fiindcă lipsa de alimente şi frigul ăsta pregătesc febra şi fierbinţeala răscoalei! Trebuie să stai aici unde e greul.

Şi trebuie să ne mai gîndim că provincia care nu ne-a venit în ajutor pînă acuma, n-are să se mişte nici de-acum înainte cînd va vedea că vin cîţiva inşi din Paris şi ţin o şedinţă.

Dar mai toţi spun că trebuie să se facă aşa cum s-a făcut în 93.

Cei convinşi cred asta iar cei şireţi se gîndesc că o dată ce-ai ajuns călare pe-o slujbă, nu te mai dă jos nici pumnul răscoalei, nici gloanţele restauraţiilor.

— Daţi-le o dată împuternicirea, strigă Picard către colegii lui, să se ducă dracului de pomană şi să-şi bage singuri gîtul în jug. O dată prinşi în jug, n-au să vă mai împingă pe voi sub cuţitul ghilotinei... nici o grijă! Au să vă roage să-i păstraţi în pîine după ce-o trece furtuna şi să le

întăriţi mandatul ; din răzvrătiţi au să se facă cei mai supuşi. Aşa se întîmplă întotdeauna !

Atîta numai că filozofia asta nu prea e pe placul autorităţilor, care nu vor să aibă aerul că cedează faţă de voinţa poporului şi care au poftă să joace pe Jupiter tonans şi proferează cîte un *Quos ego* [1] cu gîndul că talazurile spumegînde se vor da înapoi, domolite.

Talazurile acestea spumegau rău de tot într-o seară. Ne adunasem cîţiva ofiţeri de foburg în mare ţinută şi venisem la primărie să-i întrebăm pe domnii de-acolo cît mai au de gînd să-şi bată joc de popor.

Au venit Ferry şi Gambetta. Şi au început să spuie că patria e-n primejdie, că datoria tuturor este aşa şi pe dincolo, tot vorbe mari şi umflate... Gambetta s-a cam răstit la noi şi ne-a muştruluit.

Dar noi i-am răspuns rece şi aspru.

Lefrançais a izbit în ei cu vorba, noi după el şi am spart darabana declamaţiilor lor.

Nu mai ştiau ce să răspundă... Şi atunci au început să ameninţe.

— Am să pun să v-aresteze, mi-a spus Ferry.

— Să vedem dacă-ndrăzniţi !

Nu îndrăznesc. Dau îndărăt în chip lamentabil. Gambetta a şters-o în surdină, după ce-a mai învîrtit o morişcă de vorbe.

Ferry, care face pe viteazul, a rămas. Toţi se îngrămădesc în jurul lui, îl înghesuie...

---

[1] Locuţiune latină, care marchează mînia, ameninţarea. Vergiliu în *Eneida*, cartea a II-a, versul 6, atribuie aceste cuvinte lui Neptun, mîniat împotriva vînturilor.

Cine știe cum se vor isprăvi toate acestea și dacă are să doarmă acasă la noapte ?

Cîțiva comandanți s-au strîns într-un colț și își vorbesc la ureche ; mîinile li se încleștează de mînerele săbiilor.

— Vingtras, dumneata ești cu noi ?

— Da ! ce este ?

— Uite, noi aici sîntem vreo sută de inși și reprezentăm o sută de batalioane. Din cei o sută cîți sîntem, cel mult opt sînt de partea lui Gambetta și a lui Ferry. Ce-ar fi dacă ceilalți nouăzeci și doi ar spune către cei opt și către cei doi de colo : „Sînteți prizonierii noștri !“ ?

Ideea a prins. Au să se întîmple lucruri strașnice în curînd.

Dar ceilalți au ghicit din șoșotirile și din privirile noastre ce avem de gînd.

Au să ne-o ia cumva înainte, au să cheme compania de gardă și au să ne dezarmeze ?

Nu ; nu-s siguri nici chiar de cei pe care i-au pus ca să-i apere.

Trebuie totuși înlăturată primejdia.

Cine o să-i scape ?

Doi oameni : Germain Casse care face pe grozavul dar stă cu un picior în tabăra lor, și Vabre care întotdeauna a fost cu ei !

Au ieșit cîteva clipe și după aceea au intrat iar repede înăuntru, cu părul vîlvoi și gîfîind :

— La fortificații ! La fortificații !

Toată lumea s-adună.

— Dușmanul a spart frontul ! A pus mîna pe bastioane !

Nimeni nu se mai gîndeşte la conjuraţie sau dacă unii se mai gîndesc îşi dau seama că manevra asta îi sugrumă.

Şi iată cum deunăzi, seara, primăria le-a scăpat printre degete cîtorva comandanţi care voiau să pună mîna pe ea.

Răbdare, însă!... Nu pierd nimic dacă mai aşteaptă puţin!

XXI

30 octombrie

Oudet şi Mallet dau buzna la mine-n odaie. Îmi spun de masacrul şi de înfrîngerea de la Bourget.

— Oudet, caută o goarnă ! Mallet fă-ţi rost de-o secure !... Să sune adunarea !

Toată strada e-n picioare ! Sună goarna, bate toba. Mallet vine cu securea.

Sute de oameni, în faţa ferestrei la care mai deunăzi auzeai strigînd : „Jos comandantul“, aşteaptă acum ca Vingtras să le spună de ce a dat alarma.

— Cetăţeni, îmi retrag demisia şi vă cer să mă puneţi din nou în fruntea voastră şi să mergem chiar acum în ajutorul tovarăşilor noştri, care sînt masacraţi la Bourget.

Înfiorare ! Strigăte :

— La Bourget ! La Bourget !

Lumea dă mîna cu Oudet şi cu Mallet, marii mei tovarăşi, care-s mereu lîngă mine ca să-mi facă drum cu curajul lor.

— De ce ai luat securea ?

— Ca să sparg butoiul cu cartușe pe care n-am voie să-l deschid fără ordin de la primar, fără aprobarea comandamentului, dar pe care l-am dat de-a dura pînă-n mijlocul străzii, ca să luați din el și să vă umpleți cartușierele. Așa ! Să-i scoatem capacul !

— Trăiască Republica !

Alinierea. Nici unul lipsă la apel !

Ofițerii s-adună împrejurul meu. Împrejurul chipiului meu fără trese se ține un soi de consiliu de război.

— Plecăm, desigur ! Dar ar trebui mai întîi să ne înțelegem cu comandantul, ca să vedem cînd intrăm în luptă și să știm ce măsuri s-au luat deja...

Bețele acestea-n roate le pun cei care au făcut milităria.

La Clément Thomas.

— Unde-i generalul ?

— Nu se poate intra la el.

— Trebuie să intrăm.

— Nu-i voie !

Jos consemnul ! Santinelele îl calcă chiar ele-n picioare și îl zdrobesc cu mînia lor, atunci cînd le spunem la ureche veștile sinistre și ce-am hotărît să facem.

Vine Clément Thomas. A auzit tărăboiul nostru. E supărat ; cînd mă recunoaște, mă întreabă :

— Ce mai vrei ?

Îi strig în faţă ce vreau, ceilalţi strigă şi ei.

— Pun să vă aresteze, dacă mai vorbiţi pe tonul ăsta !

Vorbim mereu... şi nu sîntem arestaţi. Generalul îi dă înainte cu autoritatea lui şi cu pretinsa-i experienţă de strateg — parcă n-ar şti toată lumea că a fost toată viaţa lui la partea sedentară !

Mereu ne tot spune că este un plan care a fost *elucidat* la primărie cu şefii de unităţi şi că expediţia noastră neregulată ar zădărnici acest plan.

— Au fost eşalonate forţe după cum cer legile războiului şi aceste forţe trebuie să intervină la momente precise, la semnale anume hotărîte. Am plănuit surprize bine ticluite, ca să putem să-i zdrobim pe duşmani şi să răzbunăm pe cei care au căzut... Vreţi să vă luaţi răspunderea înfrîngerii şi să vă expuneţi să fiţi socotiţi drept dementi sau chiar trădători ?

Am plecat capul, speriat, şi am luat-o către Bulevardul Pueblo unde oamenii m-aşteaptă cu drapelul în frunte.

Un ofiţer de sector ne-a însoţit. A făgăduit că dacă vor trebui întăriri pentru Bourget, regimentul 191 va fi trimis cel dintîi.

Şi asta a fost ! Ne-am culcat cu lacrimi în ochi şi am înfăşurat din nou drapelul ud de ploaie şi care mirosea a lînă jilavă, în loc să miroasă a praf de puşcă !

Alte veşti şi mai cumplite! Bazaine[1] a trădat! Guvernul Apărării Naţionale ştia, dar n-a spus nimic.

La Hôtel de Ville!

Vestea s-a lăţit din cartier în cartier şi toţi s-au înţeles să meargă deodată.

Au pornit!

În faţa sălii de la Corderie s-au adunat o mulţime de prieteni care m-au luat cu ei, spunînd că companiile pot să meargă înainte şi fără mine; acuma trebuie să stăm de vorbă şi să ne sfătuim în numele poporului.

— Trebuie să vedem cum va fi condusă mişcarea.

Atîta numai că noi nu sîntem decît şapte. Iluştrii lipsesc. Blanqui a venit şi a plecat; Vaillant, la fel. Pe cei care sînt mai populari, batalioanele i-au luat în mijlocul lor şi nu le mai dau drumul. Aşa s-a întîmplat şi cu mine. Toţi strigă să vin să stau cu dînşii şi nu mă lasă pînă nu le fac pe plac.

— Vingtras! Vingtras!

Cei care cred că şefii conduc răscoalele sînt nişte naivi!

Conducerea e fărîmiţată, risipită, sfîşiată, înecată în tumultul valurilor de oameni. Cel mult dacă capul vreunui şef mai iese o clipă deasupra ca busturile acelea de femei, sculptate în lemn, de la

---

[1] *Achile Bazaine* (1811—1888), mareşal francez. I-a predat lui Bismarck oraşul Metz, al cărui comandant militar a fost în 1870.

pupa corăbiilor, care sînt acoperite de valuri și ies iar la iveală din apă, după bunul plac al furtunii.

Am hotărît totuși, vreo cinci-șase inși, cîți erau pe marginea trotuarului, că deseară trebuiește proclamată Comuna.

— Comuna... Da, neapărat !

— Dar haideți o dată ! strigă omul care a venit să mă ia.

În drum am fost smuls de lîngă el și luat de alții care m-au despărțit de grosul mulțimii, m-au urcat pe un scaun de cîrciumă și m-au silit să perorez ; un comitet improvizat în jurul mesei de biliard mă pune să scriu o proclamație și să discut cu ei, la un păhărel cine „o să ia puterea".

O împușcătură !

Copiii țipă și o iau la fugă.

Comitetul de la cîrciumă, care-i alcătuit din oameni curajoși, spune că-i momentul să ne arătăm și noi, așa că încercăm să-i oprim pe cei care vor să fugă, îndreptîndu-ne spre primăria Parisului pe care vrem s-o luăm cu asalt.

— Am pus mîna pe primărie, spune Oudet care tocmai vine de acolo. Nu vrei să fii nimic, nu ? Atunci să ne întoarcem în mahalaua noastră și să stăm acolo cu cei mulți.

N-am îndrăznit să spun altfel. Totuși aș fi vrut să mă duc și eu la Hôtel de Ville, și chiar să primesc un post de luptă, să fiu și eu ceva în răscoală !

Oudet m-a făcut să-mi fie rușine de pretențiile

mele, sau mai degrabă n-am avut curajul să spun ce vreau. M-am întors din drum cu părere de rău.

De bună seamă însă că Oudet, pe care-l stimez şi care ţine la mine, a văzut bine lucrurile. Să-i lăsăm pe alţii acolo şi noi să ne întoarcem în mahalaua noastră.

Nu însă pînă n-am dat o raită şi pe la club.

Dau aici de vreo şapte-opt tovarăşi, care sînt uluiţi cînd le spun ce am aflat de la Oudet şi anume că s-a constituit guvernul.

Ei tocmai făceau o listă... cum făcuseră şi cei de la cîrciumă.

— Datoria noastră e să facem parte din guvern, spune, drapîndu-se în surtucelul lui bleumarin, un tînăr avocat comunist, gata să moară la nevoie sub steagul răscoalei, dar gata de asemenea să aibă şi foloasele ambiţiei lui tot aşa cum are şi îndrăzneala — o îndrăzneală ce se sprijină pe o chică neagră, aşa cum au tribunii în gravuri şi pe care şi-o scutură *à la* Mirabeau pe umerii lui pirpirii !

Am pierdut aici o mulţime de vreme, fiindcă au mai venit şi alţii şi toţi au început să se descoasă, să se certe şi să se insulte între ei ; toţi vorbeau numai de atitudinea pe care trebuie s-o avem faţă de popor — ca şi cum poporul s-ar fi uitat prin gaura cheii la noi şi ne-ar fi aşteptat afară la uşă, ca să ne roage să fim noi stăpînii.

Hotărît, mai bine să mă întorc la mahalagiii mei.

— Ştii că la primăria din La Villette au rămas cîţiva din garda naţională, care azi dimineaţă n-au vrut să ia parte la mişcare ?

— Hai să ocupăm primăria din La Villette !

Sînt cu saboţii fiindcă cizmele de onoare mă băteau la picioare. Am luat nişte papuci de lemn pe care i-am găsit într-un colţ.

Mi-am pus peste pelerină un macferlan roş şi ponosit, care a fost albastru şi acum s-a înverzit... Dar în schimb am sabia la şold.

O scot. Sub ploaia care cade dintr-un cer cenuşiu şi trist, calc prin băltoace şi mă duc cu vreo treizeci de oameni în strada Flandrei.

Sîntem ca vai de capul nostru, uzi pînă la piele, cu pantalonii murdari în noroi. Pe sabia mea a început să se ivească rîia ruginii şi macferlanul meu s-a pleoştit ; parc-aş fi o găină care a căzut într-un ciubăr.

— Stai !... veşnicul „stai" care mă întîmpină la toate uşile de cînd sînt pe lume.

Muraţii care vin după mine s-au aşezat în ordine de bătaie la spatele macferlanului, care se scutură şi se ţine drept.

— Poporul a luat în mînă puterea, faceţi-i loc !

Poarta se deschide şi intrăm.

— Bine, dacă primăria e a dumneavoastră, poftim !

Zarvă mare în curtea ticsită de soldaţi şi înţesată de puşti.

— Eşarfa ! Eşarfa !

Cîţiva ofiţeri se reped la mine, mă strîng şi mă leagă.

— În numele Revoluţiei vă numim primar al arondismentului ! spun ei şi îmi strîng centura... o strîng chiar prea tare.

Îi mai dau drumul puțin. Acum vine capul la rînd.

— În numele Revoluției, vă îmbrățișăm.

Și ţoc, ţoc, mă sărută ; sărutările sînt sincere și miros a ceapă și a usturoi.

Și acum la lucru !

— La lucru ! Bun, dar ce trebuie să fac ?

Deocamdată să țin o cuvîntare ! Cum ? Să nu spun cîteva cuvinte poporului, să nu-i spun că vom muri pentru el ?

— Chiar așa și este, ai să mori pentru el, nu ?

— Bineînțeles.

— Bun, atunci, spune-i ! Îi place să i se spună asta... Uite, urcă-te ici pe masă... O clipă !... Așa !... Acum poți să începi.

Și încep.

Cînd simt că mi s-a uscat gîtlejul închei :

— Cetățeni, vremea discursurilor a trecut !

Acuma, vorba e ce trebuie să facă un om cu eșarfă ?

— Ce trebuie să facă un primar ?

— Drept să spun că habar n-am, declară un vecin care a fost numit ajutor de primar adineauri și care așteaptă și el să i se spună ce trebuie să facă.

— Trebuie să semneze bonuri, asta-i tot ! zice unul mai bătrîn, care pare să fie foarte mirat de neștiința mea.

— Bine, semnez bonuri, dar bonuri de ce anume ?

— Păi, bonuri de brijă, de lămpi, de ulei, de hîrtie, de toate lucrurile de care-i nevoie, așa cum se face cînd e revoluție !

Drace ! Eu credeam că au să-mi ceară numai cartuşe şi asta aş fi iscălit din toată inima. Cît despre celelalte...

— Da' ştirile pe care trebuie să le luăm de la centru, de la sector ? Trebuie birji. Cu semnătura dumitale o să le rechiziţionăm cu forţa. Au să vină mîine să-şi ia plata.

Mîine ! Cine ştie unde om mai fi şi mîine !

Nu numai că am semnat bonuri, dar am „furat şi casa" ! Fiindcă negreşit c-au să mă acuze că am furat-o dacă au să reia ofensiva ! Ştiu ce înseamnă procesele de după revoluţie. Nu-mi pun numai viaţa în joc. Nu viaţa mi-i în primejdie. Onoarea mea e-n joc pe masa asta unde s-au împrăştiat acum cele cîteva piese de cinci franci luate pe răspunderea celui care comandă în momentul acesta, şi pe care-l cheamă Jacques Vingtras !

Fie ce-o fi la urma urmei ! Întoarcă-se lucrurile cum s-ar întoarce !

Am să încerc să le fac să se întoarcă în chip grav şi eu să nu-mi mai trec vremea semnînd bonuri de furaj şi facturi.

Nici gînd de gravitate — dimpotrivă !

Aud pe scară o gălăgie cumplită.

E Richard, fostul primar, care vine de la Hôtel de Ville unde s-a dus să capete ordine de la patronii lui şi care acum îşi face drum printre năvălitori.

Se repede la eşarfa cu care am fost încins.

— Dă-mi-o înapoi ! Calci legea ! Am să pun să te împuşte !

Mă apucă de pîntece şi încearcă să-mi smulgă centura tricoloră care s-a răsucit ca un juvăţ şi mă strînge tot mai tare... mai-mai să mă înăbuş.

— Săriţi ! că-l înăbuşă pe fratele nostru, strigă un veteran de la '48, deși nu-s rudă de loc cu dînsul.

Cîţiva se reped la Richard şi încep să-l strîngă pe el acuma şi cam tare ! Îi ies ochii din cap !

Din fericire mi-a venit sufletul la loc :

— Cetăţeni, să nu se clintească nici un fir de păr din capul acesta sec ; respectaţi vă rog, coaja acestui bostan găunos !

Toţi rîd. Bostanul e furios.

— N-ai decît să mă torturezi, dar să ştii că mîine ai să fii pedepsit.

— Nu vrea nimeni să te tortureze, dar ca să nu ne mai baţi capul degeaba o să te băgăm într-un dulap.

Și am spus să-l bage într-un dulap în perete... un dulap enorm, în care-i foarte bine dacă vrea să stea în picioare şi chiar poate să şi doarmă dacă vrea să se aşeze jos şi să se chircească niţel.

Revoluţia îşi urmează mersul.

Unu după miezul nopţii.

Un paznic vrea să vorbească cu primarul în exerciţiu, în numele primarului care-i la başcă.

— Ce este ? S-a sinucis ? A fost asfixiat ?

Nu ! Paznicul tace.

— Hai, spune !

Nu îndrăzneşte ; apoi, la ureche :

— Vă rog să mă scuzaţi... dar a început să se agite... zice că vrea să se ducă la... mă-nţelegeţi. Să-l lăsăm ?

— Să facă în dulap, a spus Grêlier, ajutorul ; în dulap, ai înţeles ?

— Ești prea aspru !

— Bine, dragă, da' dacă iese, te pomenești că jumătate din oameni se dau de partea lui și vin să ne scoată ! E un om al dracului, îl știu eu !... Lasă-l acolo să facă pe el.

Să facă !

Nu trece nici un ceas și vine un sergent, om hotărît și dintr-o bucată. Îi spun bărbosul, din pricina feții lui plină de păr. Ar fi în stare să moară oricînd pentru comandantul lui.

— Aș fi în stare să-mi tai și barba pentru dînsul, spune el cu flacăra devotamentului în ochi.

Aduce știri din dulap.

— A inundat dulapul, dacă-mi dați voie, domnule comandant. Și nu-i numai asta.

— Ce mai este ?

— Păi să vedeți, zice că are nevoie să...

— Să ce ?

— Cere să-l lăsați puțin să iasă. Zice că are nevoie să facă ceva... mai mare...

— Reacțiunea ridică fruntea, după cum vezi, spune Grêlier dînd din cap... adineauri una, acum alta.

Și întorcîndu-se către sergent :

— Și cei care-l păzesc ce spun ? Ce zic ei de pretențiile lui ?

— De ! zic că dacă-l mai ținem mult cine știe ce s-apucă să facă...

— Atunci dați-i drumul ! Turnați clor în dulap și ducă-se, să-și facă nevoile în altă parte !

N-a așteptat să-i spunem de două ori și a plecat glonț.

În grabă s-a zgîriat de ferecătura porții.

— Uite prusacul ! Pe el, băieți ! au strigat cîțiva mehenghi, care erau cît pe ce să ridice în picioare tot batalionul și să dea onorul șezutului sfîșiat al primarului.

Și cînd te gîndești că mîine, dacă cumva vom fi învinși, toți au să zbiere că eu am dat ordin să înceapă masacrul și că am împins pe oameni la omor. Deocamdată însă n-a fost altă vărsare de sînge decît doar zgîrietura primarului ăstuia.

Dar de învinși mi se pare că sîntem învinși.

Știrile care vin de la Hôtel de Ville sînt rele.

Guvernul, pare-se, s-a întremat repede ; i-a venit în ajutor un batalion de ordine, care a pornit cu Ferry în frunte împotriva răscoalei.

O fi adevărat ?

— Cum o fi, cum n-o fi, săriți tovarăși ! Trebuie să mergem împotriva batalionului aceluia !

— Ni-i foame ! ni-i sete !

— O să mîncați și o să beți acolo !

Toți pretind însă cu multă energie că au să aibă mai mare curaj dacă au să îmbuce ceva.

— Atunci luați butoaiele din pivniță și scoteți-le capacul... Butoaie de scrumbii și butoaie de vin... o scrumbie și un pahar de cap.

Și pe urmă la drum ! Am să-mi iau iar sabia și-am să-mi scot eșarfa. Cine o vrea ?

— Nu, nu ! Dumneata n-ai să vii !

Și toți în chip viclean și mișelnic nu mă lasă să plec.

Comandanții care de două luni încoace, au fost pe față sau pe ascuns cu fostul primar și care mă urăsc din cauză că la club sînt popular, au prins curaj cînd au auzit de întoarcerea ofensivă a burghezilor. Și emisarii lor împrăștie revolta printre cei care au fost puși la porție redusă. Spun :

— Păi desigur, acuma după ce a încurcat lucrurile, se cară. Nu-l lăsați să plece ! O să fiți voi arestați și făcuți răspunzători. Și, pe lîngă asta, știți măcar unde vrea să vă ducă și ce vă așteaptă ? A pus mîna pe primărie, să rămînă prizonier la primărie !

Am insistat, dar cetățenii din Belleville s-au făcut că n-aud ; numai cîțiva cinstiți și curajoși, au plecat la locul primejdiei.

Steaua noastră apune.

Regimentul 139 a venit încoace și e gata să ne ia cu asalt.

— Au început să zgîlțîie grilajul, îmi spune un căpitan.

— Trageți prin grilaj și curățați-le avangarda.

— Au să moară o mulțime.

— Dacă au să vadă că ni-i frică, o să murim noi. Du-te și le spune că dacă mișcă, trageți în ei.

Stau pe loc, nu de frică probabil, ci din pricină că, deși nu-s chiar de partea noastră, dar tot îi doare și pe ei cînd văd ce se întîmplă și poartă și ei în piept rana pe care o poartă toți patrioții.

Oricum însă, eu tot am trimis după cartușe la postul de franctirori pe care-l comandă un locotenent care mi-a fost pe vremuri tovarăș de mizerie. De el sînt sigur : are să-mi dea muniții.

Nu ! Nu mi-a dat !

De cînd are epoleți, răzvrătitul acesta s-a cumințit. Te pomenești că vrea să fie decorat sau să intre în armată de-a binelea. S-a luptat ca un leu, e drept, dar ca un leu care s-a săturat de flămînzeală în pustiu și vrea mai bine să stea în menajerie, să aibă ce mînca și să-l admire lumea.

Să-ți vină să te-arunci cu capul de pereți, nu altceva !

Și așa, am așteptat cu toții sfîrșitul dramei în miros de scrumbie și de vin.

Toate miros a scrumbie. Eșarfa mea miroase. Un drapel roș pe care l-au găsit nu știu pe unde și l-au pus în fața biroului meu, miroase și el. Praful de pușcă care ne-a mai rămas, banii pe care îi mai avem au luat miros de la butoaiele care zac goale în curte.

Parc-am fi la hala de pește și nu în citadela răzvrătiților din La Villette.

1 noiembrie

Citadela s-a golit încetul cu încetul. Cei care s-au dus să vadă ce s-a întîmplat nu s-au mai întors, fie că au fost făcuți prizonieri, fie că nu vor să mai vină iar în viesparul acesta, împotriva căruia se îndreaptă batalioanele burgheze mînioase.

Cei cîţiva care am mai rămas, stăm şi aşteptăm fără să ştim ce se întîmplă în oraş.

Soseşte o depeşă.

„Către primarul arondismentului al XIX-lea."

Eu sînt primarul — o dată ce am eşarfa ! Desfac plicul şi citesc : „Ordinea a fost restabilită fără vărsare de sînge".

E vremea să-mi iau tălpăşiţa. Nu mai pot de foame şi de sete.

Intru, ostenit, zdrobit, somnoros, în restaurantul unde aveam obiceiul să îmbuc ceva cu colegii pe la amiază. Dau aici de cei care nu s-au mai întors az-noapte — fie că le era frică de mine, fie că au aşteptat să vadă cum se sfîrşeşte toată întîmplarea, ca să se hotărască şi ei într-un fel.

Sfîrşitul va fi, fără îndoială, arestarea mea în curînd. Poate că au să mă ridice chiar înainte de a-mi isprăvi omleta.

O ! bieţii oameni ! Îşi bagă nasul în farfurie, se fac că nu mă văd, îşi apropie scaunele unul de altul ca să nu am loc unde să mă aşez.

Intru în vorbă cu ei.

— Au să vină să mă aresteze ca răzvrătit, poate au să mă acuze că am şi furat. Am să vă iau de martori.

Nu mă lasă să isprăvesc.

— Hm !... De !... Nu prea ştim !... La urma urmei nimeni nu te-a silit să ocupi primăria. E drept că l-ai scăpat pe Richard din mîinile mulţimii, dar

dacă nu i-ai fi luat locul nimeni nu s-ar fi gîndit să-l strîngă de gît... Lumea zice că ai dat ordin să fie împuşcat Louis Noir ; şi el zice !

M-apucă scîrba cînd îi aud. Beau un pahar de vin şi mă duc spre Hôtel de Ville.

Nimic nu arată că az-noapte a fost răscoală pe-aici ; doar cîteva santinele ; nici o cicatrice lăsată de gloanţe pe pielea zidurilor ! Clădirea-i mută, piaţa-i pustie !

— Daţi-mi, vă rog, de cincizeci de bani săpun de rufe ! Da, de cincizeci de bani !

M-am dus repede acasă, mi-am transformat odaia în sală de baie şi am împrumutat de la o vecină nişte colonie cu care mi-am stropit din belşug tunica. Mi-am pus picioarele în apă şi fruntea în palme !

Iată-mă spălat ; şi-acum, dacă vreo baionetă are să mă împungă cumva pe drum am să ajung la spital cu o cămaşă curată şi cu ciorapi curaţi.

S-ar putea foarte bine să mă aleg cu o tăbăceală. Am să mă duc la primărie. După aceea îmi voi fi cîştigat dreptul să dispar şi să scap de urmărire.

— Mai dă-mi, te rog, puţină colonie ! Ce zici, vecino, mai miros a scrumbie ? La revedere !

— Au să te aresteze, domnule Vingtras !

— Da, aşa cred şi eu.

— Atunci, stai aici !

— Au să vină să mă ia şi de-aici !

Ea se înroşeşte uşor. Sîntem foarte buni prieteni.

— Am să te ascund la mine, spune ea, frecîndu-şi botişorul parfumat de barba mea care tot mai miroase a scrumbie !

— Nu, nu se poate ! Dar dacă nu mă întorc... să-mi trimiţi nişte schimburi curate... Şi colonie... multă colonie ! Îţi mulţumesc de pe-acum !

Portarul mi-a împrumutat cinci franci.

Azi dimineaţă mi-am golit buzunarele şi am lăsat tot ce aveam în mîinile casierului primăriei — chiar şi banii care erau ai mei. Acuma, cu cinci franci, pot să aştept să văd ce o să se mai întîmple.

Intru în curtea primăriei, fără sabie şi ca într-o închisoare, de data asta.

Poarta s-a închis la ordinul unui comandant pe care nu l-am văzut în timpul încăierării şi care a sosit acuma, cînd eu sînt pierdut.

E drept că a crezut nenorocitul că am vrut să dau ordin să-l împuşte.

Şi omul acesta e chiar fratele lui Victor Noir, care m-a întîmpinat lîngă patul unde acesta zăcea, cald încă, şi tocmai el acum ia cuvîntul împotriva mea, mă ameninţă şi mă acuză faţă de nişte oameni pe care-i ştiu că fac parte dintr-un batalion al cărui comandant e bonapartist.

Noroc că au mai rămas şi de-ai noştri cîţiva, Bouteloup şi cu ai lui ; cînd am venit eu dormeau cu capul pe raniţă ; acuma, s-au trezit de-atîta zarvă şi spun :

— Jacques Vingtras nu va fi arestat !

Lui Louis Noir i-a fost ruşine, n-a îndrăznit să cheme în ajutor pe bonapartist — care poate e prieten cu ucigaşul lui frate-su — şi m-a lăsat să trec.

Afară de acest ingrat îndîrjit şi de cei de azi de la prînz, ceilalţi îşi fac datoria. Şi cînd am intrat

în sala unde s-au întrunit ca într-un consiliu de război m-au primit toţi cu braţele deschise.

— Pleacă, pleacă ! Ce mai stai ! Am aflat că guvernul va lansa un mandat de arestare împotriva dumitale.

Am ieşit înconjurat de cîţiva tovarăşi curajoşi ; merg încet, prefăcîndu-mă că-s liniştit şi fără grijă. După colţul străzii m-aşteaptă o brijă cu un birjar care-i de-ai noştri.

Birjarul a dat bici calului şi m-a dus în galop pînă am ajuns departe de primăria asta, de unde am ieşit ca prin minune.

Cînd am ajuns destul de departe, şi-a oprit calul, l-a mîngîiat cerîndu-i iertare şi mi-a spus :

— Cred c-am scăpat ! Îmbrăţişează-mă !

XXII

Passedouet, care e primar la al XIII-lea, m-a ţinut ascuns la dînsul trei zile.

A treia zi i-am luat briciul, mi-am ras barba şi favoriţii, mi-am păstrat numai mustaţa şi o ţăcălie scurtă şi după aceea am ieşit şi m-am dus la un prieten care nu face politică şi-mi oferă un adăpost plăcut şi sigur într-un cartier paşnic şi clerical. Aici pot să stau fără să-mi pese de poliţie şi pot să scap de curtea marţială.

Dar vor oare să ne aresteze ?

După vreo săptămînă, sătul de viaţa asta de evadat care stă ascuns, m-am dus la clubul din piaţa Corderie.

Dacă vor să ne prindă trebuie numai să pună nişte agenţi jos, în stradă.

Au şi pus.

Aşadar, ştiu că eu vin pe-aici şi că mai vin şi alţii dintre cei care sînt urmăriţi pentru cele întîmplate la 31 octombrie şi pe care ar avea dreptul să pună mîna şi i-ar putea demasca repede, fiindcă sînt prost travestiţi cu fularele lor înfăşurate de trei ori şi cu ochelarii lor de carnaval.

Şi totuşi, guvernul nu face nici o mişcare şi ne lasă să ne urcăm şi să coborîm de cincizeci de ori pe scara care duce la clubul din piaţa Corderie.

Clubul acesta a ajuns un forum.

Clubul înarmează revoluţia, plănuieşte răzvrătiri viitoare — şi ar fi în stare în adevăr să salveze patria !... Mie mi-a salvat onoarea, nu-i mult de atunci !

Asta s-a întîmplat cînd aveam chipiul cu patru trese. Tocmai eram de gardă pe bastion. Vine un ofiţer.

— Ştii ce se spune ? Că ai fost înţeles cu Imperiul, cînd cu alegerile, în campania dumitale împotriva lui Jules Simon.

— Chiar aşa ?

— Toată lumea spune !

Las batalionul şi sar într-o birjă.

Da, aşa este ! Se vorbeşte de mine prin cafenele ; ieri, cîţiva au zbierat asta la întrunirile publice.

Zvonul l-a stîrnit Germain Casse, creolul.

Ce-ar fi să-i trag o bătaie zdravănă ?

— Nu te aprinde degeaba şi nu bate pe nimeni, mi-a spus Blanqui la care m-am dus ca să-i povestesc ce mi s-a întîmplat. *Popularitatea dumitale abia începe.*

Popularitatea mea ? Îşi bate joc de mine ?

Să nu m-aprind e greu. Cu capu-n flăcări, cu inima gata să plesnească, cu gîtlejul uscat, cu ochii

tulburi, alerg din cartier în cartier, lăsînd birja cînd se oprește prea mult pe la răspîntii din cauza înghesuielii și dînd fuga pe la cei din vechiul meu comitet în care am încredere și cărora le spun gîfîind și răgușit : Ajutor ! ajutor !

Îi iau cu mine ; pe drum mai culeg și pe alții, care știu mizeria pe care am îndurat-o și curajul de care am dat dovadă ; și nici n-a apus bine soarele și clubul a și luat cunoștință de cererea mea de anchetă. Cei optzeci sînt convocați mîine, toate Camerele poporului țin ședință.

Ce greu trece timpul ! Ce noapte am petrecut !

În sfîrșit, s-a făcut ziuă.

Briosne, Gaillard și încă unul sînt acuzați ca și mine. Azi dimineață ne-am dus cu toții la Prefectura de poliție și i-am somat pe cei de-acolo să ne arate actele care ne calomniază, armele otrăvite cu care vor să ne ucidă.

Nimic ! nu ne-au arătat nimic !

Sala e plină ; juriul e în păr. S-a ales biroul.

Am cuvîntul.

Am spus tot, de la A la Z : cum a venit să mă ia un Comitet în frunte cu tovarășul Passedouet — Passedouet pe care nimeni nu-l poate bănui...

Tocmai mîncam o ciorbă într-un birt. Mi-au pus sabia în coaste. Mi-au spus pe toate tonurile că eu, istoric viitor al eroilor din iunie, trebuie să reprezint pe acești învinși față de republicanii care i-au blestemat și să ridic împotriva lor cadavrul ciopîrțit al republicii sociale.

Am primit dar le-am spus :

— Uitați-vă ce mănînc, ce-i mai ieftin pe listă. Sînt sărac. Nu pot să dau nici un ban pentru alegerea mea.

Comitetul mi-a spus atunci că este cineva care vrea să plătească afişele.

— Bine, faceţi cum credeţi că-i mai bine, le-am spus eu.

— Dar dacă cumva acela o fi fost în slujba Imperiului ?

Ce scop ar fi putut să aibă ? Doar noi nu făceam campania aceea ca să învingem. În ce priveşte numărul, eram sigur că vom fi înfrînţi.

Cinci sute de voturi ! Nici măcar cinci sute de voturi nu credeam că o să avem.

Şi totuşi le-am avut. Dar puteam noi cu un fleac ca ăsta să împiedicăm alegerea lui Jules Simon ?

Şi iată de ce sînt acum în faţa voastră acuzat de trădare ! Uitaţi-vă la mine ! Am eu mutră de vîndut ?

Trebuie oare să vă mai spun cîte suferinţe am înfruntat eu în viaţa mea ? Să vă povestesc de cîte ori m-am luptat cu foamea ca să pot să rămîn om liber ?

Şi după ani de zile de eroism în clipa cînd îmi mai trebuia doar puţină răbdare ca să ajung aproape celebru şi chiar fericit, tocmai atunci să fi vrut eu oare să mă distrug pe mine însumi, să mă vînd ?

Nu eu trebuie să spun cine sînt şi ce-am făcut, doar atîta vă întreb : n-aş fi putut eu oare de zeci de ori pînă acum să ajung om bogat, dacă aş fi vrut ?

O ! Ştiu că mă veţi achita !... în inima mea însă va rămîne ruşinea acuzării.

Onoarea mea ?... va ieşi de-aici mai curînd decît oricînd ! Dar demnitatea mea ! cine-i va putea vindeca rănile, cine o va şterge de puroiul cu care a împroşcat-o Casse ?

. . . .

Nici nu m-au lăsat să isprăvesc.

Din toate colţurile sălii s-au întins mîini către mine. Cîţiva m-au luat în braţe ; unii erau cu lacrimi în ochi.

Ştiu eu bine că au să se mai găsească şi pe viitor ticăloşi care să culeagă această murdărie şi să zvîrle cu ea în mine, atunci cînd voi fi dezarmat din cauza înfrîngerii, a proscripţiei — sau a morţii.

XXIII

23 februarie

M-am înşelat cînd am crezut că cei de la Hôtel de Ville n-au să îndrăznească să ne urmărească. Au îndrăznit.

Cei de la 31 octombrie vor fi traşi la răspundere în faţa unui tribunal militar. Ofiţerii unei armate prizoniere vor judeca pe nişte oameni liberi !

Vor veni deci cu toţii, Lefrançais, Tibaldi, Vermorel, Vésinier, Jaclard, Ranvier şi, poate şi alţii pe care au să-i prindă ; vor veni între două şiruri de soldaţi cu puştile încărcate, cu baioneta la armă, gata să le-o înfigă în piept dacă ar încerca să fugă sau să se revolte.

Se vor aşeza pe o bancă strîmtă ca o bancă de şcoală, îngropaţi între o masă şi o sobă veche aşa că nici capul n-o să li se vadă — capul pe care îl ochesc articolele unui cod cumplit.

Ştiu că de data asta nu-i vorba de capul lor şi nici chiar de libertatea lor. Ce om de inimă ar îndrăzni să-i condamne ?

Pentru ce să-i condamne ? Pentru că, atunci cînd au văzut cum corabia se îndreaptă spre stînci,

gata să se sfarme, s-au repezit la căpitan și-au strigat :

Se scufundă Franța ! Sunați alarma !

Să-i condamne ? Atunci, încaltea să-i lovească peste gură cu pălăria lui Trochu [1] sau să-i împungă cu spada lui Bazaine ! Ar fi și mai bine.

Și asta nu-i tot. Sergentul de serviciu va avea mult de lucru săptămîna asta și comisarul Republicii va avea de pregătit rechizitorii.

Vor mai avea de judecat și o bucată de hîrtie. Hîrtia asta se cheamă *Afișul roșu* — și a fost lipită pe ziduri, atunci cînd nu era pîine și ploua cu bombe.

Ce bătaie de cap ne-a mai dat și afișul ăsta... lui Vaillant, lui Laverdays, lui Tridon și mie !

Clubul de la Corderie, în ședința lui de la 5 ianuarie, ne dăduse nouă însărcinarea să rostim voința obștească.

S-a hotărît deci ca noi să aducem a doua zi pînă la zece o proclamație care, dacă avea să fie aprobată de adunare, avea să aibă cinstea să fie afișată, în noaptea următoare, în toate mahalalele Parisului.

Da ! Dar trebuia mai întîi s-o facem.

Trebuia să pui poporul să vorbească într-un limbaj delaolaltă simplu și larg. Poporul lua acum cuvîntul în fața Istoriei, în timpul unei furtuni cumplite, sub focul străinului. Trebuia să avem mereu în minte patria, o dată cu Revoluția.

---

[1] *Louis Jules-Trochu* (1815—1896), guvernator militar al Parisului în 1870, președinte al guvernului de apărare națională.

În locuința strîmtă din strada Saint-Jacques unde se strînseseră, acești patru oameni de litere își smulgeau părul din cap la fiecare rînd pe care-l scriau, de frică să nu cadă în platitudine sau în declamație.

Ne era rușine de noi înșine și fiecare bătaie a pendulei ne răsuna dureros în craniu.

În sfîrșit, treaba a fost pe trei sferturi gata. Era cinci dimineața.

Tridon, bolnav de-o boală care avea să-l răpună, a spus atunci că ar fi bine să ne culcăm și să dormim puțin — și după ce ne-om odihni să reîncepem lucrul.

Ne-am culcat amîndoi pe un pat improvizat... pe care după cîteva clipe i l-am lăsat numai lui, săracul. Sfrijit și pirpiriu cum era, cu gîtul destrămat, cu pielea spînzurînd de oase, se ghemuia în cearșaful cu care trebuia să ne acoperim amîndoi, fiindcă celălalt cearșaf îl luaseră cei doi tovarăși care erau cu noi.

Trupul lui intrase în agonie, dar mintea îi rămăsese sănătoasă și zdravănă.

Cînd ne-am sculat, am auzit tunul bătînd altfel decît pînă atunci. Începuse bombardamentul.

Și manifestul nostru era tot acolo... rebegit ca și noi !

Nici nu pot să spun cît eram de necăjiți. Ne era teamă că n-am fost vrednici de-ai noștri și obuzele cele noi ne șuierau la ureche, așa cum șuieră la teatru supărarea publicului cînd nu-i place piesa.

Trebuia o frază, numai una, însă una în care să bată inima Parisului ; și mai trebuiau spuse

şi Parisului cîteva vorbe ca să ştie ce are de făcut pe viitor.

Ne-am dus pleoştiţi la club fără să fi ajuns la o încheiere, fără să ne pese de primejdie, ba chiar cu tainica dorinţă de-a fi ucişi pe drum.

La o detunătură mai puternică, totuşi, Tridon s-a scuturat deodată şi uitîndu-se în sus s-a încruntat, parcă ar fi adulmecat în văzduhul glacial o frază...

Găsise ce trebuia !

Proclamaţia citită într-o tăcere solemnă, a fost acoperită de aplauze.

Se isprăvea aşa :

„Faceţi loc Poporului ! Faceţi loc Comunei !"

Proclamaţia aceea e dată acum în judecată. N-a fost totuşi o chemare la rebeliune, a fost un strigăt ţîşnit din inimi înfrigurate, mai mult un strigăt de deznădejde decît un strîgăt de indignare.

Cei care au iscălit au fost arestaţi. Mulţimea s-a dus în sunetele tobei şi i-a scos din închisoare. Şi acuma iată-i chemaţi la judecată.

Domnii de la guvern şi-au adus aminte de afişul acela. Şi totuşi, de-atunci încoace a mai trecut multă apă pe sub poduri, a trecut noroiul capitulării şi sîngele de la 22 ianuarie.

Cei de la 22 ianuarie sînt şi ei citaţi. Se vede că guvernul vrea să facă din ziua asta o zi a crimei.

Dar cine a fost criminal ?

Bietul Sapia! Avea în mînă un baston şi a căzut strigînd: Înainte! însă fără sabie şi fără puşcă.

Şi copilul acela de nouă ani pe care l-au găsit mort în stradă, împuşcase pe careva? Cred că nu! Şi bătrînul lovit de un glonte în cap avea în buzunar nu o bombă, ci o cărţulie de rugăciuni.

Cîţi nevinovaţi n-au fost măcelăriţi la 22 ianuarie!

Cei care n-au putut să fugă la vreme s-au tupilat după grămezi de nisip ori s-au lungit la pămînt după felinare răsturnate şi au stat aşa, în noroi, pînă-n gît.

Din cînd în cînd, vreunul din ghemuiţii aceştia se desprindea din ciorchinele însîngerat şi se rostogolea pe pîntece către vreun loc mai sigur... dar deodată se oprea şi nu mai mişca. Avea acum în coastă o pată roşie, ca la vrana unui butoi.

Printre cei pe care au să-i aducă mîine jandarmii sînt şi unii care au venit atunci numai ca să ridice răniţii, sau să acopere cu batista chipul groaznic al morţilor.

Şi nătărăii sălbatici care sînt acuma la putere nu şi-au dat seama că ar fi fost mai bine să facă şi ei la fel, şi să arunce peste acele zile întunecate vălul uitării.

8 martie

Cei de la 31 octombrie au fost judecaţi.

Un tribunal militar a achitat cea mai mare parte dintre cei care în numele înţelegerii încheiate în

noaptea aceea cu deznodămînt sinistru, n-ar fi trebuit să fie niciodată urmăriţi şi arestaţi.

Sabia judecătorilor de la Curtea Marţială a ţintuit la stîlpul infamiei în Istorie pe cei care stau acum la Hôtel de Ville şi şi-au călcat jurămîntul.

N-am mai rămas pe banca acuzării decît Goupil, eu şi încă vreo cîţiva, citaţi pentru fapte la care înţelegerea nu se referea.

Afişul roşu a ieşit şi el victorios din dezbateri. Au fost două şedinţe la tribunal, două mănunchiuri de acuzaţi şi două verdicte de achitare. Oamenii Apărării deocamdată au rămas cu buzele umflate.

Ferry, totuşi s-a înverşunat cumplit năpustindu-se asupra celor înfrînţi. S-a jurat pe onoarea lui că m-a văzut cu ochii lui — pe mine, Jacques Vingtras ! — la Hôtel de Ville, în noaptea de 31 octombrie şi că eu eram printre cei care strigau mai tare şi voiau să-l trimită la închisoarea Mazas.

Ca să-l bag cu nasul în propria lui minciună a trebuit să mă duc şi să declar :

1) Că eu am fost la Mazas şi aş fi în stare mai bine să trimit pe un prieten la ghilotină, decît pe un duşman la închisoarea aceea.

2) Că eu cred că Ferry merită să fie bătut la fund şi nu martirizat.

3) Că spre marea mea părere de rău, mi-a fost cu neputinţă să insult guvernul la Hôtel de Ville deoarece eu sînt urmărit din pricină că la ceasul acela am sechestrat în primăria din La Villette

pe Richard, primarul legitim, şi am îmbolnăvit o populaţie întreagă dîndu-i să mănînce scrumbii „destinate răniţilor".

Toţi au trebuit să se închine în faţa evidenţei, însă Ferry probabil m-a încondeiat acolo unde trebuie ; şi dacă cumva preşedintele Curţii Marţiale are legături cu guvernul, ştiu ce m-aşteaptă...

11 martie. La tribunalul
din strada Cherche-Midi

— Să ştii, Vingtras, că şase luni o să ai sigur.

— O să am eu poate şase luni, dar de făcut vă dau cuvîntul meu că n-o să le fac.

Să fii ridicat acuma şi închis, asta ar însemna ca la prima încercare de revoltă a mahalalei să fii luat pe sus şi deportat pe ascuns în Guyanna — dacă nu cumva înseamnă pur şi simplu să fii împuşcat de vreun agent plictisit după o zi grea, sau chiar pus la zid şi executat după toate regulile.

Acum e vremea execuţiilor şi, în beţia triumfului, în timpul vreunei lupte care nu se ştie cum are să se isprăvească, prizonierii sînt repede, repede înlăturaţi...

Ar fi păcat să dispari aşa !

E drept că, deocamdată uşa către execuţiile fără multă vorbă abia s-a crăpat puţin ; dar oricum, nu numai neantul, chiar şi închisoarea ar fi prea apăsătoare !

Cine ştie dacă zvonul oraşului ar ajunge pînă la mine şi dacă, prin gratiile celulei mele, s-ar strecura fulgerele furtunii ? Să nu ştiu nimic, să nu aud nimic în timp ce s-ar hotărî soarta tova-

rășilor noștri, în timp ce ei și-ar pune în joc viața și ar fi decimați ?

N-are decît să facă pe Silvio Pellico[1] cine-o vrea ; eu am să încerc să le scap printre degete !

Nu va fi greu.

Deși acuzați, sîntem liberi. Ne-am înfățișat de bunăvoie la judecată. De aceea nu prea sîntem păziți !

La stînga mea e un sergent mai bătrîior, drept ca un stejar, cu niște mustăți grozave care de cîteva ori erau să-mi scoată ochii, așa-s de ascuțite ! E cu un cap mai înalt decît mine.

Se uită la mine — de sus — dar fără mînie ba chiar aproape prietenos, deși nu știu ce tot mormăie îndîrjit, parcă ar mesteca pietre.

Curtea s-a retras ca să delibereze.

Lumea prin colțuri stă de vorbă. Poate că mai am numai cîteva minute de libertate ; am să mă folosesc de ele și am să stau și eu de vorbă... și mai ales am să mă uit dacă ușa e închisă sau nu...

Iar mi-a dat ceva în ochi ! E mustața vecinului, care mă chiorăște a patra oară. Numai că acum am înțeles ce tot mormăie de un sfert de ceas încoace.

— Da' pleacă o dată, ce dracu !

---

[1] *Silvio Pellico* (1789—1854), scriitor italian ; a stat nouă ani în închisoarea de la Spielberg, condamnat pentru intenții revoluționare ; a scris aci cartea intitulată *Închisorile mele.*

— Să trăieşti ! Am plecat !

Am ieşit şi iată-mă acum pe stradă. Ca şi atunci cînd cu întîmplarea din La Villette, la început umblu agale, ca unul care se plimbă, apoi la cel dintîi colţ, o iau la fugă.

Am găsit adăpost la doi paşi, nu departe de închisoarea în care ar trebui să fiu.

A doua zi, un tovarăş, căruia i-am dat de veste unde sînt, vine şi-mi spune verdictul. Am fost condamnat la şase luni — dar puţin îmi pasă !

Soldăţoii stării de asediu au ras dintr-un condei şase ziare socialiste, printre care şi *Strigătul poporului,* care ajunsese la numărul optsprezece şi mergea ştraşnic !

Ferry s-a răzbunat. Eu sînt liber, dar ziarul meu a murit.

Din nefericire nu s-a răzbunat numai pe mine. Bunăvoinţa pe care a arătat-o Curtea Marţială a fost înşelătoare, cei de la 31 octombrie au fost condamnaţi la pedeapsa capitală ; Blanqui şi Flourens au fost condamnaţi la moarte.

I-au condamnat... dar n-au putut să pună mîna pe dînşii !

În ascunzătoarea mea nu văd pe nimeni şi nu ştiu nimic. Simt totuşi cum se pregăteşte de furtună şi văd cum se întunecă zarea. Poporul are să-şi piardă într-o bună zi răbdarea — şi atunci trăsnetul va cădea.

XXIV

18 martie 1871

Cioc, cioc la ușă !

— Cine-i ?

E unul din cei trei prieteni care-mi cunosc ascunzătoarea ; e cu sufletul la gură, palid.

— Ce este ?

— Un regiment de infanterie a trecut de partea poporului.

— Va să zică a început lupta ?

— Nu, dar Parisul e în mîna Comitetului Central. Azi dimineață, soldații au omorît doi generali.

— Unde ? Cum ?

— Unul a dat ordin să se tragă în mulțime. Soldații de sub comanda lui au trecut de partea federaților, l-au luat pe sus și l-au împușcat ; cel dintîi a tras un sergent în uniformă de infanterist. Celălalt general e Clément Thomas care venise să dea tîrcoale și să spioneze ; un veteran de la 48 l-a zărit. La zid cu el ! Cadavrele lor potricălite de gloanțe sînt întinse acuma într-o grădină de pe strada Rozelor, sus în Montmartre.

Și n-a mai spus nimic.

Revoluţia a început.

Iată deci clipa pe care am aşteptat-o şi-n care am nădăjduit de la cea dintîi cruzime a tatei, de la cea dintîi palmă a belferului, de la cea dintîi zi fără pîine, de la cea dintîi noapte fără adăpost — iată în sfîrşit revanşa împotriva şcolii, împotriva mizeriei şi a loviturii de la 2 decembrie !

M-am înfiorat totuşi. N-aş fi vrut aceste pete de sînge pe mîinile noastre în zorii victoriei !

Poate că m-a înfiorat şi faptul că acum nu vom mai putea să dăm îndărăt, că nu se va mai putea opri măcelul, primejdia cumplită... şi asta nu fiindcă aş putea şi eu să fiu printre cei ucişi, ci fiindcă mă gîndesc că voi fi silit cîndva să ordon eu măcelul.

— Cînd au fost toate acestea ?

— Acum un ceas.

— Şi eşti sigur că n-a fost nici o luptă, că nu s-a mai întîmplat nimic nou, nimic tragic de-atunci încoace ?

— Nu, nimic.

Ce linişte pe străzi !

Nici o urmă nu arată că s-a schimbat ceva pe lume, că nişte Brutuşi de un franc şi cincizeci bucata au trecut Rubiconul şi au pornit împotriva unui Cezar pitic.

Şi, pentru că veni vorba, oare ce-o fi cu caraghiosul ? Unde-o fi Thiers ?

Nimeni nu ştie.

Unii cred că stă ascuns şi se pregăteşte de fugă ; alţii că se vînzoleşte pe undeva şi tot dă ordine pentru ca forţele burgheze să se adune şi să zdrobească răscoala.

Piața de la Hôtel de Ville e goală ; credeam că vom găsi-o ticsită de lume și zbuciumată, sau plină de tunuri cu gurile îndreptate spre noi. Dimpotrivă, e tăcută și pustie. Nu sînt încă semne de atac pe-aici — nu-i nici măcar îndrăznețul care, cu semeția convingerii dă foc la tot Forul așa cum aprinzi dintr-o dată un candelabru întreg.

Mulțimea stă pe de lături, ca un cerc de privitori și nu ca un front de luptă.

Și totuși șușotesc între ei și zvonesc !

Curtea e plină de artilerie, tunarii stau gata cu fitilele aprinse... Aduceți-vă aminte de 22 ianuarie ! Un pas dacă faceți, ferestrele și ușile se deschid și sîntem impușcați pînă la unul.

Așa spun oamenii care stau de jur împrejurul pieții, peste care noaptea a început să se lase și în mijlocul căreia văd parcă cum se ridică, însîngerate, siluetele celor doi generali !

Un cetățean vine în fugă și spune :

— Strada Templului e ocupată de Ranvier... Brunel și-a așezat batalionul pe strada Rivoli...

Ranvier și Brunel ! Mă duc și eu !

— Ia-o pe lîngă zid, așa ești mai ferit dacă încep să tragă.

— A ! nu ! Cu ocazia asta o să vedem dacă în curte sînt mitraliere și soldați la pîndă pe la geamuri.

Mai găsesc pe cîțiva și ieșim din cerc ; culegem cîteva boabe din șiragul șovăitorilor, alte boabe vin după noi, ies din șnur și ne însoțesc.

Iată-l într-adevăr pe Brunel în mare ţinută ; a şi ajuns la poartă cu oamenii lui.

Mă duc repede la dînsul.

Îmi spune cum stau lucrurile.

— Deocamdată sîntem stăpîni pe terenul de luptă. Chiar dacă cumva se refac în vreun punct pe care nu-l cunoaştem şi ne atacă, vom putea să rezistăm pînă cînd ne trimite întăriri Comitetul Central... Ranvier e alături aşa cum ţi s-a spus. Zic oamenii că Duval a pornit spre Prefectură cu cei din al V-lea şi din al XIII-lea ; dacă n-a pornit încă trebuie să i se dea ordin să se puie în mişcare, numaidecît... Şi încă un lucru : strada Templului trebuie să stea pe picior de război toată noaptea. Eu am făcut milităria şi sînt pentru disciplina răscoalei împotriva disciplinei cazărmilor... Eu zic să te duci la Ranvier, că eşti prietenul lui cel mai bun, şi să-i spui prieteneşte toate aceste lucruri... Eu nu pot ; să nu spui că vreau să fac pe comandantul cu el...

— Bun, am înţeles !

*

Îl găsesc pe Ranvier construind cu oamenii lui o baricadă.

— Da, da ! E gata tot ! Uite !

Văd un rînd de baionete, şi şiruri de oameni care stau neclintiţi, fără o vorbă. Asta-i armata lui Duval, tăcută ca armata lui Hanibal sau a lui Napoleon după ce i se dăduse ordin să treacă pe nesimţite Alpii.

Poporul stă de veghe — în noaptea asta putem fi liniştiţi.

Mîine însă, la răsăritul soarelui, îi va trebui un zdravăn sunet de goarnă.

M-am dus la un tovarăş şi l-am trezit din somn.

— Apare *Strigătul poporului !* Du-te şi spune-i lui Marcel să caute hîrtie de tipar... Dă-mi repede un condei să fac articolul de fond.

Şi m-am aşezat la masă.

N-am scris însă nimic !

Prea tare îmi fierbea sîngele în vine ; gîndul îmi ardea vorbele în creier ; frazele care-mi veneau mi se păreau ori prea declamatoare, ori nevrednice în simplitatea lor de marea dramă din faţa căreia s-a ridicat cortina, o cortină care are, ca la teatru, două găuri — făcute de două gloanţe care au lovit, zice-se, drept în frunte pe fiecare din cei doi executaţi.

Cînd mi s-au mai răcorit arterele, cînd m-am sprijinit cu coatele de fereastra deschisă şi mi-am cufundat privirea în oraşul din faţa mea, somnul lui şi liniştea lui m-au îngrijorat.

Dacă cumva oraşul n-o fi de partea Revoluţiei ? Dacă cumva gloanţele cu care au fost împuşcaţi generalii au trecut prin ţintele omeneşti şi au atins inima Parisului care nu-i pe baricadă ? N-o fi cumva răzvrătirea numai opera cîtorva şefi şi a cîtorva batalioane mai îndrăzneţe ?

De ce n-o fi nici o tresărire, nici un zgomot de paşi, nici un zăngănit de arme ?

Ce-ar fi să mă scobor şi să mă întorc la răzvrătiţi, la oamenii lui Duval, la baricada lui Ranvier ?...

Nu ! Iată-mă din nou, eu, apărătorul celor umiliţi, cuprins de neliniştea surtucarilor faţă de mulţimea obscură !

Şi-am închis fereastra dinspre Oraşul Misterios şi care pare mort deşi se spune că a înviat ! Am închis fereastra, dar mintea mea s-a zăvorît şi ea — nu-mi venea nici o idee !

Am petrecut pe o canapea, care-şi arăta măruntaiele de cîlţi, vremea pe care ar fi trebuit s-o petrec în picioare sau culcat pe un pat de campanie şi gata oricînd să sar ca un trăgaci de armă.

Dimineaţa am dat fuga la cîţiva prieteni credincioşi.

Şi ei au aşteptat ca şi mine — uluiţi de trăsnetul de ieri din Montmartre.

Şi totuşi, printre aceşti tovarăşi ai mei sînt oameni plini de curaj. Asta mă mai linişteşte şi mă împacă cu conştiinţa mea tulburată.

Nu din faţa primejdiei ne-am dat îndărăt azi noapte prietenii mei şi cu mine, ci din faţa unei jumătăţi de izbîndă cîştigată fără noi şi pe care puteam s-o pierdem dacă intram în luptă prea tîrziu.

Mă duc la Hôtel de Ville.

— Unde e Comitetul Central ?

— Sus la dreapta.

Trec peste oameni adormiți și prăbușiți ca niște vite trudite pe trepte. Îmi aduc aminte de boii căzuți pe străzi, în timpul asediului, și ale căror trupuri mătăhăloase și roșcate zăceau luminate de lună.

Mulți din cei care vin din asfințit pînă în zori au fost în picioare și și-au făcut datoria și corvoada și, după ce au zgîriat pe piept cu baionetele lor caii cavaleriștilor lui Vinoy, au tăiat seara pîine și au împărțit merinde; mulți din aceștia și-au stropit mîncarea și osteneala cu un pic de vin care i-a înveselit și i-a cam cherchelit.

Toți însă ar sări, și-ar lua puștile și ar trage dacă Moreau sau Durand sau Lambert — așa-i cheamă pe generalii lor! — ar striga deodată că Ferry se întoarce cu armata, ca la 31 octombrie:

— La arme!

Toți și-ar lăsa păhărelul de cositor ca să ia cartușiera și nu și-ar mai înfige bricegele în salamul ieftin al mahalalei, ci furculița cu un dinte din vîrful puștii în jamboanele burghezilor.

Deocamdată însă nici o urmă de mînie și nici chiar de entuziasm!

Pare-ar fi niște soldați cărora li s-a dat voie să doarmă pe treptele unei prefecturi, din pricină că n-au mai putut fi cartiruiți în oraș și cărora li s-a spus să se descurce cum or putea cu mîncarea și cu dormitul.

XXV

Unde-i Comitetul Central ?

Comitetul ? E-aici în odaia asta. Unul scrie, altul doarme ; unul șade pe colțul mesei și vorbește, altul în timp ce povestește ceva care-i face pe ceilalți să rîdă, drege un revolver.

Nu cunosc pe nici unul. Spun fiecare cum îi cheamă. N-am auzit niciodată de numele lor. Toți sînt delegați ai batalioanelor, cunoscuți numai în mahalaua lor. Toți au avut succes ca oameni de cuvînt și de acțiune în adunările, de multe ori furtunoase, din care a ieșit organizația federală. Eu n-am fost la aceste întruniri fiindcă am fost silit să mă ascund și înainte și după condamnarea mea.

Sînt vreo șase-șapte numai, în sala asta în care nu demult dansa Imperiul în uniforme aurite și haine de gală !

Astăzi, cîțiva oameni cu ciubote butucănoase și chipiu cu galoane de lînă, cu manta soldățească fără epoleți, înfățișează sub tavanul cu ornamente, guvernul.

Aproape că nici n-au văzut cînd am venit. După ce stau așa vreo cîteva minute, mă hotărăsc să mă apropii de cel care curăță pistolul și care acuma nu mai glumește ci spune dîrz unuia care și el tocmai a intrat :

— A ! nu ! Vor din nou să dea peste cap revoluția ! Mai bine îmi zbor creierii decît să iscălesc... nu iscălesc !

Mă vede și mă întreabă brusc :

— Ești și dumneata delegat ?

— Sînt redactor-șef la *Strigătul poporului.*

— Păi, de ce n-ai spus ? Stai așa parc-ai fi ultimul venit...

Sînt ultimul venit, într-adevăr. N-am fost nici la execuția de ieri dimineață, nici pe baricade aseară.

Îi spun de ce am ezitat și am stat cîteva minute în așteptare.

— Da, înțeleg, zice el, faptul că nu sîntem prea cunoscuți poate să dea de bănuit... Dar după noi să știi că vin o jumătate de milion de necunoscuți înarmați ! și ăștia au să ne urmeze oriunde !

— Ești chiar așa de sigur ? întreabă cel cu care vorbise înaintea mea, Bonvalet, primarul arondismentului al III-lea, un om mărunțel și îndesat care e foarte dîrz și ridică glasul ca un sol care pune condiții sau transmite o provocare. Ești sigur că populația are să vă urmeze așa cum spui ?... Noi, *Liga drepturilor Parisului,* vă propunem să ne dați puterea în păstrare (numai în păstrare !) pînă cînd se adună cu toții.

— Ceilalţi n-au decît să facă ce vor. Eu mă-ntorc în mahalaua mea, mă închid acolo şi nu vă las să intraţi... Asta-i !

— Fără noi, n-aveţi să fiţi nimic !

— Dar voi ce sînteţi, mă rog ? Ce, credeţi că toată municipalitatea şi toată deputăţăria voastră mai fac vreun ban ? Ar face, da, dacă s-ar fi pus în fruntea mişcării ! Atunci chiar ne-ar fi înfundat rău de tot ! Noi, socialiştii ne-am fi dus pe copcă ! Dacă aleşii oraşului ar fi intrat în joc... s-ar fi isprăvit cu Comuna !

Apoi, rîzînd :

— Dragul meu, du-te şi spune patronilor dumitale că noi sîntem aici din voinţa celor nevoiaşi şi nu vom pleca decît alungaţi de mitraliere.

— Care va să zică ăsta-i ultimul cuvînt ?

— Întreabă-i şi pe ceilalţi dacă vrei. Dar să ştii că eu repet numai ceea ce au spus as-noapte cu toţii !

În clipa asta a intrat un grup de oameni fără arme. Unii cască, zbîrliţi, alţii flutură nişte hîrtii în mînă, se uită prin ele, confruntă pagini.

Aceştia sînt nucleul Comitetului. Tocmai au primit o întîmplare şi au hotărît ce răspuns trebuie dat deputaţilor.

— Pace sau război ? m-a întrebat Bonvalet.

— Asta atîrnă de voi. Va fi pace dacă nu veţi fi îndărătnici şi îngîmfaţi, dacă reprezentanţii poporului vor să priceapă că poporul trebuie să hotărască. Poftim, noi vrem să păstrăm tradiţia voastră dar cu condiţia ca voi să nu şovăiţi, să nu umblaţi pe căi piezişe şi să nu trădaţi — şi

cam asta am impresia că faceţi ! Şi acuma, lasă-ne să ne vedem de treabă. Trebuie să ne căutăm prin buzunare şi să vedem ce-avem. Ne trebuie un milion pentru cei trei sute de mii de federaţi... Eu am zece franci !

— Să spargem casa de bani !

— Ca să fim acuzaţi de furt !

Toţi se sperie şi şovăie ; e o teamă de oameni nevoiaşi, care pînă acum n-au luat în mîinile lor bătătorite decît plata muncii lor şi nu vor să s-atingă de teancurile de bilete de bancă şi de fişicurile de aur care stau încuiate în casa de bani.

— Trebuie totuşi să plătim gărzilor naţionale solda, să le dăm un franc cincizeci pe zi. Că dacă nu, toate nevestele au să fie împotriva noastră. Şi dacă-s împotriva noastră femeile, atunci toată treaba s-a dus dracului. Revoluţia e pierdută.

— Aşa este !

— Mai rău decît toate e altceva ; au să fie o mulţime de zevzeci care au să ia de mîncare cît le trebuie şi băutură mai multă decît au nevoie. Au să spargă uşile după cum le-o fi de foame şi de sete şi după cum or fi de supăraţi... şi din cauza a trei sute de mişei sau de zăpăciţi, trei sute de mii de comunarzi au să treacă drept o adunătură de ticăloşi.

— Da' poate că-n casă nu-s bani nici măcar pe două zile.

— Chiar pe-o zi să fie şi tot e bine ! Trebuie să cîştigăm o zi. Tot pe capul nostru are să cadă răs-

punderea... Atîta pagubă ! Uite, eu sînt gata să încep numărătoarea... Ce zici, Varlin ?

— Hai să căutăm ceva cu care să deschidem !

Prăpastia s-a căscat pe totdeauna, săpată parcă cu un hîrleţ de gropar. Spargerea casei de fier e pentru Comitet un fapt tot aşa de grav ca şi împuşcarea generalilor. Toţi cei care au un ban deoparte, toţi „oamenii de treabă“ din orice clasă şi din orice ţară, vor arunca blesteme, bombe şi oştire peste acest focar de prădalnici.

Mă întîlnesc cu Ferré.

— Ai aflat ce-au hotărît ?

— Da ! Şi tu mai spui c-au consimţit... Au avut neobrăzarea să redacteze un proces-verbal în care spun că n-au avut nici un amestec în executarea lui Lecomte şi a lui Thomas. Au şi dat o dezminţire poporului ! Şi dezminţirea ai tipărit-o chiar tu în ziarul tău ! De altfel şi tu eşti printre cei care au cerut punerea în libertate a lui Chanzy... Halal să-ţi fie ! a adăugat el cu amărăciune.

— Va să zică mă acuzi de trădare !

— Nu ! dar trădările se pedepsesc, în timp ce slăbiciunile se iartă ! Mai bine criminali decît şovăitori ! Grădina de la Hôtel de Ville e tot aşa de mare ca şi cea din starada Rozelor... să bagi de seamă !

XXVI

Strigătul poporului a reapărut.

— A apărut *Strigătul poporului* de Jacques Vingtras !

E două după-amiază și deja optzeci de mii de foi și-au luat zborul din tipografie și s-au răspîndit prin oraș.

— *Strigătul poporului* de Jacques Vingtras !

Numai asta s-aude și vînzătorul de ziare nu mai poate pridìdi.

— Ultima bucată, cetățene ! Pentru dumneata zece bani, zice el rîzînd. Da' fie, că face !

— Dă-o încoace !

26 martie

„Ce zi minunată !

Soarele de primăvară poleiește țevile tunurilor, aerul e plin de miresme, drapelele fîlfîie, Revoluția își poartă liniștită și mîndră valurile ca un fluviu albastru ; freamătul acesta, fanfarele goarnelor, strălucirea bronzului, văpaia speranțelor împlinite, zvonul ăsta de biruință, toate acestea umplu de bucurie și de mîndrie armata victorioasă a republicanilor.

O ! Paris măreț !

Noi ne gîndeam, păcătoșii de noi, să te părăsim și să plecăm departe de foburgurile tale pe care le credeam moarte.

Iartă-ne, patrie a onoarei, oraș al mîntuirii, tabără a Revoluției !

Orice s-ar întîmpla, chiar dacă vom fi învinși din nou și vom muri, generația noastră e împăcată ! După douăzeci de ani de înfrîngeri și de zbucium am fost răsplătiți.

Goarne, sunați ! Bateți, tobe !

Îmbrățișează-mă, tovarășe, care ești cărunt ca și mine ! Te îmbrățișez și pe tine, copile, care joci bile în dosul baricadei !

Ziua de 18 martie ți-a fost prielnică ! Ca și noi, tu ai fi crescut în ceață, ai fi lipăit cu picioarele prin noroi, te-ai fi tăvălit prin sînge, ai fi plesnit de rușine, aș fi simțit cumplitul chin al dezonoraților.

Acuma s-a isprăvit.

Noi am sîngerat și am plîns pentru tine. Tu vei culege moștenirea pe care o lăsăm.

Fiu de deznădăjduiți, tu vei fi un om liber !"

Sînt fericit. Peste umărul meu cîțiva federați citesc și ei spun cu înțeles :

— Are condei Vingtras ăsta ! Ce zici, cetățene ?

O mulțumire adîncă mă-mbată în mijlocul acestor oameni, care spun tot ce gîndesc despre mine.

Atunci cînd unii entuziaști lovesc cu palma în ziar și spun „Strașnic, nu !" eu tac și nu zic nimic ; ei, cînd mă văd așa, se gîndesc desigur că sînt prea rece, se uită supărați la mine ba îmi dau și cu cotul ca să mă trezească — ceea ce îmi

cam rupe coastele, dar în schimb îmi coase la loc inima.

Parcă nici n-ar mai fi a mea inima asta pe care au sfîșiat-o atîtea răni urîte și sufletul mulțimii mi-ar umple parcă acuma și mi-ar umfla pieptul.

O ! Ar trebui să vină moartea și să mă ia, să mă ucidă un glonte în această lumină a învierii ! Aș muri astăzi răzbunat... Fiindcă mîine, cine știe ce va face din mine lupta !

Altădată, obscuritatea în care viețuiam îmi ascundea slăbiciunile ; acum însă poporul mă va privi printre rîndurile care, ca niște vine ale cugetării mele, se înșiră pe foaia de hîrtie cenușie a ziarului. Dacă cumva vîna mea e săracă, dacă sîngele mi-i lălîu, atunci erau mai bune loviturile de copită ale mizeriei, mîncarea pe sponci, gulerele de carton, umilințele fără număr !

Atunci cel puțin simțeai o aprigă bucurie la gîndul că erai cel mai tare din țara deznădejdii și că erai — pentru că aveai un pic de curaj și știai latinește — marele om al calicimii.

Și acuma, iată că în clipa asta de dezrobire mă aflu parcă gol pușcă față-n față cu o jumătate de milion de oameni care au luat armele-n mînă ca să fie liberi și să nu mai crape de foame... cu toate că lucrează sau fiindcă nu găsesc de lucru !

Ai crăpat de foame, Vingtras, și ai șomat aproape într-una, timp de cincisprezece ani. Așadar, în atîtea clipe grele, tu negreșit că te-ai gîndit la un leac împotriva foametei și ai rumegat pe-ndelete articolele vreunui cod al justiției omenești !

Ce lucru nou aduci tu din hăul tinereții tale cumplite ?

Răspunde, tu nevoiaşul de ieri !

Răspund arătîndu-mi încheieturile învinețite ale mîinilor şi limba umflată de tăieturile foarfecelor cenzurii imperiale.

Să mă gîndesc ? Să studiez ?

Cînd ?

După ce-a căzut Imperiul, a venit prusacul; Prusacul, Trochu, Favre, Chaudey, 31 octombrie, 22 ianuarie... Aveam destulă treabă : să ne-ngrijim să nu pierim de foame şi de frig, să fim mereu cu ochii la Apărarea Națională şi totodată să ținem piept duşmanului ! Mereu de veghe, mereu gata de luptă !

Cum să mai stai să cîntăreşti teorii sociale cînd cade pe talgerul balanței o grindină de fier ca asta !

XXVII

Unde-s ceilalţi tovarăşi ? Cine ocupă posturile ? importante ?

Nici un om cunoscut. Cutare sau cutare, culeşi la întîmplare din Comitetul Central. În vălmăşagul luptei n-a mai fost vreme de ales. Şi acuma doar atîta trebuie făcut, să se înalţe drapelul proletar acolo unde fîlfîia drapelul burghez... Şi treaba asta poate s-o facă şi un copil de trupă, nu numai căpitanul.

— Cine-i la Interne ? Ştii ?

— Habar n-am ! spune unul din şefi. Du-te pe acolo şi vezi, Vingtras ! Dacă nu-i nimeni, rămîi dumneata sau dă o mînă de ajutor tovarăşilor, dacă-s în încurcătură.

— Unde-s Internele, în Piaţa Beauvau ?

Nu prea ştiu bine. Cred totuşi că acolo m-am dus în ziua de 4 septembrie ca să vorbesc cu Laurier, despre nu mai ştiu cine care fusese arestat de noua Republică pentru nu mai ştiu ce.

La Interne cel care „dă iscălitura" e unul care lucra la o spălătorie, Grélier, un băiat inimos pe

care l-am cunoscut sus, la Belleville și care a fost adjunctul meu în noaptea de 31 octombrie la primăria din La Villette.

Iscălește ordine căptușite cu barbarisme dar căptușite și cu intenții revoluționare, și a stîrnit de cînd e aici o răzvrătire cumplită împotriva gramaticii.

Stilul lui, dublarea cu ghiotura a consoanelor, disprețul lui față de participii și de concordanța lor, ghionturile pe care le dă cu condeiul în coada pluralelor i-au adus un regiment și un tun.

Toți funcționarii care n-au fugit la Versailles, de la șeful de birou cu surtucul ros în coate și pînă la ușierul cu livrea pompoasă, știu de frică în fața acestui om care trage cu pușca în ortografie, care pune la zid pe Noël și Chapsal[1]. Și poate că are — mai știi ? — tot așa de mare dispreț și față de viața omenească !

Mă îmbrățișează. Îmi spune :

— Noroc că vine Vaillant să-mi ia locul. Sînt sătul pînă-n gît. Mare plictiseală să fii ministru ! Tu nu ești nicăieri ?

— A ! nu !

Tocmai era să plec cînd, s-a crăpat puțintel ușa și și-a vîrît capul un tip de la *Figaro*, Richebourg, care era secretar la administrație cînd eram eu cronicar ; pe vremea aceea, după ce isprăvea cu cifrele, făcea planuri de romane pe care trăgea

[1] Autori a unei gramatici celebre (n. t.).

nădejde să le vîndă cîndva cu cincisprezece bani rîndul.

L-a trimis Villemessant să ceară guvernului să anuleze decizia de suspendare a ziarului.

Invocă libertatea presei şi mă roagă să-i sprijin cererea.

N-am eu atîta putere, dragul meu !

Forţa anonimă care a pus stăpînire pe Paris şi care plăsmuieşte proclamaţiile şi decretele nu ascultă de domnul Vingtras, ziarist şi partizan înverşunat al libertăţii cuvîntului. Desigur şi eu sînt de părere că, chiar în vuietul tunurilor şi în vîrtejul răscoalei, ar trebui să se dea voie muştelor de tipar să alerge pe hîrtie cum le place, şi aş vrea ca *Figaro*, care multă vreme m-a lăsat liber, să fie liber şi el.

Lucrătorul de la spălătorie însă s-a ridicat şi-a spus :

— *Figaro* liber ? Nici gînd ! Toată vremea a rîs de socialişti şi de republicani şi i-a batjocorit atunci cînd nu se puteau apăra. Ziarul ăsta a fost mereu de partea poliţiştilor, şi a zbirilor, şi a scris că trebuie arestaţi şi zdrobiţi oamenii care acum fac Revoluţia.

Bellevillezul s-aprinde tot mai tare :

— Iaca, mi-aduc aminte că odată Mognard a scris aşa : ca să se isprăvească o dată, să fie arestaţi cincizeci de lucrători sau de calici dintre cei care sînt agitatori şi să fie deportaţi la Cayenne... Păi dacă azi aş spune şi eu la fel, dacă aş fi şi eu ticălos, l-aş băga la Mazas şi pe Villemessant şi pe dumneata, cu toată banda ! Voi spuneaţi atunci că

ai noștri trebuie arestați și ziarele noastre suprimate. Noi acuma executăm doar numai jumătate din programul vostru... și mai aveți obraz să veniți cu reclamații ! Șterge-o de-aici, și cît mai repede ! Te pomenești că dai de alții care n-au să fie așa de îngăduitori cum sînt eu. Ascultă-mă pe mine și spală putina !

Cel de la *Figaro* și-a luat tălpășița. Am încercat să-mi apăr teza.

— Lasă asta, Vingtras. Federații ăștia care aud ce spui au să înceapă să te bănuiască și au să se supere. Cum adică ? Ziarul care a spus că-s buni de trimis la ocnă să aibă acuma dreptul să apară din nou și să-i înjure iar ? Nici nu te gîndi ! Dacă s-ar întîmpla una ca asta atunci fii sigur că s-ar găsi imediat un sergent și o companie care, fără să ne ceară voie și chiar împotriva voinței noastre, s-ar duce și i-ar înhăța pe redactori și i-ar împușca cu de la sine putere... Vrei mai bine așa ?

S-aprinsese, și cei din preajmă, s-aprinseseră și ei.

Santinela a cărei baionetă o vedeam pe geam cum clipește se oprise din mers și acum asculta și, cînd *ministrul* a isprăvit, am văzut cum pușca s-a mișcat și s-a profilat neagră pe zidul scăldat în soare. Omul făcea tăcut o mișcare ca și cum ar fi ochit și ar fi tras în cei care ar fi vrut să dezlege limba dușmanilor poporului.

— Și la Instrucția Publică cine-i ? Știi ?

— Da, Rouiller.

Rouiller e un om de vreo patruzeci de ani, înalt, voinic, cu o față stacojie. Merge legănat, poartă

pantaloni ca nişte şalvari, pălăria pe-o ureche şi nasu-n vînt. Tot vîntură din mîini și din picioare, parc-ar vrea mereu să facă loc celor care vin în urma lui. Te-aştepţi să vezi în mîna lui bastonul unui staroste de breaslă sau un beţişor de tambur-major, cu care se pregătește să dirijeze fanfara răzvrătirii.

E cizmar şi revoluţionar.

— Încalţ oamenii şi descalţ caldarîmurile !

Nu-i mai tare în ortografie decît este colegul lui de la Interne. Cizmarul acesta ştie însă mai multă istorie şi economie politică decît au ştiut laolaltă toţi domnii cu diplomă care au avut portofoliul înaintea lui — portofoliul pe care alaltăieri l-a luat în mînă şi l-a pipăit cu mutra unuia care se pricepe mai mult în piele de bou decît în marochin. În timp ce-şi ceruieşte firul de aţă sau taie şevroul, urmăreşte în minte firul marilor idei şi îşi făureşte o republică a lui între republicile cugetătorilor.

La tribună îşi mlădiază şi îşi lustruieşte fraza ca o căpută de pantof, îşi ascute gluma ca un vîrf de botină sau îşi înfige argumentele ca nişte cuie în tocuri zdravene ! În sacul lui de orator are fantezie şi trăinicie, tot aşa cum poartă în boceaua lui de saia pantofiori de marchiză şi papuci de zidar.

Tribun de cîrciumă, ciudat cu zefemelele şi mîniile lui, maniac al contradicţiei, elocvent şi la birt şi la club, gata oricînd să-şi ude gîtlejul, şi apărător al tuturor libertăţilor... Printre care şi aceea a beţivăniei.

— Nu-s decît două chestiuni ! Întîi : profitul cap'talului.

Înghite pe i din *capital,* cu bucuria unuia care rupe din carnea dușmanului.

— Al doilea : autonomia ! Trebuie să știi ce-i asta, Vingtras, că ești om cu carte. Ci-că vine din grecește, zic învățații. Or fi știind ei de unde vine dar, habar n-au unde duce.

Și rîde dîndu-și pe gît paharul.

— Și ce-i mă rog autonomia, ia spune ? zice el după ce-și șterge barba.

Toți așteaptă răspunsul.

În mijlocul tăcerii, rostește rar :

— Eu sînt pentru autonomia de orice fel, autonomia cartierelor, autonomia străzilor, a caselor...

— Și a pivnițelor ?

— Cît despre asta !...

Sînt curios să-l văd în exercițiul funcțiunii și o iau către strada Saint-Dominique.

— Vreți să vorbiți cu domnul ministru ? mă întrebă un ușier cu lanț de argint, care mă vede rătăcind prin coridoare.

Domnul ministru ! N-o fi vrînd să rîdă de mine ?

Totuși dau din cap, grav.

O ia înainte ca să-mi arate drumul.

Miros de tutun, strigăte.

— Ți-am spus că eu nu joc niciodată în patru ! Cum adică, eu să lucrez și dumnealui să stea degeaba fiindcă e *solidar* chipurile cu mine ? Nu, nu ! Fiecare de capul lui : autonomie.

Zgomot de carambolaj.

— Dacă ai fi avut un partener ar fi fost acum rîndul lui și nimerea el !

— Da şi eu ar fi trebuit să-i fiu recunoscător ! N-am nevoie de sentimente ! Nu ! mai bine să fiu autonom.

— Şi unde mai pui că e şi profitul !... profitul Cap'talului ! am spus eu intrînd.

M-au bătut peste burtă şi au turnat rom în păhărele.

— Şi ce cauţi pe la noi ? Poate vrei să ne dai afară ?

Mai trage un gît şi spune :

— Nici nu-mi pasă oricum o fi. Da ! cel dintîi care a intrat aici a fost un cizmar şi nu un profesor şi toţi conţopiştii şi toţi valeţii l-au salutat pîn'la pămînt. Iac-aşa, am introdus greşelile de gramatică în Conservatorul limbii franceze şi am tras un picior în spate tradiţiei !

— Ia spune, Rouiller, cine ţi-a dat delegaţie ?

— Da' ce crezi că eu primesc ordine şi merg în turmă ? Tocmai aveam nişte botine de dus la nişte clienţi din cartier. Cînd am văzut firma mi-a venit o idee, să intru şi să văd ce-i pe-aici. Fotoliul era gol, m-am aşezat în el — şi iaca şed şi-acuma. Ei, tovarăşe cu lanţul, n-ai vrea să ne-aduci nişte mezeluri ; nişte salam pentru mine şi nişte şuncă pentru Theulière ? Mîncăm aici. Stai cu noi la masă, Vingtras ; pune colea !

A luat un chipiu şi a început să facă cheta pentru dejun.

— Gologanii pe care ni i-a dat Comitetul s-au dus ; mare lucru, cinci franci de căpăţînă. Acuma trebuie să dăm din pungă.

Am mîncat în cabinetul ministrului, cîţi eram, vreo cinci-şase, am stropit bine mezelurile şi am discutat cu aprindere evenimentele.

Izbutim sau nu izbutim ?

— Ce să ne mai gîndim degeaba ? spuse Rouiller. Sîntem în Revoluție și rămînem... pînă cînd s-or schimba lucrurile. S-avem timp măcar să arătăm ce vrem, dacă nu putem să facem ce vrem.

Apoi, către mine, aproape grav :

— Poate-ți închipui că noi de cînd sîntem aici numai atîta am făcut, am jucat biliard și am dus-o într-o băutură. Nu, dragul meu ! am încercat să facem un program. Să-ți arăt. Uite.

A scos din buzunar cîteva file de hîrtie pătate și care miroseau a clei și mi le-a dat.

— Se poate citi ? E plin de greșeli, nu ? Da' să-mi spui ce părere ai.

Ce părere am ? Părerea mea sinceră este, că acest „autonom" *foarte oarecare*, cu mutră mucalită, acest orator de cîrciumă are o inteligență mai limpede, un spirit mai înalt decît savanții galbeni la față și cu mutre venerabile pe care i-am văzut aplecați pe hîrțoage vechi și căutînd prin biblioteci secretul filozofiei, legile bogăției și cauza mizeriei.

Știe mai mult decît ei, mai mult decît mine ! În foile boțite și mînjite pe care mi le-a dat este un plan întreg de educație, care răstoarnă cu înțelepciunea lui toate programele de învățămînt ale academiilor și ale consiliilor de învățămînt.

Rouiller se uită la mine cum citesc.

— Ai citit acolo unde spun că toți băieții de la cincisprezece ani în sus să aibă o bardacă de vin la masă ? Și știi de ce ? Iaca să-ți spun. Dacă am

căpătat şi eu ceva glagore la cap şi pot acum să înşir cum trebuie cîteva idei, apoi asta a fost din cauză că am cîştigat destul din meseria mea ca să nu-mi lipsească litrul de vin de la masă şi după masă cafeaua cu coniac. Zic unii că rău fac că mă afum ! Păi eu tocmai cînd sînt afumat atunci văd mai limpede şi-mi umblă gîndurile prin cap. Şi să ştii că domnii care spun celor nevoiaşi că băutura face rău, spun aşa fiindcă li-i frică că băutura are să le deschidă nevoiaşilor mintea, are să le încordeze muşchii şi are să le dea curaj. Asta e !... Ei, ce zici ? Îţi place ce-am scris ?... Ei să ştii că cu sudoarea beţivăniilor mele am scris...

XXVIII

Lista Comunei a ieşit, în toate cele douăzeci de cartiere ale Parisului.

Sînt unul din cei trei aleşi de la Grenelle.

Asta-i din cauză că am fost pe vremuri mic funcţionar la primăria de-acolo ; oamenii din cartier m-au văzut la biroul naşterilor cum mă necăjeam şi abia mă ţineam să nu plîng de milă cînd vedeam cum iarna venea cîte un nevoiaş care îşi scosese haina ca să-şi învelească copilaşul şi dîrdîia de frig. Unii au şi răcit şi au murit. M-am dus şi eu la înmormîntare.

Lumea şi-a adus aminte de mine acum, după zece ani. Numele meu, rostit de vreunul din părinţii ăştia care veneau la primărie fără haină în mijlocul iernii, a fost cules şi luat în braţe ca şi copilul învelit într-un surtuc de lucrător.

— Eşti mulţumit, nu ?

— Da, sînt mulţumit că poporul s-a gîndit la mine. Dar să ştii că numirea asta înseamnă condamnarea la moarte.

— Ce, crezi că o să ne lăsăm pielea în trebuşoara asta ?

— Ori ghilotinați, ori împușcați, una din două! Dacă sîntem împușcați, avem noroc!

Brrr! Cînd te gîndești că au să-ți taie gîtul, te trec fiorii.

Nu-i prea place asta tovarășului. Dar în fundul sufletului tot mai trage nădejdea că eu spun așa ca să-l sperii.

Și acum hai să-mi iau funcția în primire.

— Unde ține ședință Comuna, vă rog?

Întreb în toate părțile prin Hôtel de Ville. Trec prin săli goale, prin săli pline, dar nimeni nu știe. Întîlnesc colegi, care nici ei nu știu dar care sînt mai supărați decît mine.

Spun despre Comitetul Central că-și bate joc de ei și-i face să umble de colo-colo și să aștepte pe la uși închise.

În sfîrșit, am găsit!

Vom ține ședință în vechiul local al Comisiei departamentale.

Ne căutăm locurile, ne căutăm amicii, ne gîndim ce atitudine să luăm și ce să vorbim.

Vocea aici nu va suna ca în sălile de bal făcute pentru toba mare sau pentru gură mare — aici nu-i acustica furtunilor oratorice.

Cel care vorbește nu va avea piedestalul tribunii din înaltul căreia să-și arunce privirile și să-și repeadă mîna.

În acest amfiteatru fiecare va vorbi de la locul lui, în picioare. Așadar, de la început, declamația se va mișca greu.

Vor trebui fapte nu fraze ! — piatra de moară a elocvenței sfărîmă boabele de grîu și nu folosește morii pe care o învîrte vîntul vorbelor umflate.

După ce s-au așezat toți și Comuna a luat loc, s-a făcut tăcere.

Deodată o voce mi-a spart urechile. La spatele meu un ins s-a ridicat și scuturîndu-și, ca un pianist german, părul lung și lins care îi umple de jeg gulerul redingotei, uitîndu-se prin ochelari cu niște ochi stinși, protestează cu înfrigurare împotriva cuiva care a spus nu mai știu ce.

Te pomenești că o fi protestînd împotriva mea pentru că am întrebat adineauri cum au să izbutească s-o scoată la capăt cei care sînt aleșii Parisului și care-s totodată și deputați la Versailles.

Și într-adevăr, e un lucru care trebuie lămurit.

Insul cu părul ca o salcie plîngătoare declară că față de niște întîmpinări făcute pe tonul acesta el se retrage. Și-a luat paltonul pe mînă și a ieșit trîntind ușa.

Așa-i foarte comod !

Ce, eu am plecat oare atunci cînd am văzut, limpede ca lumina zilei, că vom fi înghițiți de majoritatea iacobină ?

Cu cît e primejdia mai mare, cu atît datoria de-a o înfrunta e mai sfîntă !

De ce oare Tirard, ăsta care a plecat acuma, nu rămîne cu cei care l-au ales ca să-i reprezinte și să-i apere ?

— Am să mă duc unde-i guvernul ! O să mă opriţi ? a strigat el aruncînd priviri furioase.

Nu ! nu te opreşte nimeni. Ştii foarte bine că nu, om fără cuvînt ce eşti, tu care n-ai nici măcar curajul să te uiţi cum se frămîntă înfrigurat Parisul ! Alţii au să-şi dea poate demisia. Dar vor rămîne aici pe locurile unde a izbucnit Revoluţia, chiar cu primejdia de-a fi înghiţiţi de ea... Călătorie sprîncenată !

Ce-a mai fost în ziua aceea ? Nimic. Şedinţă de instalare !

Cînd am ieşit, cineva a venit lîngă mine şi mi-a spus :

— Să ştii că adineauri l-ai necăjit grozav pe Delescluze. Crede că în el ai vrut să loveşti cînd ai vorbit de cei care şovăie între Paris şi Versailles.

— Şi e supărat ?

— Nu, mîhnit.

E drept, pe faţa lui nu se mai vede dispreţ ca altădată ; în ochii lui e nelinişte, şi colţurile gurii i s-au lăsat în jos a melancolie.

Nu se simte la locul lui în mediul acesta de lucrători şi de răzvrătiţi. Republica pe care o plănuia el avea drumuri bine croite, cu stîlpi indicatori, cu o cadenţă anumită de luptă, cu popasuri de mucenicie, hotărîte mai dinainte.

Lucrurile s-au schimbat.

De aceea nu mai ştie încotro s-o ia şi umblă de colo pînă colo, fără autoritate şi fără prestigiu, în lumea asta care nu are încă nici program, nici plan — şi care nu vrea să aibă un şef !

Aşa că el, veteranul revoluţiei clasice, eroul de legendă al temniţei, el care după ce a tras la jug a vrut să fie şi la cinste şi a crezut că are şi el drept la două degete de soclu, iată că acum e tot jos şi nimeni nu-l ia în seamă şi-l ascultă mai puţin poate decît îl ascultă pe Clément, boiangiul, care vine din Vaugirard în papuci cu talpă de lemn.

Mă simt cuprins de-o milă plină de respect faţă de această durere pe care nu şi-o poate ascunde. Îţi face rău cînd îl vezi cum încearcă să facă cîte doi paşi deodată ca să poată merge tot aşa de repede cum merg federaţii : convingerile lui gîfîie şi se poticnesc tot căutînd să ajungă din urmă Comuna care merge mereu înainte.

Sforţarea asta e o spovedanie întreagă, o pocăinţă, mărturisirea eroică şi tăcută că treizeci de ani în şir a fost nedrept faţă de cei pe care îi învinuia că-s nişte încurcă-lume, ba chiar că-s şi trădători pentru că mergeau mai repede decît comitetul lui de veterani ai Revoluţiei.

Din inima lui, pîn-acum oţelită de disciplină, au izbucnit lacrimi adevărate ; le-a înăbuşit dar ele tot i-au umezit metalul privirii şi i-au ruginit glasul atunci cînd mi-a mulţumit de explicaţia ce i-am dat-o cu respectul ce-l datoreşte un tînăr unuia mai bătrîn pe care, fără să vrea, l-a jignit... şi l-a făcut să plîngă.

Cumpliţi sînt sectarii ! De orice fel, tinerii sau bătrîni, epitropi ai Convenţiunii sau social-democraţi ai Bisericii !

Vermorel, un abate care şi-a lipit nişte mustăţi ; un fost ţîrcovnic care într-o zi cînd era mînios şi-a rupt straiele bisericeşti ; o fîşie roşie din ele şi-a pus-o în steag.

În mişcările lui a mai rămas ceva din liturghiile de altădată şi înfăţişarea lui de copilandru face şi mai mare asemănarea.

Vezi uneori, la procesiuni, în provincie, băieţandrii de-aceştia, durdulii, cu chipuri bucălate şi duioase, cu tichii roşii, şi care aruncă flori sau cădelniţează în faţa baldachinului de sub care prelatul dă binecuvîntarea.

Lui Vermorel parcă i s-ar potrivi mai bine pe cap calota stacojie, deşi el şi-a pus acuma boneta frigiană a Revoluţiei.

Vorbeşte cam sîsîit, aşa cum vorbesc toţi ajutorii de popă şi zîmbeşte mereu, aşa cum zîmbesc preoţii — un zîmbet şters pe faţa lui albă ca nafura. Ateul şi socialistul acesta poartă în toată fiinţa lui pecetea şi apucăturile seminarului.

Din educaţia lui religioasă el a nimicit însă toată josnicia şi toată făţărnicia ; şi-a smuls, o dată cu ciorapii negri pe care-i purta, patimile ascunse ale cuvioşilor şi a păstrat numai virtuţile aprige, energia adîncă, avîntul îndîrjit către un scop precum şi dorul de supliciu.

A intrat în Revoluţie pe uşiţa paraclisului, ca un misionar care se duce să înfrunte moartea prin-

tre sălbatici și poartă-n el o ardoare aprigă, simte nevoie să afurisească pe necredincioși, să biciuiască pe molîi — chiar cu primejdia de-a fi și el potricălit de săgeți, răstignit și țintuit cu cuiele murdare ale calomniei !

Citește în fiecare zi din ceaslovul lui roșu, comentează filă cu filă noua lui *Viață a sfinților*, și pregătește așezarea în rîndul sfinților a Prietenului Poporului [1] și a Incoruptibilului [2], cărora le publică predicile revoluționare și a căror moarte și-o dorește și el.

A ! grozav ar vrea să piară înjunghiat ca Marat sau împușcat ca Robespierre !

Ne ciondănim uneori în privința asta.

Eu urăsc pe Robespierre destul și sînt de părere că nu trebuie maimuțărit Marat, întemnițat al bănuielii, isteric al Teroarei, nevropat al unei epoci sîngeroase !

Îmi arunc și eu blestemele o dată cu ale lui Vermorel atunci cînd ele au drept țintă complicii lui Cavaignac la masacrul din iunie, sau cînd amenință burta lui Ledru, mutra de mișel a lui Favre, boalfa lui Garnier-Pagès, barba profetică a lui Pelletan... dar săvîrșind un sacrilegiu mai mare decît al lui, scuip pe jiletca lui Robespierre și rup, cum rupi urechea unui cal de reformă, butoniera hainei lui albastre în care se răsfață buchetul tricolor, la sărbătoarea Ființei supreme.

Cînd te gîndești că poate din pricina asta, și fără să spună sau fără să știe, Vermorel apără pe uci-

[1] Marat (n.t.).
[2] Robespierre (n.t.).

gaşul lui Hébert şi al lui Danton ! Răspopiţii, de fapt, îşi schimbă numai cultul şi păstrează chiar în cadrul ereziei amintiri religioase. Credinţa lor sau ura lor îşi schimbă doar locul şi atît ; ca şi iezuiţii — primii lor învăţători ! — vor merge, dacă va fi nevoie, pe drumuri ticăloase către scopul pe care s-au jurat că-l vor atinge.

Ar fi trebuit ca Vermorel să trăiască la 93. Ar fi fost în stare să ajungă un Sixtus Quintus[1] al unei papalităţi sociale. De fapt, uscăţivul acesta care a venit prea tîrziu sau prea devreme într-o lume prea laşă, visează dictatura !

Cîteodată îl cuprinde dezgustul.

De multe ori, pentru aceia care au crezut în cer, pămîntul este prea mic ; şi pentru că nu pot să lovească sau să fie loviţi pe treptele vreunui Vatican de mahala, în plin soare, aceşti dezertori ai amvonului îşi muşcă pumnii în umbră. După ce au rumegat viaţa cea veşnică, tînjesc de durere într-o viaţă îngustă şi păcătoasă.

Spleenul roade, cu lăcomie de cancer, locul unde credeam altădată că au un suflet şi suie scîrba şi greaţa către nările lor care au adulmecat odinioară mireasma tămîiei. Ar fi vrut acum în loc de tămîie să adulmece miros de praf de puşcă... dar iată că aerul e încărcat numai de moleşeală şi de mişelie. Se mai zbat cîtva timp ; şi într-o bună zi înghit

---

[1] *Felix Peretti* (1521—1598), papa sub numele de *Sixtus Quintus*, porcar la origină, ales deoarece cardinalii îl credeau pe moarte. Legenda spune că, în momentul alegerii s-a ridicat brusc, zvîrlind cîrja în conclav.

otravă ca să crape ca nişte animale — care n-au suflet !

Aşa a făcut şi el cîndva !

Mai întîi timp de şase luni a încercat de toate. A vrut să-şi cheltuiască febra, să dea şi altora boala lui ; rînd pe rînd a fost editor, vînzător de fascicole, romancier, foiletonist al Cartierului Latin ; a dat la iveală o carte despre Bullier, a înfiinţat o gazetă săptămînală, pe urmă a scris un roman : *Desperanza*. A încercat de toate şi în toate s-a poticnit. Atunci şi-a cumpărat un drog care ucide, a vrut să moară... şi pe urmă s-a agăţat iar de viaţă, după ce şi-a vărsat şi o parte din tristeţe o dată cu vărsăturile pricinuite de arsenic.

Se zice că în încercarea asta de sinucidere ar fi fost amestecat şi amorul.

Amorul, nu ! O femeie, poate.

Acest cumplit om de voinţă, acest om care lucrează cu îndîrjire, se bate zi şi noapte cu o femeie care-i tovarăşa lui de cămin şi de pat !

Capul lui, făcut pentru răni măreţe — căpătate pe baricadă sau pe eşafod ! cîteodată e zgîriat şi ridicol. O scorpie îl ţine în gheare şi îl petrece cu batjocuri pînă-n stradă.

La el acasă trebuie să fie nişte scene îngrozitoare ; menajera acestui preot laic îl ucide cu împunsături de ac. Şi lui poate că-i plac aceste chinuri, fiindcă are nostalgia cămăşii aspre de păr de capră pe care o poartă schimnicii şi fiindcă îi place buretele îmbibat de oţet — pe care de data asta i-l întinde o gospodină în vîrful unei mături şi nu un oştean în vîrful suliţei, pe Golgota.

Niciodată n-a auzit şopotind un izvor, nu s-a uitat la o pasăre care ciripeşte ; fiindcă îşi poartă

cerul într-însul niciodată nu s-a uitat să vadă cum zboară norii, cum clipește o stea, cum apune soarele.

Nu i-i drag pămîntul și se miră de mine cînd mă vede cum îmi înfig în pămînt picioarele, ca și cum aș răsădi un copac, ori de cîte ori dau de o pajiște care seamănă cu cele de la Farreyrol.

Pentru el, pămîntul e o tablă de șah pe care sînt nebuni pe care trebuie să-i miști și regi pe care trebuie să-i faci mat. Florile nu le vede decît numai dacă le-au pus soldații în gura puștilor, cînd pleacă la luptă ; și va asculta foșnetul frunzelor numai cînd vor crește frunze pe prăjinile steagurilor !

De asta mă și disprețuiește. Mă socotește drept poet și zice că-s un leneș fiindcă îmi scriam cîndva articolele, chiar cele combative, la țară, într-o luntre, lîngă țărm, la umbră de sălcii iar seara stăteam sprijinit cu coatele de geam și mă uitam pe un cîmp unde din întuneric nu se ivea decît scheletul unui plug — al cărui fier strălucea uneori, cînd era lună, ca un tăiș de secure.

Ce simpli sînt, în schimb, cei care-s cu adevărat din popor !

Ranvier. Un trup deșirat și uscat în vîrful căruia e înfipt ca-ntr-o suliță un cap livid care, dacă ar fi cu ochii închiși, ai zice că-i tăiat.

Capul acesta parcă și-a pierdut tot sîngele la zidul exercițiilor sau în panerul călăului ; chiar și părul seamănă cu părul încleiat de sînge al unui decapitat ; buzele sînt albe și la colțurile gurii a încremenit grimasa de destindere a agoniei.

Aceasta-i, în stare de repaus, fizionomia lui Ranvier — care e hărăzit, cu paloarea lui timpurie, muceniciei și care poartă de la început pecetea unei vieți de durere şi a unui sfîrșit tragic.

Îndată însă ce deschide gura şi vorbeşte, un zîmbet de copil îi luminează fața și glasul, răguşit de ftizie, e simpatic cu rămășița lui de accent berişon și un ton, uneori, de cîntare bisericească. În tinerețe o fi cîntat în strană, la biserica din sat, fiindcă a păstrat ceva din melopeea răspunsurilor la liturghie în fundul gîtlejului său scorojit de aerul stricat al orașului.

A fost mic patron ; falimentul i-a înghițit cei cîțiva bani pe care-i avea. Nu pomenește niciodată de asta, fiindcă crede poate că a pătat cu falimentul lui blazonul partidului — dar paloarea care i-a năpădit fața poate că s-a ivit în ziua cînd a fost declarat falit.

Cei care îl cunosc știu cît e de necăjit din pricina asta... dar mulți ştiu de asemenea că a fost şi este un om de treabă și cinstit !

Cumpătat, bea numai sirop cînd ciocneşte cu băutori de vin ; mănîncă puțin, ca să lase partea lui altora ; muncește din greu rupînd din somn şi din odihnă ca să-şi crească cei șase copii, care nu mai au mamă.

Soția lui a murit după ce a fost educatoarea bărbatului ei — femeie vrednică căreia copiii îi datoresc o veşnică recunoştinţă pentru devotamentul ei, poate însă că şi-un zbucium veşnic din pricina

fermentului de mînie socială pe care l-a sădit în inima lor, atunci cînd le-a tot propovăduit solidaritatea cu cei necăjiți și dreptul de răzvrătire al celor nevoiași — și asta chiar și de pe patul sărăcăcios în care trăgea să moară !

. . . .

. . . .

. . . .

XXIX

Duminică, 21 mai

Ultima şedinţă a fost zbuciumată. Trei membri ai minorităţii au declarat că înainte de orice, ei vor lupta fără cruţare cu duşmanul şi că s-au rezgîndit şi îşi iau înapoi cuvîntul pe care şi-l dăduseră că nu se vor mai duce la Hôtel de Ville şi asta ca nu cumva să creadă poporul că supărarea lor pe Comitetul salvării publice a fost numai un pretext ca să scape de răspunderi sîngeroase. Mai bine să te prăbuşeşti sub steagul făcut din zdrenţele care au mai rămas de la 1793, mai bine să primeşti o dictatură de pe vremea potopului şi care ni s-a părut o insultă adusă revoluţiei celei noi, mai bine orice decît să dai impresia că părăseşti lupta.

Şi atunci au făcut pace; au iscălit-o verbal, atunci cînd o lovitură de tun a cutremurat deodată geamurile şi a făcut să zvîcnească inimile. A izbucnit pe neaşteptate şi a răsunat, cumplită şi lugubră.

Da ! mergem mînă-n mînă tovarăşi !

Astăzi, şedinţa e şi mai solemnă.

Ca să pecetluiască împăcarea de alaltăieri, a fost numit președinte Vingtras, acel al cărui ziar a fost de la începutul luptei, organul dizidenților.

Cei din minoritate care, ca Tridon de pildă, se îndîrjiseră să nu vină și să rămînă credincioși hotărîrii votate, de data asta și-au reluat locurile pentru că în Declarația dezaprobată de popor este scris că dacă unul de-ai noștri va trebui vreodată să fie judecat, judecata se va ține în fața tuturor și cu deplină nepărtinire, în sala Comunei, ridicată la rangul de tribunal suprem.

Și iată că acum Cluseret, acuzatul, va fi adus.

Iată-l. Soarta lui se va hotărî.

Despre ce s-a vorbit ?...

Supărările s-au potolit, bănuielile s-au tupilat. Se poate ghici de pe acum că libertatea e la capătul acestor dezbateri, dar ele se desfășoară totuși, impunătoare. Oratorii vorbesc cu chibzuială și auditoriul tace.

Deodată se deschide o ușă, aceea pe care intră de obicei membrii Comitetului salvării publice, și intră Billioray.

Cere cuvîntul.

— După ce isprăvește Vermorel, am spus eu.

— E vorba de-o comunicare pe care trebuie s-o fac Adunării... o comunicare din cele mai grave.

— Aveți cuvîntul.

Citește hîrtia pe care o ține în mînă.

E o depeşă de la Dombrovski :
„Armata de la Versailles a pătruns în oraş“.
S-a întins ca o pînză de tăcere !
A ţinut atîta cît i-a trebuit fiecăruia ca să-şi ia rămas bun de la viaţă !

Mie mi s-a părut că tot sîngele mi se coboară în jos şi ochii mi se fac mai limpezi şi mai mari pe faţa mea care s-a îngălbenit deodată.

Mi s-a părut că zărisem departe, foarte departe, o siluetă caraghioasă şi desfigurată. M-am văzut împroşcat de noroi !

O ! nu e de loc frica de tortură ! chiar de loc ! ! ! Mîndria mea geme ! Învins ! Ucis ! fără să fi apucat să fac ceva !

O clipă, toate aceste gînduri mi-au străpuns creierul.

Preşedinte al agoniei Comunei, cum vei suna tu oare clopotul ei de înmormîntare ?

După ce am lăsat tăcerea să plutească cîteva clipe — atîta cît trebuie ca să arătăm Istoriei că sufletele noastre nu şi-au pierdut cumpătul la vestea înfrîngerii şi la cele dintîi presimţiri ale supliciului — am spus lui Cluseret, cu un glas pe care-l înarmasem cu seninătate :

— Acuzat, ai cuvîntul.

Cred că e bine aşa, să isprăvim cu un act de dreptate, să ne facem că uităm primejdia pentru ca să nu întîrziem cu un verdict de care atîrnă onoarea şi existenţa unui om.

S-a isprăvit. Achitat !

S-a ridicat ședința !

Mă duc la locul meu să-mi iau niște hîrtii pe care însăilasem începutul unui articol pe mîine.

XXX

Mîine !

Eu cred că nu avem decît cîteva ceasuri ca să ne luăm rămas bun de la cei care ni-s dragi, să ne facem testamentul, dacă e nevoie, şi să ne pregătim să stăm cu fruntea sus în faţa plutonului de execuţie.

Corupt ce sînt ! Aş vrea să-i trag o masă împărătească pînă a nu pleca ! Cred că am dreptul şi eu să-mi clătesc mai întîi gîtlejul şi inima cu oleacă de vin vechi şi după aceea să mă potricălească cu gloanţe !

N-o să piară Comuna pentru atîta lucru ! Voi avea măcar norocul să-mi isprăvesc zilele sătul, după ce toată viaţa am crăpat de foame !

— Doamnă Laveur ! o sticlă de Nuits, un cartaboş cu cartofi şi o prăjitură cu cremă, de doi franci ! Şi nişte dulceaţă de aceea straşnică, de sus, de pe dulap, ştii mata ! Domnilor, noroc !

Am stat vreun ceas. Vinul de Bourgogne mi s-a părut grozav, cartaboşul gustos, şi prăjitura nemaipomenită.

— Un păhărel de coniac ?

— Nu, nu ! Nu vreau să mă ameţesc !
Îmi scot şervetul şi-mi iau pălăria.
Mă duc cu Langevin acolo unde am auzit că e Lisbonne.

Bariera Versailles

— Prezent, colonele !
— Bravo, foarte bine ! Oamenii noştri au să fie mulţumiţi cînd au să vadă pe guvernanţi lîngă ei. Totul e-n ordine, am luat măsurile care trebuie. Sînt mort de oboseală şi-am să mă culc. Eu zic să faceţi şi voi la fel. Nu-i bine să te oboseşti înainte de a începe treaba.

Îi urmăm sfatul şi ne întindem fiecare pe cîte-o manta, cu o raniţă drept pernă, nu departe de patul pe care e întins, hidos, în costumul lui albastru ca cerul, un soldat algerian, ordonanţa lui Lisbonne, care ieri a fost sfărîmat de un obuz şi al cărui craniu găurit parc-ar fi fost ros de şobolani.
Nu dorm. Ascult, cu urechea la pămînt, vreun zgomot care ar putea să vină din depărtare.

Este vreun plan de apărare ? Mi s-a spus că asta ştie numai generalul La Cécilia, comandantul acestui sector al Parisului. Trebuie să vie în curînd să dea lui Lisbonne ultimele instrucţiuni.

Noi nu ştim nimic !
Cînd, la Comună, pomeneam de vreo chestiune în legătură cu războiul, Comitetul militar zornăia

din pinteni și ne spunea să ne vedem de instrucția publică sau de altceva — fiecare unde-i fierbe oala.

— Ați făcut milităria? Vă pricepeți? A fost numită o comisiune pentru treaba asta. Lăsați-o să lucreze și nu băgați condeiele voastre în roate... Lăsați-i pe specialiști să facă ce știu!...

Nu mai pot de nerăbdare.

Unde-o fi La Cécilia? Tot trag cu urechea să aud tropotul faimosului său cal negru; așa zice lumea, că-i place să-și mîie în tropot calul.

Îmi vine să mă scol, să sar pe cea dintîi mîrțoagă pe care o găsesc și să mă duc în galop în oraș ca să trezesc și să chem poporul.

Nu, asta ar însemna să dezertez cînd s-apropie dușmanul!

Dimineața, niște femei cumplit de zdrențăroase și niște indivizi cu mutre ce dau de bănuit au fost prinși de cercetași. Ziceau că foamea i-a făcut să dea tîrcoale noaptea pe aici; și cînd unul a spus că voia să smulgă niște morcovi dintr-o grădină de zarzavat, mi-am adus aminte de foamea pe care am îndurat-o eu pe vremuri și n-am lăsat să-i împuște. Totuși, mîinile parcă-s prea albe și vorba prea aleasă!...

A sosit și somnul... Mai arunc o privire, grea și posomorîtă, prin încăperea asta prost luminată în care vreo cinci-șase inși stau întinși pe podea, oprindu-se din sforăit cînd cade vreun obuz pe aproape, dar fără să se miște numai pentru atîta lucru.

— Sculaţi!
Lisbonne ne zgîlţîie ca să ne trezim.
— Da! ce este?
— Mai nimic... Un regiment de infanterie... Uite, li se văd de-aici pantalonii roşii!

Oarecare înfrigurare — fiindcă ne-a sculat din somn! Un fior în spate — răcoarea dimineţii! Un val de melancolie în inimă — cînd mă uit la cerul pe care-l limpezesc zorii...

Unde mi-i eşarfa?...

Oamenii se adună împrejurul nostru.

— Spune-le ceva! îmi şopteşte Lisbonne în timp ce-şi netezeşte tunica şi-şi pune centura.

Am rostit cîteva cuvinte şi după aceea m-am dus la baricadă, încingîndu-mi cureaua peste manta. Langevin vine şi el cu mine.

Lisbonne s-a urcat pe baricadă... Soldaţii, care-s la capătul străzii, ar putea să-l ochească.

Vorbeşte şi el cu înflăcărare şi isprăveşte cu un gest de actor roman, aruncîndu-şi pe umăr pulpana togii. Atîta numai că mantaua lui e cam scurtă şi degeaba o tot trage; nu-i ajunge mai sus de buric.

Langevin se uită la mine mirat cînd mă vede că zîmbesc. Într-adevăr, un zîmbet mi-a venit pe buze cînd am descoperit în erou pe actor şi o clipă n-am văzut decît asta în priveliştea de luptă pe care-o luminează palid zorii.

Dar, dacă punem la o parte gestul cu toga, colonelul Lisbonne a fost simplu, sincer şi dîrz.

S-a mai urcat cu un pas, şi-a scos pălăria tiroleză pe care-o poartă şi întorcîndu-se către partea unde e Versailles a strigat : Trăiască Comuna !

Şi-acum, la lucru !

— Uite, mai lipseşte ceva, spune unul.

— Pietrele aici nu-s bine aşezate, zice altul.

Unul întreabă :

— Oare avem cartuşe destule ?

Ici şi colo, însă, s-aud murmure şi proteste.

Soldaţii din faţa noastră nu trag, în schimb, trag în noi federaţii cu vorbe de mustrare şi de mînie.

— Ne-am săturat ! De cîteva săptămîni tot lîncezim aici !... Vrem să ne mai ducem pe-acasă !... Nu s-a făcut nici o pregătire cum trebuie !...

Şi toţi arată o spărtură în baricadă, o gaură cît toate zilele, din pricină că n-au mai ajuns sacii de pămînt — afurisită gaură, prin care trece lumina zorilor aşa că se vede foarte bine ! Prin spărtura asta are să iasă tot curajul batalionului !

Dar oare curajul lipseşte ?

Nu ! i-a cuprins pe toţi dorul de casă ! Fiecare vrea să-şi sărute copilul, să-şi îmbrăţişeze nevasta şi după aceea să se scufunde în necunoscutul bătăliei supreme, pe caldarîmul Parisului şi să moară dacă s-a isprăvit tot !

Doar nu-s soldaţi, nu-s obişnuiţi cu cazarma ! Răzvrătiţii aceştia au familii, şi nu le place viaţa de tabără şi de bivuac !

Şi mai este ceva : li-i frică de neştiinţa noastră ; nu le vine-a crede că cei doi inşi din guvernul Comunei, unul mecanic şi altul ziarist, şi chiar colonelul acesta fost actor ar fi în stare să-i comande şi să se măsoare cu nişte ofiţeri adevăraţi, care au făcut şcoala de război, care au fost în Algeria şi sînt oţeliţi în războaie, căliţi, disciplinaţi.

Sîntem copleşiţi ; ne-au împins pînă sub hangar şi aici toţi încep să se întrebe cu vorbe repezite, cu gesturi mînioase :

— Unde-s ordinele ? Care-i planul ?

Se strigă în gura mare ceea ce îmi spuneam şi eu cînd ascultam cu urechea la pămînt, poate-oi auzi calul lui La Cécilia.

— Ar fi mai bine s-o ştergeţi, spuse Lisbonne. Sînt în stare să vă pună la zid. Pe mine mă cunosc mai de mult şi chiar ţin la mine ; am să-ncerc să-i opresc.

— Liber, birjar ?

— Da, poftim !

— Nu ţi-i frică pe capră ?

— Frică ?... Eu sînt de la Belleville ! Vă şi cunosc ! Di !

Gloanţele şuieră, calul se urneşte, birjarul se-ntoarce către noi şi spune :

— N-au să intre, cetăţene... dacă şi-o apăra fiecare mahalaua aşa cum trebuie !

Tocmai asta are să ne ducă de rîpă ! Cartier cu cartier !... Republica socialistă are să dea înapoi !

De pe dealul de la Trocadéro, armata a tras în Champ-de-Mars. Şcoala Militară a fost evacuată ; tot aşa şi Ministerul de Război.

Tocmai m-am urcat aici pe scări, am deschis ușă după ușă.

Nimeni !

Jos cu cavalcada înfrîngerii !

— Toți sînt la Hôtel de Ville ! îmi spune un căpitan pe care-l întîlnesc jos, la intrare.

— Acolo mergem ! spun ofițerii, năpustindu-se spre Place de Gréve.

Cîțiva îndîrjiți li s-au pus în cale și-au început să strige :

— Nu se poate să plecați !

Unul din ei, cu părul vîlvoi, cu brațele goale, e descheiat la cămașă și i se vede părul pe piept, încleiat de sînge. A fost împuns de-o baionetă ; acum înfruntă el cu baioneta mulțimea.

— Halt !

Și se repede !

O clipă numai, și talazurile omenești l-au luat pe sus cu baionetă cu tot, ca pe o bucățică de carne, ca pe-o așchie, fără ca el să scoată un strigăt, fără ca măcar să facă o mișcare. Nu s-a auzit decît vuietul mulțimii ca mersul apăsat al unei turme de bivoli prin pulberea drumului.

Hôtel de Ville

La Cécilia și alți vreo douăzeci, șefi de unități sau membri ai Comunei, sînt aici.

Sînt posomorîți ; vorbesc aproape în șoaptă.

— Totu-i pierdut !

— Nu mai vorbi așa, Vingtras! Acum, dimpotrivă trebuie spus poporului că dușmanul are să fie nimicit, trebuie să îmbărbătăm poporul, și să dăm ordin să se ridice baricade.

Le spun ce-am văzut.

— Poate că la barieră au dat înapoi, dar în Paris ai să vezi că au să țină piept soldaților, numai cartușe să aibă și artilerie.

În Paris! Ce spune însă Parisul?

De azi-dimineață pînă acum, am văzut numai oameni care o luau la fugă!

La amiază

Unde mi-era capul? Credeam că orașul va părea mort chiar înainte de-a fi ucis! Și acum iată că au început să intre-n luptă femeile și copiii. Un steag roș pe care o fată frumoasă l-a înfipt într-un morman de pietre cenușii, parcă-i un mac pe creasta unui zid.

— Hai cetățene, adă aici cîteva pietre.

Înfrigurare pretutindeni, sau mai bine zis, sănătate! Nimeni nu strigă, nimeni nu bea. Din cînd în cînd doar cîte-un păhărel la tejghea și repede își șterg gura cu dosul palmei și la treabă iar!

— O să lucrăm cu temei, îmi spune unul din cei care au făcut gură azi-dimineață. Ce, credeai că o să ne lăsăm așa, tovarășe? Mai treci pe-aici cînd o să-nceapă focul și o să vezi.

Sumedenie de maci freamătă-n vînt... acum putem să murim!

Nici un şef ! Nimeni n-are patru trese de argint la chipiu, nici centura cu ciucuri de aur a Comunei.

Mai că-mi vine să n-o mai port nici eu, ca să n-am aerul c-am venit după ce treaba s-a isprăvit ; de altfel nimeni n-o salută. Un federat zbîrcit la faţă, chiar mi-a şi spus, morocănos :

— Locul dumitale nu-i aici. Du-te unde-s şi ceilalţi ; constituiţi-vă în consiliu şi luaţi o hotărîre. N-aţi pregătit nimic ? Ei al dracului François, adă tunul încoace !... Pune obuzele colo, femeie !

Eu nu preţuiesc cît preţuieşte băiatul acela care împinge tunul şi femeia care aduce obuze. Cu eşarfa mea, n-am nici o valoare !

XXXI

În arondismentul al V-lea

Poate însă că acei care m-au tot întîlnit de cînd mă lupt cu viața vor fi mulțumiți cînd vor vedea din nou în mijlocul lor, în clipa asta supremă, pe vechiul lor tovarăș de meserie și de muncă, pe pîrlitul acela care atîta vreme s-a tot plimbat prin Luxembourg în haine ponosite.

Cartierul Latin, în care a lîncezit tinerețea mea necăjită, n-a trimis niciodată combatanți în luptele sociale decît numai în ajutorul asasinilor. Odraslele burghezilor întotdeauna au strîmbat din nas cînd a fost vorba de vreo bătălie în care ar fi trebuit să stea cot la cot cu lucrătorii și unde vreun muncitor, șef de brigadă, i-ar fi repezit pe bacalaureați — dacă cumva ar fi încurcat lucrurile și ar fi stînjenit tragerea cu nepriceperea lor.

Dar poate că acuma vor fi mai hotărîți dacă vor avea de șef pe unul de-al lor.

Am dat fuga la Hôtel de Ville.

— Gambon, ia pune ici ștampila !

— Bună idee ! în cartierul Sorbonei te cunosc toți. Mi se pare numai că nu prea ești prieten cu

Régère ? Oricum, uite hîrtia... Şi acuma să ne îmbrăţişăm ! Nu se ştie ce se mai întîmplă !
M-a îmbrăţişat şi a iscălit, ca membru al Comitetului salvării publice, împuternicirea mea ca organizator al apărării Pantheonului.

Nu-s de loc tare în strategie. Cum se fortifică un cartier ? Cum se pun tunurile în baterie ?
Un bacalaureat habar n-are de nimic !
Cînd trec pe lîngă liceul Sainte-Barbe şi pe lîngă liceul Louis-le-Grand, le arăt pumnul — şcolar căruia a început să-i încărunţească mustaţa şi căruia i-i ciudă pe aceste cazărmi că nu l-au învăţat nimic din ce i-ar putea sluji acuma împotriva armatei care înaintează !

Régère era din majoritate şi unul din cei mai înverşunaţi. Ne dăm totuşi bună ziua. Vrea să păstreze el comanda... comanda întreagă !
Bine ! Jacques, bagă-ţi în buzunar hîrtia ; şi faţă de vechii tovarăşi nu mai invoca în sprijinul tău decît amintirile de la bibliotecă şi de la Odeon, şi zilele de mizerie de la închisoare.

Am întîlnit mulţi pe stradă. Unii fugeau, se duceau să se ascundă, ceilalţi însă s-au pus pe treabă — voiniceşte !
A trebuit să iscălesc o grămadă de numiri de delegaţi în numele delegaţiei mele pe care am scos-o iar, boţită, din buzunar.
La douăzeci de ani eşti foarte mîndru cînd capeţi un petic de hîrtie de-acest soi. Tinerii aceştia se expun să fie împuşcaţi deseară, numai ca să aibă în dimineaţa asta un brevet de ofiţer.

Totuşi s-au pus pe lucru, aduc bolovani, saci de pămînt, muniţii — şi se compromit de moarte. Asta şi trebuie !

Dacă vreo cîţiva din aceşti băieţi de familie au să fie mîine împuşcaţi sau deportaţi, asta va însemna o sămînţă de răzvrătire azvîrlită în tabăra burghezilor.

Ascult ce spun oamenii în bivuacul din Piaţa Pantheonului.

Nu prea vorbesc de bine Comuna.

— Ar fi trebuit să fie mai energică !

— Şi dumneata, Vingtras, nu trebuia să adormi lumea cu ziarul dumitale de moderaţi ! spune unul, mai-mai să mă ia de gît.

În compania asta, minoritatea nu-i bine văzută.

O împuşcătură !

— Na ! O să trebuiască să-mi pun un petic la pardesiu.

Puţin mai jos dacă nimerea ar fi trebuit să-mi pun un petic pe piele.

S-a descărcat un pistol... din greşeală.

Ne-am împăcat.

Nu te mai gîndeşti că eşti supărat pe cutare sau pe cutare, atunci cînd duşmanul se apropie.

A ajuns la gara Montparnasse.

Are să atace oare cartierul ?

— Ce-ar fi dacă l-am ataca noi ?

Ideea asta o dă, seara, la consiliul comandanţilor, un tovarăş de odinioară, om de carte şi el,

dar care nu crede în strategia clasică și în apărarea făcută cu mormane de bolovani.

— Să înaintăm și să-i alungăm !

— Ar fi o nebunie ! ripostează într-un glas cei care au fost soldați.

E în orice caz o nebunie plină de îndrăzneală care ar putea să zăpăcească pe adversar și nu va fi mai primejdioasă decît rezistența pasivă. Degeaba însă, cu proiectul acesta nebun rămînem numai noi doi, tovarășul meu și cu mine ; ne jurăm însă că vom merge împreună pînă la capăt, cu orice preț.

— Făgăduiește-mi că ai să mă ajuți să mor mai repede, dacă cumva sînt greu rănit.

— Da, dar cu condiția să-mi faci același serviciu și mie dacă mă rănește pe mine.

— Da, neapărat !

Mă tem grozav de durere ; din lașitate, aș vrea mai degrabă să mor. Cu toate că, bineînțeles, să mori de-o ultimă lovitură pe care ți-o dă un tovarăș lîng-un zid, nu-i nici asta un lucru prea vesel !

— Da' să fii străpuns de baionete, e mai bine ?

— Străpuns !

— Dragul meu, soldații ăștia, dac-ar fi putut, ne-ar fi căsăpit și atunci cînd spuneam că războiul trebuie dus pînă la capăt. Acuma, au să ne scoată ochii cu săbiile fiindcă din pricina noastră au fost chemați iar sub arme.

Un combatant vine la mine și mă întreabă :

— Cetățene, vrei să vezi ce mutră are cadavrul unui trădător ?

— A fost careva executat ?

— Da, un brutar care la început n-a vrut să spună, dar după aceea a mărturisit.

Federatul a văzut că m-am schimbat la față.

— Te pomenești că dumneata ai fi votat achitarea ! Ei, al dracului ! Păi nu-nțelegi că dacă tai capul unui mișel, scapi de la moarte o mulțime de tovarăși ? Mie mi-e groază de sînge și uite că-s plin tot pe mîini : s-a agățat de mine cînd l-am doborît. Dar și dacă n-am ucide spionii, unde am ajunge ?

Se mai bagă unul în vorbă :

— Nu-i numai asta ! Vreți să vă păstrați labele curate cînd îți fi în fața tribunalului sau în fața posterității. Și totdeauna treaba grea o facem noi, oamenii din popor, noi, lucrătorii... Și asta pentru ca, după aceea, să ne scuipe-n față !

Are dreptate.

Da, așa-i, vrem să părem în istorie că sîntem cu mîinile curate și nu vrem ca de numele nostru să se prindă bălegar de abator.

Mărturisește-ți acest lucru, Vingtras ! Faptul că te-ai schimbat la față cînd ai auzit de împușcarea brutarului nu-ți face cinste !

Marți, cinci dimineața

Bătălia se dă acum în preajma Pantheonului.

Trist lucru în zori tărgile mînjite de purpură omenească ! Se-aduc la ambulanțe răniții din strada Vavin și din bulevardul Arago.

Am dormit în clădirea primăriei ; lîngă mine era un mort, ca și noaptea trecută.

Brutarul e colea, după niște scînduri, și cîteva fire de paie jilave și roșii au ajuns, luate de apa care se răsturnase dintr-o căldare, pînă la picioarele mele.

M-am trezit spre ziuă și m-am dus spre baricade.

Pe drum însă, o mulțime de comandanți și de căpitani mă opresc, mă apucă de mînă, de haină, cer muniții, pîine, un sfat... Unii o cuvîntare. Alții chiar amenință :

— Păi cum ! Comuna doar are dreptul să ridice glasul !

Nu mai știu ce să fac ! Și nu-i nimeni cu mine să mă sfătuiască și să mă sprijine, să împartă cu mine greutățile ! Din membrii Comunei pe care i-a ales cartierul n-am văzut decît pe Régère, copleșit, înghesuit, năpădit de lume, la primărie — și pe Jourde, care s-a ivit o clipă, dar care are și el alte răspunderi pe cap.

La el sînt ultimii bani cu care se va alimenta răzvrătirea, se vor cumpăra alimentele pe care oamenii le cer acum în gura mare. Pe lîngă asta ministerul lui a luat foc, de la obuzele celor din Versailles.

Și eu sînt singur.

Din cînd în cînd oamenii mă lipesc de cîte-o casă și vor să-mi facă de petrecanie.

Adineauri, Würtz alsacianul, unul din judecătorii de instrucție care l-au cercetat pe Farré, m-a scăpat dintr-o mare primejdie.

— Nu eşti Vingtras !
S-adună lume.
— E de la poliţie ! La zid cu el !
— La primărie ! La primărie !
— De ce la primărie ? Uite, ici la gardul ăsta !
— Jacques Vingtras are barbă. Nu eşti Jacques Vingtras !
— La zid ! La zid !
Zidul acesta e faţada unei cafenele de pe strada Soufflot.
Am încercat să lămuresc lucrurile :
— De cînd am evadat de la Cherche-Midi, mi-am ras barba !

Orice le-am spus a fost degeaba ! Cu siguranţă că m-ar fi împuşcat dacă nu trecea Würtz pe-acolo şi nu s-ar fi repezit la ei :
— Ce vreţi să faceţi ?
Pe el îl cunosc toţi. S-a jurat în faţa lor că am dreptul să-mi port numele.
— Te rugăm să ne ierţi, cetăţene !
M-am scuturat ca un cîine plouat şi ne-am dus cu toţii să bem un păhărel.

Acum, cînd oamenii sînt siguri că eu sînt Vingtras, sînt prizonierul tuturor acestor batalioane care sosesc mereu şi a căror gradaţi vor să strîngă cu uşa pe redactorul-şef al *Strigătului poporului*, singurul om cu eşarfă roşie care se află pe-aici.
Şi întrebările mă năpădesc, mă înăbuşă. Pentru orice lucru la mine vin. Pentru orice — şi pentru nimic.

De cînd a început lupta nici n-am avut vreme să mă duc și eu să văd cum e apărarea. De vreo două-trei ori am vrut să mă duc acolo unde Lisbonne și Henry Bauer rezistă cu înverșunare... De fiecare dată însă ba unul ba altul m-a oprit, m-a chemat, m-a ținut pe loc; mai întotdeauna a fost vorba de vreo bănuială de trădare, de vreun nenorocit care se zbătea în mîinile unor oameni bănuitori și scoși din fire, gata să judece în grabă. Totuși n-a fost nimeni omorît, după cît știu, afară de brutar. Se zice că maiorul Pavia a fost împușcat într-o curte, pe ascuns, de teamă să nu-l scap eu, dar n-a văzut nimeni trupul.

O ștafetă.

— Strada Vavin cere ajutor!

E rîndul celor de la redacția ziarului *Le Père Duchéne* să intre în luptă. Ei trebuie să se ducă acum la baricadele în primejdie.

N-așteaptă să li se spună de două ori.

— Vermersch în frunte!

Chemarea vine din mai multe părți deodată. Vermersch însă nu-i aici.

— Păi sigur, așa-s literații, așa-s ziariștii! Se bagă-n pivniți cînd e vorba de luptă.

— Ziariștii? Vreți un ziarist? Poftim, vin eu.

Pornim.

Bate toba. Sînt lîngă toboșar și bătăile lui îmi răsună în inimă; pielea îmi vibrează la fel cu pielea tobei.

Pe la jumătatea drumului, cîţiva oameni atraşi de zgomot vin şi vor să mă ia cu dînşii.

— Trebuie să vii neapărat... La primăria din al VI-lea sînt cîţiva care lucrează pe ascuns pentru cei de la Versailles. Au legături cu geniştii, care au ocupat Montparnasse-ul. Pe mine mă cheamă Salvator ; cred că mă cunoşti, m-ai auzit la clubul de la Şcoala de medicină. Vino numaidecît... La Vavin oricine poate să-ţi ţină locul ; pe cînd la primărie numai pe dumneata au să te asculte.

— Dacă-i nevoie, atunci du-te, mi-a spus chiar căpitanul celor de la *Père Duchène*.

La primăria de la al VI-lea e într-adevăr ceartă, aproape bătaie.

Încerc să văd limpede despre ce este vorba.

Dar iată că vine Varlin ; Varlin e idolul cartierului şi, cînd a intrat, toţi au tăcut.

Am scăpat !

Nu încă. Mă caută un ofiţer de la al V-lea. Cum mă vede, îmi spune :

— Vingtras, vino repede. Vor să azvîrle-n aer Pantheonul.

Plec într-acolo.

Vreo zece obuze explodează împrejurul Fîntînii Saint-Sulpice şi schijele lor puturoase ajung la picioarele noastre.

După o perdea — faţa unui preot ! Dacă federaţii care-s cu mine îl zăresc, s-a isprăvit cu el !

Nu ! Nu l-au văzut ! Să trecem mai repede !

Strada pe care mergem e lugubră, plină numai de schije care se rostogolesc pe caldarîm ca niște șobolani spre-o gură de canal.

Casele sînt cu obloanele trase. Parc-ar fi niște chipuri de orbi, toate aceste fațade fără priviri.

Într-un ungher un orb în carne și oase, cu un cîine la picioare, rostește jalnic :

— Făceți-vă milă și pomană !

De treizeci de ani îl știu. Cînd a venit aici, era cu părul negru ; acuma e cu părul alb. Cred că tot aici era și la 3 decembrie 1851, cînd Ranc, Arthur Arnould și cu mine am venit să punem mîna pe primărie — aceeași primărie în care acum sînt ai noștri — și cu cîțiva trădători pe deasupra !

Altă bombă și alte schije fierbinți, care miros urît.

— Făceți-vă milă și pomană !

O ! cerșetorule, care nu-ți lași cerșitul, nici chiar cînd bate tunul ! Mașinărie montată pentru lașitate, al cărei strigăt hîrîit s-aude, monoton în această vijelie omenească, neclintit în mijlocul acestei lupte îndîrjite.

Stă aici, lîngă zidul bisericii ca o statuie — statuia schilodeniei și a mizeriei, în mijlocul unei lumi care a visat să vindece rănile și să dezrobească pe cei nevoiași !

Fiecare îi dă cîte ceva. Oamenii care se duc la luptă aruncă gologani și cerșesc cartușe.

Dumnezeu să v-ajute !

XXXII

O ! Prima impresie a fost groaznică azi-dimineață cînd ducîndu-mă către Piața Crucea-Roșie ca să văd cum merge lupta, am văzut femei care fugeau cu cîte o boccea într-o mînă și trăgîndu-și cu cealaltă copilul.

— Au început să dea foc caselor !

Femeile se vaită și plîng. Mă întîlnesc și cu cîțiva bărbați, care au luat-o și ei la fugă și mă înjură cînd trec pe lîngă mine.

Am vrut să-ntind ca pe un lanț centura mea roșie de-a curmezișul panicei. Dar e cu neputință să oprești niște oameni pe care-i alungă spaima.

Patroana unei lăptării, care în vremuri grele mi-a dat cîteodată un orez cu lapte pe datorie, se agăța de mine urlînd cu desperare :

— Dumneata ești om de treabă ! N-ai să-i lași să dea foc cartierului ! N-ai să-i lași ! Ai să te năpustești cu un batalion întreg, la nevoie, asupra incendiatorilor !

Am mai văzut și alții, bătrîni, copii, femei, care toți m-au înconjurat întinzînd rugători brațele

către mine, întrebîndu-mă încotro s-o apuce, fiindcă s-aude că va fi distrus tot orașul...

În sfîrșit, am izbutit să scap de ei. Mă duc într-un gang și-mi scot eșarfa.

Știu pe-aici pe-aproape, pe strada Casimir-Delavigne o bibliotecă de împrumut, unde zece ani în șir m-am dus aproape în fiecare zi ca să lucrez, să citesc ziarele. Cei de-acolo mă cunosc și voi putea să am răgaz cîteva minute să mă gîndesc și să judec, în adîncul conștiinței.

Am bătut.

— Intră !

Voiam să stau o clipă între patru ochi cu mine însumi. Dar nu se poate !

Cei care sînt aici, mă roagă stăruitor să părăsesc lupta.

— Dacă nu te retragi, vei fi doborît fără milă... poate chiar și chinuit groaznic...

— Știu !

— Gîndește-te la mama dumitale. Moartea dumitale are s-o omoare și pe ea !

Afurisiții ! aici m-au nimerit bine. Și deodată, ca un laș, uit de zbuciumul străzii, de rolul meu, de datoria mea. Amintiri de-acasă îmi umplu inima și mintea și văd deodată în fața mea, parc-ar fi intrat acuma pe ușă, o femei cu rochia cernită și broboadă albă. Ochii ei mari și negri se uită lung la mine ca rătăciți și mîinile ei iscate și îngălbenite se ridică cu o mișcare de nespusă durere !

O detunătură !

Cîțiva federați trec pe la geam în fugă. Aruncă puștile pe caldarîm.

— Uite ! Au luat-o la fugă !

— Au luat-o la fugă, dar eu n-am dreptul să fug ! Lăsaţi-mă, vă rog ! Vreau să rămîn singur şi să mă gîndesc !

. . . .

M-am gîndit ! Stau cu cei care împuşcă şi care vor fi împuşcaţi !

Ce spuneau femeile acelea, că „va fi distrus oraşul“ ? S-a dat foc numai la cîteva case. Ei şi ?

Mare lucru ! La liceu, toate cărţile care vorbesc de Roma glorioasă sau de Sparta neînvinsă sînt pline de incendii, dacă nu mă înşel ! incendii pe care generalii victorioşi le salută ca pe nişte aurore sau sînt aţîţate chiar de asediaţi, pe care are grijă istoria să-i salute. Ultimele compuneri la şcoală au fost tocmai în cinstea rezistenţelor eroice... Numanţiei dărîmate, Cartaginei prefăcute în cenuşă, Saragossei în flăcări.

Mi-aduc aminte şi de căpitanul Faillard, care fusese decorat în campania din Rusia ; îşi scotea pălăria ori de cîte ori vorbea de Kremlin, pe care îndrăciţii ceia de ruşi îl aprinseseră parc-ar fi fost un punci ! Inimoşi oameni, zicea el răsucindu-şi mustaţa.

D-apoi Palatinatul pustiit şi ars ! Şi atîtea şi atîtea alte locuri pe lume, arse în numele regilor sau ale republicilor, în numele dumnezeului evreilor sau al dumnezeului creştinilor !

D-apoi peșterile de la Zaacia[1] ! Nu i s-au lipit lui Pélissier[2] de călcîile cizmelor bucăți de piele arsă ? Pélissier de la Malakoff !

După cît știm, noi încă n-am băgat în vreun beci niscaiva versaieji ca să-i frigem de vii !

Nu ! nu m-am predat, n-am ajuns să dau foc pînă n-am cuprins cu privirea trecutul, pînă nu mi-am căutat înaintașii !

Am chibzuit totul mai întîi împreună cu Larochette care are și el liceul, apoi cu alți patru, și pe urmă cu încă vreo zece. Toți au fost de părere că trebuie dat foc — toți !

Unul din ei spumega de mînie.

— Și cînd te gîndești că tocmai cei mai nevoiași au țipat că au să le ardă boarfele ! Și doar pentru ei ne batem, pentru ei sute de artileriști și-au ars nu numai cămașa dar și pielea la focul tunurilor dușmane ! Poftim, eu, acum zece ani, pînă a nu intra în politica socială, eram bogat. Și n-am zvîrlit în foc tot ce-am avut ? Și acuma pentru că strategia răzvrătiților s-a atins de cîteva cărămizi și de cîteva grinzi, cei pentru care ne-am ruinat și pentru care o să murim ne tot scot ochii cu bulendrele lor !

Și a izbucnit într-un rîs, ca de nebun !

— A ! înțeleg eu de ce-s furioși burghezii, a urmat el, întorcînd capul înspre partea de unde por-

[1] Oază din Algeria. În 1849 a avut de făcut față unui memorabil asediu al trupelor franceze.

[2] *Aimable Jean-Jacques Pélissier*, duce de Malakoff, mareșal francez ; a luptat în Algeria ; ulterior guvernator general al Algeriei.

nea canonada regulată. În lumina torței care dă foc au văzut cum strălucește arma de neînvins, unealta pe care nimic n-o poate sfărîma și pe care răzvrătiții, de-acum înainte, și-o vor trece din mînă-n mînă pe calea războaielor civile... Ce înseamnă asta pe lîngă ce-i acolo ? a încheiat el dîndu-și la o parte pușca și arătîndu-ne un fum sîngeriu, care își pusese boneta roșie pe un cartier întreg.

— Ce spuneai, locotenente, că trebuie să se dea foc la o parte din strada Vavin ?

— Da, două case ; geniștii de la Versailles au făcut niște găuri în zid și prin spărturile astea o să intre infanteria și o să ne cadă în spate pe neașteptate. Știi care sînt ? cele două case de la colț... În cea din dreapta, la parter, e o brutărie.

Ce întîmplare curioasă !

Cînd am pornit, m-am împiedicat de cadavrul unui brutar ; acuma voi da ordin să fie executați niște saci de făină.

În foc cu pîinea ! Are să ardă acuma mai multă făină decît mi-ar fi trebuit mie ca să mă hrănesc în toți anii mei de foamete !

— Hai, iscălește ici, Vingtras !

— Poftim... și mai dați foc la una dacă e nevoie. Îi dau un bon în alb.

— Hei, știam noi că n-ai să refuzi !

Un federat rîde și scoate din buzunar un număr vechi din *Strigătul poporului* și pune dege-

tul pe o frază : *„Dacă domnul Thiers e chimist va înțelege“*.

— Asta-nseamnă că te gîndiseși deja...

— Nu ! N-am scris eu fraza asta așa de tare ! Am citit-o odată în articolul unui colaborator. Mi s-a părut foarte potrivită și am luat-o, doar nu era acuma să mai fac și un *erratum !* Iar ziarele de la Versailles au spus care mai de care că ăsta-i stilul meu și că se văd în ea instinctele mele de bandit.

— Da, spune Totole, vrem s-aruncăm în aer Pantheonul.

Totole e un șef de batalion care are asupra companiilor lui o influență nemărginită, deși el e tot ce poate să fie mai zeflemist și mai caraghios. În timpul asediului a făcut nas lung nemților și i-a țîstuit cu atîta curaj, a fost atît de mucalit și de eroic, încît toți l-au ales.

Ideea lui a fost primită cu urale.

— Cred că nu tocmai dumneata ai să te apuci să iei apărarea Pantheonului ; pentru Vingtras monumentele nu-nseamnă mare lucru ! Puțin îi pasă lui de templele gloriei și de mormintele oamenilor mari ! N-am dreptate, cetățene ? Hai să dăm la o parte lumea și să-ncepem !

Cu nemaipomenită greutate am izbutit să-l fac pe Totole să stea o clipă și să-i explic că eu, deși nu țin de loc la monumente, nu vreau totuși să ne slujim de ele ca să omorîm jumătate din Paris.

Sînt însă încăpățînați cumplit și tot ce spun eu e degeaba ; s-a hotărît moartea Pantheonului. La zid cu Pantheonul !

Şi fiindcă tot e aproape la zid şi cu Saint-Étienne-du-Mont[1] şi cu Biblioteca Sainte-Geneviève !... tot atîta costă !

A trebuit să ne strîngem vreo patru sau cinci — şi dintre cei mai cu vază — în frunte cu primarul, cîţiva comandanţi cu scaun la cap şi un mănunchi de federaţi mai potoliţi şi cu chiu, cu vai i-am convins pe înverşunaţii aceştia să nu se mai repeadă la Pantheon ca la un reacţionar. Chiar începuseră să-l lege c-un fitil uns cu salpetru şi muiat în petrol.

— Vreţi să-i speriaţi pe cei din Adunarea naţională şi-o să-i speriaţi pe-ai noştri. Şi-atunci, femeile au să urle că sînteţi nişte bandiţi şi celelalte cartiere au să dea îndărăt pînă au să ajungă la prusaci... ori chiar la Versailles !

A trebuit să le tot spunem asta, să-i ţinem de nasturele tunicii şi un ceas întreg să-i dăscălim...

Am mai trebuit să găsim argumente şi împotriva unui moşneguţ care, în timpul discuţiei, se tot scărpinase după ureche şi abia la sfîrşit a spus, cu un glas foarte domol şi blînd :

— Eu zic, cetăţeni, c-ar fi mai bine, pentru onoarea Comunei, să nu ne dăm la o parte cînd are să izbucnească explozia... Are să fie o treabă bună numai dacă stăm şi sărim şi noi în aer o dată cu soldaţii. Eu, cetăţeni, nu-s orator, dar am şi eu chibzuinţa mea. Vă rog să mă iertaţi... N-am vorbit niciodată în public. Acum vorbesc întîia oară, dar cred că propunerea mea e foarte bună.

[1] Biserică din dosul Pantheonului (n. t.).

Numai că trebuie să ne grăbim ; dacă mai stăm la gînduri mult, atunci nu mai sărim în aer ! Nu mai sărim ! a încheiat el cu un oftat din adîncul pieptului.

El l-a scăpat pe condamnat ! Toţi au rîs de teama lui că n-are să poată să sară în aer şi discuţia s-a isprăvit.

Hôtel des Grands Hommes

Sînt aici de la miezul nopţii.

Sînt mulţi. Aproape toţi şefii din al V-lea şi din al XII-lea, care n-au avut comandă militară. Îmbucăm nişte mezelic şi stăm de vorbă.

— Ştii că Chaudey... zice unul de lîngă mine, şi face o mişcare care spune tot.

N-am fost încă amestecat în nici un omor. Am avut noroc.

Cîţiva care erau la postul de la Sainte-Pélagie, spun cum a fost execuţia.

— Cum a murit ?

— Nu prea rău.

— Şi jandarmii ?

— Nu prea bine.

Toţi vorbesc de asta ca de-o piesă pe care ar fi văzut-o şi în care n-au avut rol !

Mîine dimineaţă, cînd începe iar lupta, o să avem timp să mergem la posturile noastre întinzîndu-ne şi căscînd.

O dată ce sîntem siguri de înfrîngere, să bem în linişte la botul calului înainte de călătoria din urmă.

Vine Lisbonne, desperat.

— Toate pozițiile noastre au fost luate. Oamenii încep să se descurajeze... Trebuie să ne hotărîm să facem ceva...

— Ce să facem ?

— Să vedem, să căutăm împreună ceva, Régère, Sémerie, tu, eu, Longuet...

Longuet e aici ; s-a întors și el în Cartierul Latin.

Ne-am urcat în cabinetul primarului și am pus zăvorul ca să nu vadă nimeni îngrijorarea noastră, să n-audă nimeni consfătuirea noastră *in extremis*.

. . . .

O ! am fost lovit drept în inimă, am simțit brusc răul care năpădește deodată vinele dezonoraților !

Cum șeful de legiune crede ca și Lisbonne că orice apărare este zadarnică, iar doctorul Sémerie, șeful ambulanțelor, are și el aceeași părere, primarul se ridică și spune :

— Vom semna ordinul depunerii armelor.

Asta mi-aduce aminte de ziua în care Cluseret a fost acuzat !

— N-o să spuneți că sînt trădător, a zis el, punîndu-și mîinile în păr și scuturînd din cap parcă l-ar fi pălmuit cineva.

Și învîrtindu-se în loc s-a prăbușit doborît pe o bancă !

Tot așa mi-a venit și mie amețeală acuma.

— Să ne predăm ? Longuet, ai să faci una ca asta ? Şi voi ?

— Eu am s-o fac, a spus rece şeful de legiune. Medicul s-a indignat.

— Cum, vrei ca tot cartierul să fie plin de cadavre și inundat de sînge ? Iei asta asupra dumitale ?

— Da, iau asupra mea să nu iscălesc un ordin de care, de altfel, federaţii n-au să asculte !... Nu vreau ca în tabăra răzvrătiţilor numele meu să fie rostit cu scîrbă. Nu vreau ! Chiar numai faptul că sînt aici mă face complice cu voi — dar să ştiţi că dacă capitulaţi va trebui ori să mă ucideţi voi, ori să mă ucid eu.

— Ne-am înţeles greşit ! a spus Régère, speriat de zbuciumul meu.

Are el multe păcate, dar laş nu este.

Sémerie parcă s-a potolit şi el.

Mie însă mi-i frică de dînșii.

— Longuet, ştii ce ? Hai să mergem la ai noştri ! Unde-i Comuna ?

— La primăria de la al XI-lea. Acolo-i Delescluze ; e-acolo de unde, ca să zicem aşa, nimic nu porneşte, unde însă totul se isprăveşte. Acolo trebuie să mergem.

— Hai !

O detunătură cumplită cutremură geamurile.

Asta trebuie să fie la Luxembourg !

Dar Luxembourgul e în picioare. Numai depozitul de pulbere a sărit în aer... Totole voia o explozie, şi acum şi-a făcut gustul.

Îl văd cum vine frecîndu-și mîinile.

— Ce să fac ! Altfel n-aş fi murit împăcat. Dar n-a slujit la nimic, soldaţii încă nu ajunseseră pînă acolo. N-am nimerit-o !

Lîngă el moşneguţul îşi smulge părul.

— Măcar dacă am fi rămas şi noi acolo !

Poznaşul şi cu desperatul au să-i vină de hac şi Pantheonului ! Sînt cuprinşi de nebunia înfrîngerii şi orice ai face nu mai poţi să-i opreşti.

XXXIII

E soare și frumos.

Pe străzile liniștite pe care mergem, vreji de viță de pe ziduri atîrnă peste bolovanii baricadelor. Oale de flori încununează creasta digurilor de piatră.

Sena curge, scînteietoare și albastră, printre cheiurile deșarte și năpădite de soare.

Îndată după ce am trecut rîul, rezistența capătă o înfățișare mai bună și la fiecare baricadă e cîte-un pumn de oameni ; ne salută și răspund la știrile noastre proaste :

— Pe-aici are să fie poate mai bine... Și pe urmă, ce-o fi o fi ! O să facem tot ce trebuie.

Și santinelele se-așază iar, parc-ar fi niște țărani care se odihnesc la amiază și s-au așezat să mănînce.

Pe lîngă mantale văd și rochii și hăinuțe. Nevestele și copiii au adus de mîncare ; au întins fața de masă pe pietre.

Îi poftim la un păhărel. Toţi zic: „*Numai un pic!*“ Pe nici unul nu l-am văzut cherchelit.

Piaţa Voltaire. Primăria arondismentului al XI-lea

Comuna ţine şedinţă.

— Unde?

— Sus, în sala cea mare.

Nu-i adevărat! Comuna nu ţine şedinţă! Sînt aici oameni de tot felul, ofiţeri, simple santinele, purtători de chipie cu o tresă sau cu mai multe, cu centuri cu ciucuri albi sau cu ciucuri galbeni, membri de-ai noştri sau de-ai Comitetului Central — şi toţi deliberează.

Un locotenent, în picioare pe-o masă, cere ca să se aşeze un cordon de oameni dintre cei mai îndîrjiţi de jur împrejurul arondismentului şi să se decreteze că nimeni nu va trece prin el.

— Au început de pe acum să dezerteze, strigă el cu străşnicie-n glas; şi-au să mai dezerteze... Întinde mîna către o uşă în preajma căreia cîţiva galonaţi se înghesuie de se-năbuşă şi spune:

— Douăsprezece gloanţe capătă toţi cei care vor să fugă!

Căderea Montmartre-ului i-a scos din fire chiar şi pe cei mai aşezaţi şi a stîrnit vîntul bănuielii. Montmartre, care trebuia să se înarmeze pînă-n dinţi şi să lupte, Montmartre care nici nu lăsa să se apropie statul-major al cartierului, venit nu se ştie de unde, Montmartre, de care Delegatul la Război îndepărta chiar el pe civili, Montmartre a fost predat, vîndut! Muniţiile nu erau de cali-

brul care trebuie, tunurile nu se țineau pe picioare, s-au împrăștiat cuvinte de ordine mincinoase... și acum pe deal flutură steagul tricolor !

Trădarea asta a decapitat apărarea. Pe lîngă asta a prăvălit în moarte pe toți cei peste care, de două zile încoace, s-a lăsat pumnul vreunui federat sau împotriva cărora a ridicat mîna vreo femeie — în acest cerc tivit cu sînge de unde Cesarul pitic a plecat și unde vrea să se întoarcă.

N-a cruțat de loc economiile Republicii cînd a fost vorba să-i convingă pe republicani : desigur că a venit cu asinul încărcat cu aur și numai așa cîteva porți s-au deschis și Muntele sacru[1] care luase pe fugă pe Vinoy[2] și doborîse doi generali a fost pîngărit de soldați.

Cîțiva suspecți au și trecut prin fața noastră împinși de mulțime ; ne-am scufundat în valurile ei, dar nu am izbutit să pescuim pe careva.

Unul a îndrăznit chiar să tragă pe fereastră cu pușca ; n-a tăgăduit și pînă-n clipa din urmă a spus că-i pare bine de ce-a făcut și a căzut răcnind : „Jos Comuna !"

Celălalt a spus că n-a trădat și a cerut să fie dus *în fața autorităților*. Vorbește ca un rentier din Marais.

---

[1] Cartierul Montmartre, așezat pe o colină din nordul Parisului.

[2] *Joseph Vinoy* (1800—1880), general francez ; comandantul celei de a treia armate în timpul asediului Parisului din 1870—1871.

— Eu n-am făcut niciodată politică.

— Tocmai de asta te omor ! i-a spus un combatant care fusese împuşcat în mîna stîngă dar care, cu dreapta, şi-a îndreptat acum revolverul spre omul tîrît de mulţime.

Ar fi tras, dar ceilalţi au spus că totuşi nu se poate să împuşti un om aşa, fără dovezi şi că bănuitul trebuie dus la Comitetul salvării publice, aşa cum cerea şi el într-una, văicărindu-se.

— Cei de la Comitet au să-i dea drumul... uite-aşa cum vă văd şi mă vedeţi cu degetele ferfeniţă, a spus cu necaz rănitul ridicîndu-şi ciotul de mînă înmănuşat cu roş. Oameni care nu fac politică !... Păi tocmai ăştia-s cei mai mişei şi cei mai ticăloşi ! Stau deoparte şi-aşteaptă să vadă pe cine să scuipe şi pe cine să lingă, cînd s-o isprăvi căsăpeala !

Şi s-a repezit, galben de mînie, după cei care-l duceau pe prizonier. În timp ce alerga, cîrpele cu care fusese înfăşurată rana s-au desfăcut şi au căzut, dar el nu le-a mai ridicat de jos şi şi-a băgat mîna ca un cheag mare de sînge în buzunarul mantalei.

Cumplit lucru să vezi cum se scufundă un om în valuri omeneşti !... Mai ridică de cîteva ori capul din vîltoare, ca unul care se îneacă, şi se uită la cer... Unul chiar îl chema pe dumnezeu. O lovitură de pumn sau cu patul puştii îl înfundă iar şi peste o clipă iarăşi iese deasupra, cu capul stîlcit şi bălăbănindu-se pe grumaz.

— Dar dacă cumva nu-i vinovat ?

— Da' ce, poliția umblă cu mănuși cînd e vorba să-și doboare victimele ? Dar justiția cercetează bine ca să vadă dacă inculpatul a făcut într-adevăr faptele de care este învinuit... atunci cînd ia oameni nevinovați și, după ce-i leagă, îi închide, îi bate și-i poartă din închisoare-n închisoare, îi trimite la Curtea cu juri și jurații îi achită ? Și cînd îi condamnă — atunci îi urcă pe eșafod sau îi trimite la muncă silnică.

Și omul meu se oprește și începe să numere înfrigurat cartușele.

Sosește Varlin într-un tramcar.

— Ghici de unde am luat caleașca asta ? E căruța călăului.

— Despre cine vorbiți ?

Lîngă el, într-un grup care strigă și gesticulează, l-am recunoscut pe Malezier, fierarul.

— Despre Dombrovski. Să știi că eu l-am arestat la Saint-Ouen. Credeam că vrea să fugă. Și cum să nu te înșeli ? Caii erau cu șaua pe ei, gata de plecare, ofițerii lui trăgeau cu ochiul tot înspre tabăra prusacilor ! Și desigur că dacă s-ar fi gîndit să fugă n-ar fi murit așa cum a murit, luptîndu-se !

— Și totuși, eu îți spun că era ceva la mijloc ! rostește cu tărie un federat. Și faptul că a transmis propunerile celor de la Versailles nu dovedește de loc că nu era înțeles cu Thiers !

Mortul de-abia a fost pus în sicriu și amintirea lui a și început să putrezească. Vermorel și-a pier-

dut timpul și s-a ostenit degeaba cînd a ținut discursul funebru la înmormîntarea polonezului.

După ce am fost cu Lefrançais, cu Longuet și cu alți cîțiva prin bivuacurile combatanților, ne-am întors la primărie. Cineva mă bate pe umăr. E Genton blanquistul.

— Cum merge ?

— Nu tocmai bine ! Am făcut o treabă a dracului ; a trebuit să împușcăm pe arhiepiscopul Parisului, Bonjean, și încă trei-patru.

Un ins pipernicit și negricios zice :

— Darboy a vrut să mă binecuvînteze... l-am binecuvîntat eu !

Am mai avut prilejul să-l văd pe sfrijitul ăsta ! Era grozav de înverșunat pe la întruniri — și mai ales partizan îndîrjit al căsătoriei libere.

Avea o soție nelegitimă pe care o adora și care îl învîrtea pe degete ; răspundea la ghionturile ei cu o dragoste de copil ! Se împăcau repede, femeia nu era rea ; înduioșător lucru să vezi pe puiul ăsta de mierlă ciripind sub aripa acestei găini dolofane.

Și acum, mierloiul s-a burzuluit și a șuierat în urechea prelatului cîntecul lui de batjocură și de hulire.

Lefrançais, Longuet și cu mine ne-am îngălbenit.

— Şi cu ce drept, în numele cui au fost uciși ? De omorul ăsta va fi răspunzătoare toată Comuna. Sîngele lor ne-a stropit la toți eșarfele.

— Ferré a iscălit ordinul ; unii spun că și Ranvier.

O fi adevărat ?

De Ferré nu mă mir. L-am întîlnit după ce-l condamnase pe Veysset și se uitase cum acesta fusese zvîrlit în Sena de pe Pont-Neuf. Era liniștit și gînditor.

E un fanatic. Crede în violență și se folosește de violență fără să se gîndească că-i crud sau mărinimos.

Îi „retează" pe toți fără deosebire și pe cei fără arme și pe cei cu arme : lovitură pentru lovitură, cap pentru cap — cap de lup, sau cap de berbec, totuna — stampilînd în chip mecanic, cu pecetea lui de delegat, orice hîrtie care are de scop sfărîmarea dușmanului.

Dușmanul sînt preoții și senatorii, ghemuiți în celula lor de închisoare. Buni sau răi, n-are a face ! Nici unul nu înseamnă nimic ; nu-i supărat nimeni pe ei. Sînt numai niște manechine care în fața istoriei trebuiesc răsturnate : iunie l-a omorît pe Affre, mai îl va omorî pe Darboy.

Bietul om ! L-am văzut pe acest Ferré, care tocmai l-a condamnat fără milă, clătinînd din cap cu mîhnire atunci cînd, după ce fusesem pe la Mazas i-am spus c-am văzut acolo pe prizonierul acela

care umbla îngrijorat de colo pînă colo, aproape liber, prin curtea închisorii și care cînd ne-a zărit, a luat-o la fugă ca un animal pe care-l urmăresc vînătorii.

Delegatul la Prefectură, însă, a crezut că datoria lui este să-și ucidă inima ca pe-un trădător complice al burgheziei și, în numele Revoluției, a ascultat de mulțime.

— Bine, da măcelul acesta e groaznic! Oamenii aceștia erau în vîrstă, prizonieri, fără arme! Toată lumea are să spună că-i o lașitate!

— O lașitate! Ia spune, literatule, da' masacrele din septembrie? Ce? era numai o vorbă în vînt cînd ne tot spuneai să facem ca la 93?

Un clasic se tînguie și se văicărește:

— Ați făcut jocul adversarului! Thiers numai asta aștepta și acuma are să-și lingă buzele, hiena! Nu v-a povestit Flotte ce-a fost la Versailles? Thiers l-a dat înapoi pe Blanqui fiindcă bănuia că va veni acest deznodămînt, pentru că asta era speranța lui, pentru că urlase a mort... Avea nevoie de mănunchiul ăsta de diriguitori, de cadavrele astea pioase, de-aceste trupuri de mucenici ca să-și proptească fotoliul de președinte...

— Se prea poate și asta! a ripostat un băietan din pluton. Dar pînă una-alta lumea are să afle că Comuna o fi făcut ea decrete în glumă, da' poporul le-a executat așa cum se cuvine. Eu cu glontele meu am nimerit unde trebuie.

Joi. Primăria din Belleville

M-am întors la Ranvier, la primăria din Belleville. Tocmai acum a sosit și el după ce a inspectat toată linia de apărare. E rupt de oboseală.

Plouă cu obuze. Acoperişul e găurit, tavanul se surpă pe noi. În fiece clipă sînt aduşi arestaţi ca să fie împuşcaţi.

Zgomot în curte.

Mă uit pe fereastră. Un om fără pălărie, în straie de burghez, îşi caută un loc comod, cu spatele la zid. Un loc în care să moară.

— Stau bine aici ?

— Da.

— Trageţi !

A căzut jos... dar mai mişcă.

Un glonte de pistol în ureche. De data asta nu mai mişcă.

Mie îmi clănţăneau dinţii.

— Doar n-are să-ţi vină rău acum din cauza unui vierme pe care-l calci cu piciorul, îmi spune Trinquet care intra pe uşă-ştergîndu-şi revolverul.

Vineri. Strada Haxo

— Au mai adus un rînd.

— Cine sînt ?

— Cincizeci şi doi de inşi, popi, jandarmi sau spioni de-ai poliţiei.

Încă o căsăpeală în afara cîmpului de bătaie !

I-am mai înţeles atunci cînd au omorît pe arhiepiscop — aşa cum a fost decapitat regele. Aşa cerea ideea ; s-au gîndit că trebuie Exemplul. Dar

acuma, gata! Biblia plebee are acuma muchiile roșii și o panglică de pus semn roșie, ca un evanghelier gotic...

Iată-i!

Merg tăcuți, în frunte cu un brigadier bătrîn și înalt care pășește drept înainte, militărește. După el vin niște preoți; din cauza sutanelor lungi, nu pot merge repede, se împiedică în ele, rămîn în urmă și după aceea se grăbesc să-i ajungă pe ceilalți. Deși nu merg toți la fel, totuși se păstrează cadența și parcă pasul soldățesc, un-doi, un-doi.

Mulțimea se ia după ei, deocamdată fără zarvă și fără tulburare.

Iată însă că o mahalagioaică a strigat nu știu ce!... sînt pierduți, n-au să mai scape!

— Ajutor! Să vină-ncoace comunarzii! Comunarzii vin în fugă, se strîng toți laolaltă și fac zid împotriva mulțimii. Strigă, înjură... unora le dau lacrimile...

Mulțimea nici nu vrea să știe de comunarzi!

Din urmă, încercînd să-i ajungă pe ceilalți, un bătrîn fără chipiu, cu părul alb încîlcit și ud de sudoare, vine repede, atît cît îl lasă picioarele lui de om de șaizeci de ani.

Îl cunosc.

Pe omul acesta care își tîrăște picioarele și tremură din cap l-am întîlnit pe la sfîrșitul Imperiului și în timpul asediului la Beslay. Întotdea-

una mă luam la harță cu cei de-acolo ; îmi spuneau că-s nedisciplinat și crud.
Îl strig.
— Hai mai repede și ne dă o mînă de ajutor : au să-i facă bucăți.

Frica începe să cuprindă turma ! O cantinieră strigă : „Trebuie omorîți !"
Bătrînul s-a oprit să răsufle și ridicînd pușca deasupra capului cu mîinile lui zbîrcite strigă și el : „Trebuie omorîți ! Trebuie omorîți !"
— Cum ! și dumneata !
Mă îmbrîncește furios.
— Dă-mi drumul să trec. Șaizeci sînt ? Tocmai atîția îmi trebuie ! Chiar șaizeci de oameni am văzut cum au fost împușcați după ce li s-a făgăduit că n-au să fie omorîți.
— Stai o clipă să-ți spun !
— Lasă-mă în pace că altfel trag în dumneata !

. . . .

Un foc viu, mai întîi cîteva gloanțe singuratice, pe urmă un șir de împușcături, lung, lung... care nu se mai isprăvește...

. . . .

Cîțiva federați se întorc vorbind între ei. La o masă, într-un birt, e moșnegutul de-adineauri. Își șterge fruntea. Cum mă vede, mă strigă.
— Adineauri te-am luat cam repede, dar acum cînd treaba s-a isprăvit putem să stăm de vorbă. O, știu că m-am răzbunat ! Să-l fi văzut pe Largillière cum se zbătea !

Largillière !... bănuiam eu !

— Dar ceilalţi ?
— Ceilalţi ! Au plătit pentru trădarea din strada Lafayette. Asta nu mai este politică, e asasinat. Eu nu mă pricep de loc în politica voastră. Pe mine Galiffet m-a băgat în toată treaba asta. Nu sînt cu comunarzii, dar sînt împotriva ticăloşilor cu epoleţi. Uite şi-acuma, dac-ar fi vorba să împuşc pe vreunul, imediat m-aş duce şi-aş trage şi eu.
Ochii îi ardeau de mînie sub sprîncenele albe. Trece o femeie. O opreşte.
— Nu vii să iei un păhărel cu noi ?
— Bucuros, da' mai întîi să mă duc să-mi spăl mînecile.

O femeie de vreo treizeci de ani, destul de drăguţă, cu o figură cam mîhnită. S-a aşezat lîngă noi şi am stat de vorbă.
Nici ea nu prea ştie mare lucru despre republica socială. Sora ei a fost amanta unui preot-vicar şi cînd a văzut că-i însărcinată a fugit de-acasă şi a luat toţi banii pe care îi aveau.
— De asta am ieşit acum pe stradă cînd am văzut de la fereastră convoiul acela de popi. Chiar era unul care semăna cu amantul Celinei, l-am tras de barbă şi am strigat să-l omoare ; şi de aceea mi-s mîinile roşii !

Ne-a spus şi povestea vivandierei care a dat semnalul măcelului.

Vivandiera asta e fiica unuia care, către sfîrșitul Imperiului, a fost denunțat de un agent provocator, a fost arestat și a murit în închisoare. Cînd ea a auzit că printre prizonieri erau și spioni de-ai poliției și că erau duși la execuție, s-a luat după ei și a comandat chiar ea escorta.

Ea a tras cea dintîi în Largillière.

XXXIV

Sîmbătă. Piața Trois-Bornes

Toată noaptea am stat în picioare. Spre ziuă, Cournet, Theiz, Camélinat și cu mine am plecat să vedem cum stau lucrurile.

Strada Angoulême rezistă mereu. Acolo-i batalionul 209, în care-i stegar Camélinat ; batalionul ține piept cu desperare.

Cînd și-au văzut tovarășul sosind i-au făcut niște ovații strașnice. Și eu li-s drag, dar au față de mine și un ușor dispreț. Mai întîi, sînt din „guvern", pe urmă eu n-am știut niciodată să port cumsecade ceva, nici chiar eșarfa ; întotdeauna o leg ori prea sus, ori prea jos și, înainte de primejdie, o plimbam melancolic la subsuoară învelită într-un ziar — ca pe un homar.

— Ia nu mai face pe grozavul ! Îți convine să stai acolo sus, cu mîinile-n buzunare și noi să ședem aici pe brînci cu nasu-n noroi !

Într-adevăr, de un ceas stau cu toții cinchiți în noroi, murdari de glod pe față și pe haine și trag prin deschizăturile de jos ale baricadei făcînd dușmanului un rău cumplit.

Membrul Comunei stă în picioare sprijinindu-se de baricadă. Fruntea lui trece de creasta pietrelor

şi gloanţele îi fac o aureolă care începe să se îngusteze. Cei de jos nu-s mulţumiţi : bineînţeles înfruntă şi el primejdia dar stă în picioare ; ar trebui să se aşeze şi el jos, să se înghesuiască şi el în noroi, să se murdărească și el ca și tovarășii ceilalţi !

— Face pe grozavul !

La urma urmei, m-am cam săturat de ei ! Dacă nu vor să mă mai asculte, atunci plec și mă duc să-mi aleg eu locul.

Odinioară, cînd eram comandantul lui 191, izbuteam să-i fac pe oameni să treacă cu vederea înfăţișarea mea de paznic rural şi incapacitatea mea militară, asigurîndu-i că atunci cînd va veni vremea eu voi fi cu batalionul sau cu ce va mai rămîne din el.

Plec într-acolo.

N-a rămas mare lucru din batalion, dar tuturor celor care au rămas le pare bine cînd mă văd.

— Va să zică stai cu noi ?

— Da, da !

— Foarte bine, cetăţene !

Duminică, 28 mai 1871.
Cinci dimineaţa

Sîntem la baricada cea mare care-i la capătul de jos al străzii Belleville, aproape în faţa sălii Favié. Cu galonatul care m-a înlocuit am tras la sorţi care din noi doi să se ducă să se culce puţin.

Am tras numărul cel bun și m-am întins pe un pat vechi, într-un apartament părăsit. Am dormit prost. Niște viermi care rodeau viața saltelei s-au apucat și de pielea mea — prea sînt grăbiți...

Mă duc să-l schimb pe colegul meu și să-l las și pe el să se culce.

Pînă acum m-am luptat mai mult cu confederații decît cu cei de la Versailles. Acuma, cînd numai mahalaua asta a mai rămas liberă și cînd nu mai sînt de judecat nici trădători, nici suspecți, lucrurile merg mai ușor. Trebuie numai să ținem piept ca să ne păstrăm onoarea și să ne strîngem în jurul steagului așa cum se strîng ofițerii în jurul catargului celui mare, cînd se scufundă corabia. Iată-mă acolo unde trebuie.

Răspundem cu pușca și cu tunul la focul cumplit îndreptat împotriva noastră.

La ferestrele ziarului *Veghea* și la acelea ale caselor de la colț, ai noștri au pus saltele care fumegă, găurite de proiectile.

Din cînd în cînd vezi pe cîte unul cum se îndoaie și se lasă cu capul spînzurînd pe balustradă.

L-au nimerit !

Avem un tun manevrat de cîțiva artileriști pricepuți. Tac și lucrează. Unul din ei, cu părul ca spicul, cu ochi de cicoare, nu are mai mult de douăzeci de ani. Se înroșește ca o fată mare, cînd cineva îl laudă că trage bine.

O clipă de liniște.

— O fi vreun trimis cu propuneri.

— Propuneri ca să ne predăm !

— Să ne predăm ? Să vie-ncoace !
— Ce, vrei să-l faci prizonier ?
— Drept cine mă iei ? Ticăloşii de astea fac numai cei de la Versailles. Nu, aş vrea numai să-i spun vorba lui Cambronne !

S-aud strigăte dinspre strada Rébeval.
— Te pomeneşti că ne-au păcălit şi ne-au luat pe la spate, în timp ce noi ne uitam după trimisul lor... Vingtras, ia du-te şi vezi ce este !

— Ce este ?
— Ce să fie ? Unul care-i aici cu noi şi nu vrea să facă nimic.
— Nu, nu vreau... Eu sînt împotriva războiului !
Şi omul — de vreo patruzeci de ani, cu o barbă de apostol şi înfăţişare liniştită — vine la mine şi-mi spune :
— Eu sînt pentru pace şi împotriva războiului ! Nici cu ei, nici cu voi... Nu mă poate sili nimeni să mă bat.
Raţionamentul acesta însă nu-i pe placul federaţilor.
— Tu crezi adică, că nouă nu ne-ar place să facem tot aşa ! Ce-ţi închipui, că noi tragem cu puşca ca să ne jucăm ? Hai, ia arma asta şi vino cu mine ! Şi repede !
— Eu sînt pentru pace, împotriva războiului !
— Auzi ce spun ? Ia puşca, că dacă nu, o păţeşti, să ştii !
A luat puşca şi s-a dus tîrînd-o după el ca pe-o cîrjă.

Trimisul a plecat.

— *Merde !* [1] strigă în urma lui comandantul, în picioare pe estrada lui de pietre.

Deodată ferestrele se golesc, digul se surpă. Tunarul cel blond a scos un țipăt. Un glonte l-a lovit în frunte și i-a făcut un ochi negru între ochii lui albaștri.

— Sîntem pierduți ! Fugiți !

. . . .

— Cine vrea să ascundă doi revoluționari ?

Am strigat asta prin curți, cercetînd din ochi etajele, ca niște cerșetori care așteaptă să li se arunce un gologan.

Nimeni nu ne dă de pomană, pomana asta pe care noi o cerem cu pușca-n mînă !

La zece pași de noi, un steag tricolor !

Curat, nou și neted, steagul acesta insultă cu culorile lui proaspete steagul nostru, din care mai atîrnă zdrențe ici și colo, arse, murdare și mirosind a putred ca niște maci călcați în picioare și ofiliți.

O femeie ne întîmpină.

— Bărbatu-meu e la ambulanța de colo. Dacă vreți, vă duc la el.

Și ne duce prin grindina de plumb care șuieră în preajma noastră, sparge sticlele felinarelor, rupe crengile castanilor.

Am ajuns ! Era și timpul !

Ne iese înainte un medic cu crucea roșie la braț.

---

[1] Exclamație care redă indignarea și disprețul.

— Doctore, ne primiţi la dumneavoastră ?
— Nu, că dacă se află au să-mi omoare toţi răniţii !
Iarăşi pe stradă !
Bărbatul femeii de adineauri mai ştie un post de răniţi, nu departe de aici.
Ne ducem acolo.
— Ne primiţi ?
— Da !

Răspunsul ni l-a dat, limpede şi dîrz, o cantinieră în uniformă, superbă făptură de douăzeci şi cinci de ani, cu pieptul plin şi mijlocul subţire în platoşă de pînze albastre. Nu i-i frică.
— Uite, am aici cincisprezece amputaţi. Dumneata ai să fii medicul şi prietenul dumitale internul.
Şi ne dă cîte un halat de fiecare.
Ne mai întremăm şi noi puţin. Ea bate nişte ouă, face o omletă, ne dă şi nişte vin din cel pentru convalescenţi. La desert am şi uitat de primejdii... ne-am încălzit şi ni s-au aprins ochii.

Din camera unde-s amputaţii s-aude un oftat care ne frînge inima. Cineva spune :
— Mor... veniţi încoace... vreau să vă spun ceva...
Ne sculăm de la masă... E prea tîrziu !
În faţa acestui cadavru, cald încă, în odaia asta întunecoasă — ferestrele sînt astupate cu saltele — gînduri grele ne năpădesc iar. Tăcuţi, ne uităm printr-o crăpătură să vedem ce-i pe stradă.
Un marinar dă tîrcoale ca un şacal. După el altul, pe urmă un infanterist ; o companie întreagă, un locotenent imberb.

— Să iasă toată lumea !
Ies cel dintîi.
— Unde-i şeful ambulanţei ?
— Eu sînt.
— Numele dumitale ?
Vivandiera m-a învăţat ce să vorbesc. Spun tot ce trebuie.
— Ce-i cu trăsura asta ?
Tot ea a pregătit-o ca să ne urcăm şi să plecăm îndată ce s-o putea.
Răspund fără să mă clintesc :
— Dumneata ţi-ai făcut meseria, acuma lasă-mă să mi-o fac şi eu pe a mea : trebuie să mă duc să îngrijesc şi să ridic răniţii.
S-a încruntat şi m-a privit ţintă.
— Să desham caii ?
S-a mai uitat o dată la mine şi cu mîna a făcut o mişcare că drumu-i liber.

— Vii, Larochette ?
— Nu ; nici douăzeci de metri n-ai să poţi să mergi ! Te duci la moarte !

Mă duc chiar la trap, fiindcă am dat bici calului.
De zece ori eram cît pe ce să fiu prins şi la urmă chiar era să mi se înfunde de tot, dacă un ofiţer nu m-ar fi scăpat fără să vrea. S-a repezit şi a oprit calul.
— Nu, nu pe-acolo. Ticăloşii ceia tot mai trag.
— Bine, atunci locul meu e aici. Bisturiul meu poate că slujeşte la ceva.
Şi m-am dat jos din căruţă.

— Parcă n-ai fi civil, nu ți-i frică de loc, mi-a spus militarul rîzînd.

— Nu mai pot de sete, căpitane. Nu-i chip să găsim un pahar de șampanie în cartierul ăsta de sălbatici ?

— Poate în cafeneaua de colo.

Am băut o butelie împreună și m-am urcat apoi pe scara trăsurii :

— La revedere, doctore.

Acest la revedere a înseninat cîteva mutre suspecte, care dădeau tîrcoale trăsurii și care m-au făcut să joc scena cu șampania și să beau cu ofițerul.

— Mînă, birjar !

Birjarul meu nu pare să știe pe cine duce și parc-ar da bici mai mult de dragul bacșișului.

Trebuie totuși să mergem mai departe !

— La Serviciul ambulanței !

Mă întîlnesc cu confrați care-și plimbă gulerul violet și firețurile aurite printre soldați care-și fac de mîncare sau spală afeturile tunurilor.

Unii întorc capul după mine cînd trec pe lîngă dînșii. Dar cine să-l mai cunoască pe Jacques Vingtras ? Sînt ras și port ochelari albaștri !

Adineauri am zărit în oglinda unei vitrine o față spînatică, ciolănoasă și palidă ca o față de preot cu părul dat pe spate, fără cărare. Chip de om fără milă ! Mutră de partizan crud. Desigur că toți mă iau drept un fanatic care caută răniți nu ca să le dea ajutor, ci ca să-i omoare.

— Răniți ? Noi nu ridicăm ! mi-a spus un adjutant — și răniții noștri au pe chirurgii regimen-

tului care-i duc la locuri anume pregătite. Dar dacă vrei să iei hoiturile astea, ne faci un mare serviciu; de două zile stau aici și ne împuțesc aerul.

Altceva n-a mai spus... Din fericire! Vedeam roș!

— Un! doi!

Urcăm „hoiturile" în căruță.

Și acuma chiar soldații trag calul de dîrlogi și împing la roți ca să ducem mai repede cadavrele, și să nu se iște vreo molimă.

Pe un cadavru pe care l-am luat de după o grămadă de lemne, muștele bîzîiau ca pe un cîine mort.

Șapte avem. Nu încap mai mulți. Șorțul meu e îmbibat de sînge închegat. Chiar și soldații își întorc ochii în altă parte și noi galopăm liberi într-un făgaș de scîrbă.

— Unde vă duceți? întrebă o santinelă, cea din urmă.

— Uite colo, la Spitalul sfîntul Anton!

Peste tot, numai tărgi.

Mă duc la niște infirmieri și le arăt mormanul meu de carne omenească.

— Răsturnați corpurile în sala asta.

Sala e pavată cu cadavre; mă împiedic de un braț: moartea l-a încremenit într-o atitudine de sfidare eroică; e încordat, amenințător; și pumnul strîns a atins desigur nasul vreunui ofițer, în fața plutonului de execuție.

Victimele sînt scotocite prin buzunare. La una se găsește un caiet de școală: e o fetiță de zece

ani ; o baionetă a străpuns-o ca pe un purcel, la ceafă, dar nu i-a rupt o panglicuţă roz de care atîrnă o medalie de aramă.

La alta, o tabacheră de lemn, nişte ochelari, douăzeci de bani şi o hîrtie din care se vede că e îngrijitoare de bolnavi şi are patruzeci de ani.

Mai încolo, un bătrîn al cărui trunchi gol se înalţă din grămadă. I-a curs tot sîngele şi faţa lui e atît de albă, încît peretele văruit de care l-am sprijinit pare cenuşiu. Parc-ar fi un bust de marmură, o bucată de statuie care a căzut în groapa unde-s aruncaţi executaţii.

Cel care face inventarul e chemat să recunoască pe un suspect. Mă roagă să-l înlocuiesc o clipă.

— Uite, aşează-te la masa de colo.

Asta mi-a dat prilej să-mi ascund privirea ; uneori însă trebuie să răspund la vreo întrebare şi să-mi *arăt* vocea !

Cel cu inventarul se întoarce şi-şi ia din nou locul.

— Acum eşti liber ! Mulţumesc !

Liber ! nu prea sînt deocamdată ; dar am să fiu... că dacă nu, s-a isprăvit cu mine !

— Hai să plecăm mai repede, îmi spune speriat în şoaptă călăuzul meu. M-au întrebat cine eşti.

Noroc că nu departe de aici, cîţiva inşi au fost aduşi ca să fie împuşcaţi. Lumea nu vrea să scape spectacolul şi dă fuga într-acolo. Ne folosim de învălmăşeală şi plecăm.

— Halt ! Cine sînteţi ?

Arăt chitanța mea macabră.

— Bine ! Treceți... Stați puțin !

— Ce este ?

— Vreți să luați și să duceți la ambulanță un soldat rănit ?

Cum să nu vreau !

Acum nu ne mai pasă. Avem un soldat rănit cu noi. Îmi vine să-l sărut de bucurie.

Vrea să-l pansez. Ce-i de făcut ?

— Nu-i bine, nu-i bine să fii pansat acuma !

Stăruie în cererea lui. Bine, am să-l pansez dar îi spun că din asta poate să moară.

În sfîrșit, îl convingem să renunțe. Dar mai vrea ceva. Ce-anume ?

— Doctore ! doctore ! uite pe colonelul și pe maiorul nostru. Aș vrea să-mi iau rămas bun.

— Rău, rău și asta ! Nu trebuie să ai emoții ! Dau febră !

Acum totul merge de minune !

Ori de cîte ori trebuie să trecem pe lîngă un pîlc de soldați, fac pe îngerul păzitor cu infanteristul meu. Nu mai are mult. De-ar duce-o măcar pînă la spitalul Pitié.

Nenorocire ! Calului i s-a desprins o potcoavă ; șchiopătează. Nu mai vrea să meargă. Prea multă muncă pe capul lui.

— Ar fi trebuit să-i dăm să bea sînge, zice birjarul.

O ! de data asta sînt pierdut !

Un om s-a oprit în fața mea, și-a înfipt ochii în ochii mei, și a ghicit că sînt eu... știu că a ghicit ! Nu-i oare acela care la *Débats* s-a încruntat

cînd a citit scrisoarea în care Michelet lua apărarea prietenilor noştri din La Villette? După mutra pe care o făcea atunci, parc-ar fi vrut să fie executaţi condamnaţii. Numai un semn să facă acuma şi călăii lui m-ar căsăpi!

Am scăpat şi de data asta.

O fi crezut că se înşală? I-a fost scîrbă să fie delator?... A plecat.

— Uite, acela-i domnul Du Camp [1], spune un ofiţer arătîndu-l.

Ofiţerul acesta la rîndul lui s-a oprit în faţa mea. Inima îmi zvîcneşte cu putere.

Deodată, coviltirul se dă puţin într-o parte şi se iveşte faţa palidă a muribundului; încearcă să întindă braţul şi bolboroseşte:

— Să-ţi mai strîng mîna pînă nu mor, domnule ofiţer.

A icnit şi a căzut iar pe spate. Capul i s-a lovit de scîndurile căruţei.

— Săracul! Mulţumesc, doctore!

Repede, să mergem! Dă-i bici calului.

Trebuie să ducem undeva cadavrul. Intrăm în curtea spitalului Pitié.

Directorul e în curte... şi mă recunoaşte imediat.

Mă duc drept la el.

— Vrei să mă denunţi?

— Peste cinci minute am să-ţi dau răspunsul.

---

[1] *Maxime du Camp* (1822—1894), călător şi om de litere francez; a călătorit în Orient; a luptat alături de Garibaldi.

Mai că mi s-au părut scurte aceste cinci minute. De abia am avut timp să-mi netezesc cămașa, să-mi îndrept gulerul și să mă pieptăn cu degetele. Atîtea lucruri de făcut ! toaleta de aranjat, o frază de pregătit, care să rămînă, atitudinea care trebuie !

Directorul vine și spune gardianului :

— Deschide poarta.

Și s-a întors repede, fiindcă nu voia să mă vadă că-i mulțumesc din ochi.

Mîrțoaga șchioapă pornește iar.

— Unde mergem ?

— Strada Montparnasse.

La secretarul lui Sainte-Beuve ! Are să mă ascundă, dacă pot să ajung pînă la dînsul.

Trecem acum, cu calul nostru care de-abia se mai ține, prin locuri pe unde am stat douăzeci de ani, pe unde marțea trecută am fost cu batalionul lui *Père Duchêne* și pe unde primele trei zile din săptămîna trecută toată lumea m-a văzut umblînd.

Birjarului i-a pierit curajul.

— Nu pot să te duc mai departe... Vreau să scap cu viață... Dă-te jos... Cu bine !

A tras un bici cumplit calului și a plecat.

Unde să mă duc ?

Știu pe-aici pe aproape, în pasajul Comerțului, un hotel în care am stat mai de mult. O iau pe strada Eperon pe unde-i mai puțină lume.

Cartierul e de cinci zile cucerit şi nu se prea văd militari pe-aici.

Mă urc pe scară. Aud pe cineva care vorbeşte tare :

— Da, da, eu, căpitanul Leterrier, vă spun că Vingtras al dumneavoastră a crăpat ca un laş ! S-a tîrît pe jos ! a plîns ! a cerut iertare !... L-am văzut eu cu ochii mei ! ! !

Bat încetişor, deschide patroana.

— Eu sînt, nu striga. Dacă nu mă laşi să stau aici au să mă omoare...

— Poftim, domnule Vingtras.

. . . .

XXXV

Sînt cîteva săptămîni de cînd aştept în ascunzătoare un prilej să le scap printre degete.

Am să scap oare ?... nu cred.

De două ori pînă acum m-am dat de gol. Nişte vecini mi-au văzut mutra, galbenă ca a unui înecat.

Nu-mi pasă ! La urma urmei, să vină să mă prindă şi gata !

Sînt împăcat cu mine însumi.

Acuma ştiu, după ce m-am tot gîndit în singurătate, cu ochii ţintă-n zare la stîlpul lui Satory — crucifixul nostru ! — ştiu acum, că furia mulţimii e o crimă cinstită şi nu mă mai tem că numele meu înnegrit de praf de puşcă şi îmbibat de sînge va fi rău văzut.

Cu timpul el va fi spălat şi va rămîne înscris în atelierul războaielor sociale drept numele unui lucrător care n-a fost leneş.

Supărările mele au murit — mi-a venit şi mie o dată apa la moară.

Cîţi copii n-au fost bătuţi ca şi mine, cîţi bacalaureaţi n-au murit de foame şi nu au ajuns la cimitir fără să-şi vadă tinereţea răzbunată.

Tu ţi-ai adunat necazurile şi chinurile şi ţi-ai dus mănunchiul tău de recruţi la răzvrătirea aceasta care a fost marea federaţie a durerilor. De ce te plîngi ?

Aşa este. Percheziţia n-are decît să vină, soldaţii pot să-şi încarce armele — eu sînt gata.

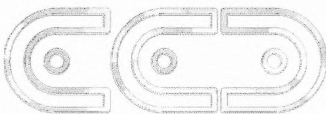
. . . .

Am trecut un pîrău care-i graniţa.

N-au să pună mîna pe mine ! Şi voi putea din nou să fiu alături de popor, dacă poporul va ieşi iarăşi pe stradă şi va fi nevoit să lupte.

Mă uit la cer în partea unde ştiu că e Parisul. E albastru, cu nori roşii. Parcă ar fi o bluză de lucrător stropită cu sînge.

Scanare și prelucrare digitală

de

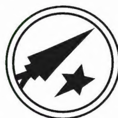
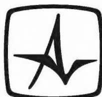
Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

